

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı
Psikolojik Danışma ve Rehberlik Programı

PSİKOLOJİK İHTİYAÇLARI FARKLI LİSE ÖĞRENCİLERİNİN SALDIRGANLIK DÜZEYLERİ

Ekrem Sedat ŞAHİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ankara

2007

**PSİKOLOJİK İHTİYAÇLARI FARKLI
LİSE ÖĞRENCİLERİNİN SALDIRGANLIK DÜZEYLERİ**

Ekrem Sedat ŞAHİN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı
Psikolojik Danışma ve Rehberlik Programı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ankara

2007

KABUL VE ONAY

Ekrem Sedat ŞAHİN tarafından hazırlanan “Psikolojik İhtiyaçları Farklı Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeyleri” başlıklı bu çalışma, 14.12.2007 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Nilüfer Voltan ACAR (Başkan)

Doç. Dr. Fidan KORKUT (Danışman)

Doç. Dr. Tuncay ERGENE

Yrd. Doç. Dr. Filiz BİLGE

Yrd. Doç. Dr. Metin PİŞKİN

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. İrfan ÇAKIN
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☒ Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

14.12.2007

Ekrem Sedat ŞAHİN

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı :Ekrem Sedat ŞAHİN
Doğum Yeri ve Tarihi :14/11/1982

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi :Hacettepe Üniversitesi
Yüksek Lisans Öğrenimi : Hacettepe Üniversitesi
Bildiği Yabancı Diller :İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri :

İş Deneyimi

Stajlar :
Projeler :Sağlıklı Yaşam Mutlu İnsan Projesi
Çalıştığı Kurumlar :Atatürk Lisesi (Kayseri)

İletişim

E-Posta Adresi :ekremsedatsahin@gmail.com

Tarih

:

TEŞEKKÜR

Bu araştırma birçok kişinin katkı ve desteğiyle yürütülmüştür. Araştırmanın planlanmasından sonuçlanmasına kadar, her aşamasında bana destek olan ve sabırla rehberlik eden, yaşadığım sorunlarımda beni dinleyerek, sorunlarımın çözümünde yardımcı olan, tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Fidan KORKUT OWEN’a, lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca kendilerinden eğitim almaktan mutluluk ve gurur duyduğum anabilim dalı hocalarıma teşekkür ederim.

İyi bir eğitim alabilmem için kendi istek ve ihtiyaçlarından vazgeçerek, benim için çalışan, didinen, yaşayan anneme ve babama, her zaman için beni yalnız bırakmayan, sevinçlerimde benimle sevinen, her türlü sıkıntıda bana destek olan ağabeylerime ve ablalarımın teşekkür ederim. Ayrıca tezin hazırlanması sırasında yardımlarını benden esirgemeyen dostlarıma teşekkür ederim.

ÖZET

Bu araştırmada psikolojik ihtiyaç (ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacı) düzeyleri farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri; cinsiyetlerine, öğrenim gördükleri okulun türüne, algıladıkları anne tutumuna, algıladıkları baba tutumuna, yaşamlarının çoğunu geçirdikleri yerleşim yerine, ailelerinde şiddet uygulanma durumuna, öğrenim gördükleri okuldan memnuniyet düzeylerine ve serbest (boş) zamanlarında yaptıkları etkinliğin türüne göre incelenmiştir.

Araştırma grubunu 2006- 2007 eğitim- öğretim yılında Kayseri ilinin iki merkez ilçesi, Melikgazi ve Kocasinan’da bulunan Kayseri Endüstri Meslek Lisesi, Mimarşinan Endüstri Meslek Lisesi, Sümer Lisesi ve Atatürk Lisesi’nin 1., 2. ve 3. sınıflarında okuyan 1011 öğrenci oluşturmaktadır.

Öğrencilerin saldırganlık düzeyleri, Kocatürk (1982)’ün ‘Saldırganlık Envanteri’nden yararlanılarak Tuzgöl (1998) tarafından geliştirilen ‘Saldırganlık Ölçeği’ ile ölçülmüştür. Öğrencilerin psikolojik ihtiyaç düzeyini belirlemek amacıyla, Deci ve Ryan (2000) tarafından geliştirilen, Kesici, Bozgeyikli, Sünbül ve Üre (2002) tarafından Türk kültürüne uyarlaması yapılan ‘Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği’ araştırmacı tarafından lise öğrencilerine uyarlanarak, kullanılmıştır. Araştırmada ele alınan diğer değişkenler ile ilgili bilgiler ise araştırmacı tarafından geliştirilen ‘Kişisel Bilgi Formu’ ile elde edilmiştir.

Verilerin analizinde iki yönlü varyans analizi uygulanmıştır. Varyans analizi sonucunda F değerinin anlamlı çıkması durumunda farkın kaynağını belirlemek amacıyla, Scheffe Çoklu Karşılaştırma Testi uygulanmıştır.

Araştırmadan elde edilen bulgular şu şekildedir: Lise öğrencilerinin saldırganlık puanı üzerinde ilişki ihtiyacı düzeyi ile serbest zamanlarda yapılan etkinliğin türü, yeterlik ihtiyacı düzeyi ile öğrenim görülen okuldan memnuniyet düzeyi ve özerklik ihtiyacı düzeyi ile cinsiyet değişkenlerinin ortak etkisi anlamlı bulunmuştur. Ancak lise

öğrencilerinin saldırganlık puanı üzerinde diğer değişkenlerin ortak etkileri anlamlı bulunmamıştır.

Cinsiyetin, algılanan anne tutumunun, algılanan baba tutumunun, ailede şiddet uygulanma durumunun, öğrenim görülen okuldan memnuniyet düzeyinin, ilişki ve yeterlik ihtiyacı düzeyinin öğrencilerin saldırganlık puanları üzerindeki temel etkisi anlamlı bulunmuştur. Okul türünün, yaşamın çoğunun geçirildiği yerleşim yerinin, serbest zamanlarda yapılan etkinliğin türünün ve özerklik ihtiyacı düzeyinin öğrencilerin saldırganlık puanları üzerindeki temel etkisi anlamlı bulunmamıştır.

Araştırma bulguları alanyazın rehberliğinde tartışılmış ve yorumlanmıştır. Psikolojik Danışma ve Rehberlik alanında çalışanlara ve benzer konularda çalışma yapacak araştırmacılara çeşitli öneriler sunulmuştur.

ABSTRACT

This research study sought to investigate aggression levels and psychological needs among high school students in the city of Kayseri, Turkey. In addition to self reported aggression, three areas of psychological need were assessed including relationship, competence, and autonomy. These areas were investigated in terms of the following demographic variables: Gender, type of high school (vocational vs general), perception of paternal and maternal parenting style, home setting (rural, suburban, urban, and inner city), exposure to family and domestic violence, academic level and recreational activities and preferences.

The sample use in this study was composed of 1011 students all of whom were enrolled in 10th 11th and 12th grade classes of Kayseri and Mimarsinan Trade High Schools and Sumer and Ataturk High Schools settled in Melikgazi and Kocasinan; two central divisions of Kayseri.

The aggression levels of students were measured using ‘the Scale of Aggression’ developed by Tuzgöl (1998) and adapted from the Inventory of Aggression by Kocaturk (1982). The researcher, in order to determine the level of students’ psychological needs, adapted and applied ‘the Scale of Basic Psychological Needs’, which was developed by Deci and Ryan (2000) and adapted into Turkish by Kesici, Bozgeyikli, Sunbul and Ure (2002). The information relating to the remaining variables was obtained through the use of ‘the Personal Information Form’ which was developed by the researcher.

Data were initially analyzed through the use of a two way variance analyses (ANOVA) was used. In the event that a statistically significant F value being returned Scheffe Test was utilized when comparing multiple groups in an attempt to determine the source of difference(s).

The findings which were derived from this study are as follows. The common effects of the independent variables (relationship need level with the spare time

activities, competence need level with the educational satisfaction level originating from school, and autonomy need level and gender) were found significant upon the aggression points of those high school students. However the common effects of the remaining variables were not found to be significant.

The basic effects of gender, perceived mother and father attitudes, observed family domestic violence, educational satisfaction level originating from school setting and relationship and competence needs levels were found significant on the aggression score of participants. Nevertheless the main effects of the school type, home setting, recreational activities, and autonomy need level were not found to be significantly related to their aggression level of the participants. The findings of this study were discussed in light of current related professional literature and suggestions for additional research were offered.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
ÖZET.....	ii
SUMMARY.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLOLAR LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xv

BÖLÜM I

GİRİŞ.....	1
1.1.0 PROBLEM.....	10
1.1.1 Alt Problemler.....	10
1.2.0 SAYILTI.....	10
1.3.0 SINIRLILIKLAR.....	11
1.4.0 TANIMLAR.....	11
1.5.0 ARAŞTIRMANIN GEREKÇESİ VE ÖNEMİ.....	12

BÖLÜM II

KURAMSAL BİLGİLER VE ARAŞTIRMALAR.....	15
2.1.0 SALDIRGANLIK İLE İLGİLİ KURAMSAL BİLGİLER.....	15
2.1.1 İÇGÜDÜ KURAMLARI.....	19
2.1.1.1 <i>Psikanalitik Kuram</i>	20
2.1.1.2 <i>Etiyolojik Kuram</i>	24
2.1.2 BİYOLOJİK KURAMLAR.....	25
2.1.3 DAVRANIŞÇI- BİLİŞSEL KURAMLAR.....	28
2.1.3.1 <i>Engellenme- Saldırganlık Kuramı</i>	28
2.1.3.2 <i>Sosyal Öğrenme Kuramı</i>	33
2.1.3.3 <i>Bilişsel Kuram</i>	39

2.2.0 SALDIRGANLIK İLE İLGİLİ FAKTÖRLER.....	42
2.3.0 SALDIRGANLIĞA İLİŞKİN KAVRAMLAR.....	48
2.3.1 Okul- Akran Zorbalığı.....	48
2.3.2 Şiddet.....	49
2.3.3 Çocuk İstismarı.....	50
2.3.4 Saldırganlığın Azaltılması.....	51
2.4.0 PSİKOLOJİK İHTİYAÇLAR İLE İLGİLİ KURAMSAL BİLGİLER.....	52
2.5.0 İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	67
2.5.1 SALDIRGANLIK İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	67
2.5.2 PSİKOLOJİK İHTİYAÇLAR İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR.....	73

BÖLÜM III

YÖNTEM.....	77
3.1.0 ARAŞTIRMA GRUBU.....	77
3.2.0 VERİ TOPLAMA ARAÇLARI.....	78
3.2.1 SALDIRGANLIK ÖLÇEĞİ.....	78
3.2.1.1 Saldırganlık Ölçeği'nin Puanlanması ve Yorumlanması.....	79
3.2.1.2 Saldırganlık Ölçeği'nin Güvenilirliği.....	79
3.2.1.3 Saldırganlık Ölçeği'nin Geçerliliği.....	79
3.2.2 TEMEL PSİKOLOJİK İHTİYAÇLAR ÖLÇEĞİ.....	80
3.2.2.1 Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği'nin Türkçe'ye Uyarlanması.....	80
3.2.2.2 Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği'nin Puanlanması ve Yorumlanması	81
3.2.2.3 Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği'nin Güvenilirliği.....	82
3.2.2.4 Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği'nin Geçerliliği.....	82
3.2.2.5 Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği Lise Öğrencileri Formunun Uyarlanması.....	82
3.2.2.6 Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği Lise Öğrencileri Formunun Puanlanması ve Yorumlanması	83

3.2.2.7 Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği Lise Öğrencileri Formunun Güvenilirliği.....	83
3.2.2.8 Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği Lise Öğrencileri Formunun Geçerliliği.....	84
3.2.3 KİŞİSEL BİLGİ FORMU.....	85
3.3.0 VERİ TOPLAMA İŞLEMİ.....	85
3.4.0 VERİLERİN ANALİZİ.....	86

BÖLÜM IV

BULGULAR.....	88
4.1.0 Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyaçları) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Cinsiyetlerine Göre Saldırganlık Düzeyleri.....	88
4.2.0 Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyaçları) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Öğrenim Gördükleri Okul Türüne Göre Saldırganlık Düzeyleri.....	94
4.3.0 Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyaçları) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Algıladıkları Anne Tutumuna Göre Saldırganlık Düzeyleri.....	96
4.4.0 Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyaçları) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Algıladıkları Baba Tutumuna Göre Saldırganlık Düzeyleri.....	99
4.5.0 Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyaçları) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Yaşamlarının Çoğunu Geçirdikleri Yerleşim Yerine Göre Saldırganlık Düzeyleri.....	101
4.6.0 Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyaçları) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Ailelerinde Şiddet Uygulanma Durumuna Göre Saldırganlık Düzeyleri.....	104
4.7.0 Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyaçları) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Öğrenim Gördükleri Okuldan Memnuniyet Düzeylerine Göre Saldırganlık Düzeyleri.....	106

4.8.0 Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyaçları) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Serbest Zamanlarında Yapmayı Tercih Ettikleri Etkinliğin Türüne Göre Saldırganlık Düzeyleri.....	112
---	-----

BÖLÜM V

TARTIŞMA VE YORUM.....	116
-------------------------------	------------

5.1.0 Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyacı) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Cinsiyetlerine Göre Saldırganlık Düzeylerine İlişkin Bulguların Tartışma ve Yorumu.....	116
5.2.0 Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyacı) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Öğrenim Gördükleri Okul Türüne Göre Saldırganlık Düzeylerine İlişkin Bulguların Tartışma ve Yorumu.....	119
5.3.0 Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyacı) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Algıladıkları Anne Tutumuna Göre Saldırganlık Düzeylerine İlişkin Bulguların Tartışma ve Yorumu.....	120
5.4.0 Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyacı) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Algıladıkları Baba Tutumuna Göre Saldırganlık Düzeylerine İlişkin Bulguların Tartışma ve Yorumu.....	122
5.5.0 Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyacı) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Yaşamlarının Çoğunu Geçirdikleri Yerleşim Yeriye Göre Saldırganlık Düzeylerine İlişkin Bulguların Tartışma ve Yorumu.....	124
5.6.0 Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyacı) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Ailelerinde Şiddet Uygulanma Durumuna Göre Saldırganlık Düzeylerine İlişkin Bulguların Tartışma ve Yorumu.....	125
5.7.0 Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyacı) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Öğrenim Gördükleri Okuldan Memnuniyet Düzeylerine Göre Saldırganlık Düzeylerine İlişkin Bulguların Tartışma ve Yorumu.....	126
5.8.0 Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyacı) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Serbest Zamanlarında Yapmayı Tercih Ettikleri Etkinliğin Türüne Göre Saldırganlık Düzeylerine İlişkin Bulguların Tartışma ve Yorumu.....	127

BÖLÜM VI

VARGI VE ÖNERİLER.....	130
KAYNAKÇA.....	135
EKLER.....	154

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1	Buss (1973)'a Göre Çeşitli Davranışların Sınıflandırılması.....	18
Tablo 2	Sosyal Öğrenme Kuramına Göre Saldırganlığın Kaynakları, Belirleyicileri ve Düzenleyicileri.....	34
Tablo 3	Örneklem grubundaki öğrencilerin bulundukları okul, sınıf ve cinsiyetlerine göre dağılımları.....	77
Tablo 4	Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyaçları) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Cinsiyete Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin $\bar{X}$, S ve n Değerleri.....	88
Tablo 5	Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyacı) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Cinsiyete Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin İki Yönlü Varyans Analizi Sonuçları.....	89
Tablo 6	Lise Öğrencilerinin İlişki İhtiyacı Düzeyine Göre Saldırganlık Puanlarının Scheffe Çoklu Karşılaştırma Testi İle Karşılaştırılması.....	90
Tablo 7	Lise Öğrencilerinin Yeterlik İhtiyacı Düzeyine Göre Saldırganlık Puanlarının Scheffe Çoklu Karşılaştırma Testi İle Karşılaştırılması.....	91
Tablo 8	Gözeneklerin Tanımı ve Gözeneklerde Yer Alan Öğrencilerin n, $\bar{X}$ ve S Değerleri.....	92
Tablo 9	Gözeneklerde Yer Alan Öğrencilerin Saldırganlık Puanlarına Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları.....	92
Tablo 10	Scheffe Çoklu Karşılaştırma Testi Sonuçları.....	93

Tablo 11	Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyaçları) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Öğrenim Gördükleri Okul Türüne Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin $\bar{X}$, S ve n Değerleri.....94
Tablo 12	Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyacı) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Öğrenim Gördükleri Okul Türüne Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin İki Yönlü Varyans Analizi Sonuçları.....95
Tablo 13	Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyaçları) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Algılanan Anne Tutumuna Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin $\bar{X}$, S ve n Değerleri.....96
Tablo 14	Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyacı) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Algıladıkları Anne Tutumuna Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin İki Yönlü Varyans Analizi Sonuçları.....97
Tablo 15	Lise Öğrencilerinin Algıladıkları Anne Tutumuna Saldırganlık Puanlarının Scheffe Testi İle Karşılaştırılması.....98
Tablo 16	Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyaçları) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Algılanan Baba Tutumuna Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin $\bar{X}$, S ve n Değerleri.....99
Tablo 17	Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyacı) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Algıladıkları Baba Tutumuna Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin İki Yönlü Varyans Analizi Sonuçları.....100
Tablo 18	Lise Öğrencilerinin Algıladıkları Baba Tutumuna Saldırganlık Puanlarının Scheffe Çoklu Karşılaştırma Testi İle Karşılaştırılması....101
Tablo 19	Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyaçları) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Yaşamlarının Çoğunu Geçirdikleri Yerleşim Yeri Yerine Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin $\bar{X}$, S ve n Değerleri.....102

Tablo 20	Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyacı) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Yaşamlarının Çoğunu Geçirdikleri Yerleşim Yerine Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin İki Yönlü Varyans Analizi Sonuçları.....	103
Tablo 21	Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyaçları) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Ailelerinde Şiddet Uygulanma Durumuna Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin $\bar{X}$, S ve n Değerleri.....	104
Tablo 22	Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyacı) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Ailelerinde Şiddet Uygulanma Durumuna Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin İki Yönlü Varyans Analizi Sonuçları...	105
Tablo 23	Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyaçları) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Öğrenim Gördükleri Okuldan Memnuniyet Düzeylerine Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin $\bar{X}$, S ve n Değerleri.....	107
Tablo 24	Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyacı) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Öğrenim Gördükleri Okuldan Memnuniyet Düzeylerine Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin İki Yönlü Varyans Analizi Sonuçları.....	108
Tablo 25	Lise Öğrencilerinin Öğrenim Gördükleri Okuldan Memnuniyet Düzeylerine Göre Saldırganlık Puanlarının Scheffe Çoklu Karşılaştırma Testi İle Karşılaştırılması	109
Tablo 26	Gözeneklerin Tanımı ve Gözeneklerde Yer Alan Öğrencilerin n, $\bar{X}$ ve S Değerleri.....	110
Tablo 27	Gözeneklerde Yer Alan Öğrencilerin Saldırganlık Puanlarına Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları.....	110
Tablo 28	Scheffe Çoklu Karşılaştırma Testi Sonuçları.....	111

Tablo 29	Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyaçları) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Serbest Zamanlarında Yapmayı Tercih Ettikleri Etkinliğin Türüne Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin $\bar{X}$, S ve n Değerleri.....	112
Tablo 30	Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyacı) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Serbest Zamanlarında Yapmayı Tercih Ettikleri Etkinliğin Türüne Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin İki Yönlü Varyans Analizi Sonuçları.....	113
Tablo 31	Gözeneklerin Tanımı ve Gözeneklerde Yer Alan Öğrencilerin n, $\bar{X}$ ve S Değerleri.....	114
Tablo 32	Gözeneklerde Yer Alan Öğrencilerin Saldırganlık Puanlarına Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları.....	115
Tablo 33	Scheffe Çoklu Karşılaştırma Testi Sonuçları.....	115

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1	Kağıtçıbaşı (1999)'nın Psikolojik Düzey Şeması.....	32
---------	---	----

BÖLÜM I

GİRİŞ

Birey günlük yaşam içinde farklı davranışlar ortaya koymaktadır. Bireyin ortaya koyduğu bazı davranışların temelinde ihtiyaçlarını karşılama çabası bulunmaktadır. Birey ihtiyaçlarını karşılamak için çalışmakta, ilişkiler kurmakta ve planlar yapmaktadır. İnsan, kendisi için farklı derecelerde önemli olan ihtiyaçlarını karşılayamadığı zaman farklı şekillerde davranabilmektedir. İnsanın bu davranışları arasında saldırgan davranışları da gözlemlemek mümkün olmaktadır.

Saldırgan davranış denildiğinde birçok kişinin zihninde bunun ne olabileceğine dair bir düşünce uyanmaktadır; çünkü bu kavram günlük yaşamdaki konuşmalarda sıkça yer almakta ve fiziksel güç kullanmaktan, bir cinayet, sözel hakaret ya da karşıdaki kişiyi sosyal açıdan küçük görme gibi çeşitli davranışları ifade etmeye kadar birçok anlamda kullanılmaktadır (Aktaş, 2001). Çeşitli davranışları ifade etmek için kullanılan, söz, mimik ve hareket sınırları içinde kalan saldırganlık, günlük yaşamın ayrılmaz parçasıdır (Öztürk, 1990). Günlük yaşamda sık rastlandığı için de çoğu zaman medyada saldırganlık olaylarına ilişkin haberlere rastlanılmaktadır.

Saldırganlık ister ikili ilişkilerde birinin diğerine aşağılayıcı sözler söylemesi, ister binlerce kişinin savaşlarda katledilmesi biçiminde ele alınsın dünya tarihi kadar eskidir. Dünya varolduğundan beri bütün kültürlerde ve düşünce sistemlerinde pek çok değişme olmuştur ancak saldırganlık ve şiddet her zaman varolmuştur (Tuzgöl, 1998). Michaud (1994)'a göre İ. Ö. 3600'den günümüze kadar çıkan 14.500 savaşta, 3.5 milyar insanın öldüğü tahmin edilmektedir. Savaşlar insan saldırganlığının açıkça ifade edildiği ortamlardan sadece biridir. Saldırganlık ister savaş şeklinde, isterse sözel hakaret şeklinde olsun, çocuklardan yetişkinlere her yaş grubunda, her toplumda ve toplumun her kesiminde görülmektedir. Çok kaynaklı ve çok boyutlu olması saldırganlığı tanımlamada zorluklara neden olmaktadır.

Mustonen ve Pulkinen (1991)'e göre saldırganlık, bir kişinin diğerine, kendine, hayvana ya da cansız bir nesneye kazara ya da niyetli bir biçimde fiziksel ya da psikolojik zarar vermeye neden olabilecek herhangi bir davranışıdır (Akt. Korkut, 1995). Poggenpoel ve Mybrugh (2002) ise saldırganlığı, bireyin kendisiyle, diğerleriyle ve çevresiyle olan ilişkilerinde, insan oluşumunun ayrılmaz bir parçası şeklinde tanımlamaktadır.

Saldırganlık, insanda bir yaşam biçimidir ve çoğu yazarın insan saldırganlık konusunu ele alırken, hayvan davranışlarıyla benzerliği ve insanın hayvani doğasından kaynaklandığı üzerinde durduğu görülmektedir. Ancak hayvanlarda saldırganlık, açlığın bir sonucu ya da hayvanın özel olarak kışkırtılmasına bağlı olarak gelişmektedir (Rochlin, 1973). Diğer taraftan beslenme, korunma gibi temel gereksinimlerinin karşılanmasına ve tehlike altında olmamasına rağmen kendi türüne saldıran, işkence eden, yaralayan ve şiddet gösteren tek canlının insan olduğu görülmektedir (Şahin, 2003). Başka bir ifade ile hayvanlar yaşantılarını devam ettirebilmek için saldırgan davranışlarda bulunurken; insanlar yaşantılarını tehdit eden bir durum olmasa da, saldırgan davranışlarda bulunmaktadır.

İnsanda saldırganlık çocukluktan itibaren gelişmekte ve yetişkinlikte de devam etmektedir. Saldırganca davranma eğilimleri bireyin psikolojik dünyasında başlamaktadır. Bireyin kendisini ve dünyayı algılama biçimi, bazı duygusal tepkiler vermesine neden olmaktadır (Poggenpoel ve Mybrugh, 2002). Bu duygusal tepkilerden biri de saldırganlıktır. Kısaca ortaya konulan saldırgan davranışın ortaya çıkışında ve uygulama şeklinde bireyin algılarının rolü büyüktür. Ayrıca toplumun kültürel varlığı, eğitim anlayışı da saldırganlığı şekillendirmektedir.

Saldırganlık konusunda toplumun kültürel yapısına, eğitim koşullarına yer veren araştırmalar yapılmıştır. Antropologlar tarafından yapılan bu araştırmalar saldırganlığın kültüre göre değiştiğini göstermektedir. Amazon bölgesinde yaşayan kadınların erkeklerden daha fazla şiddete yönelmeleri, erkeğin doğuştan saldırganlık eğilimli olduğunu yadsımaktadır (Ankay, 2002). Ancak sıklıkla erkeklerin kadınlardan daha saldırgan olduğu görülmektedir (Arıca, 1995; Efilti, 2006; Gümüş, 2000; Güner, 1995; Güner, 2006; Kayseri Rehberlik Araştırma Merkezi, 2007; Kurtyılmaz, 2005; Moses,

1998; Tok, 2001; Tuzgöl, 1998). İki cinsiyetin sergilediği saldırganlık tipleri farklılık göstermektedir. Erkeklerde fiziksel saldırganlık ön plana çıkarken; kadınlarda sözel saldırganlık daha yoğun olarak çıkmaktadır. (Bjerkqvist, Lagerspetz ve Kaukiainen, 1992). Başka bir ifade ile cinsiyete bağlı olarak, sergilenen saldırganlığın içeriği ve şekli de değişmektedir. Saldırganlığın içeriğini, şiddetini ve şeklini etkileyen bir diğer faktör de saldırganlıkla ilişkili olan öfke duygusudur.

Alanyazında öfke ve saldırganlık çoğu zaman birbiriyle ilişkili olarak ele alınmakta ve birbiriyle bağlantılı olarak değerlendirilmektedir. Öfke, bireyin planları, istek ve ihtiyaçları engellendiğinde, haksızlık, adaletsizlik ve kendi benliğine yönelik bir tehdit algıladığı anda yaşanan temel duygulardan biridir (Kısaç, 1997). Öfke anında kişinin bilişsel süreçleri etkili çalışmamakta ve kişi gerçekçi kararlar algılamayı beceremeyerek, sorunun çözümü için uygun seçenekleri bulamamaktadır. Böylece saldırganlık ve şiddet eğilimi artmaktadır (Yılmaz, 2004). Saldırganlık burada öfkenin ifade ediliş yollarından biri olmaktadır.

Spielberger (1991)'e göre öfkesini ifade ediş tarzına göre insanlar, öfkelerini “içe yöneltenler” ve “dışa yöneltenler” olarak ikiye ayrılmaktadır. Öfkelerini baskı altında tutan ya da kendine yöneltenler “içe yöneltenler”, bu duygularını çevrelerindeki insan ya da nesnelere yöneltenler ise “dışa yöneltenler” olarak sınıflandırılmaktadır. Dışa yönelik öfke, vurma, nesnelere zarar verme gibi fiziksel yollarla ifade edilebileceği gibi; küfür, hakaret, tehdit gibi sözel yollarla da ifade edilebilmektedir (Akt; Güngör, 1996). Öfkenin bu şekilde ifade edilmesi, bireyin kendine ve çevresine saldırganca davrandığını göstermektedir. Öfke farklı saldırganlık türlerine ve saldırganlık etkinliklerine neden olabilmektedir.

Saldırganlık, bir davranış biçimi olarak bünyesinde farklı etkinlikleri barındırmaktadır. Ayrıca saldırganlık bütünsel bir kavram olmayıp, içsel ve dışsal pek çok farklı öğenin etkileşimi ile gelişmekte ve şekillenmektedir. Bu açıdan saldırganlığı farklı yer ve zamanlarda, farklı ortaya konuş biçimleri ile görmek mümkün olmaktadır. Buna bağlı olarak da farklı saldırganlık tipleri ortaya çıkmaktadır (Tok, 2001). Saldırganlığı farklı çalışma alanlarının farklı şekillerde sınıflandırdığı görülmektedir.

Örneğin, sosyal psikologlar dolaylı ve dolaysız saldırganlık arasında bir ayrım yapmaktadırlar. Dolaylı saldırganlık, açık bir şekilde yüz yüze çatışma durumunu gerektirmeden, başka kaynaklar yoluyla diğer kişiyi incitme ya da ona zarar vermeye çalışmaktır. Dolaysız saldırganlık ise yüz yüze bir çatışma durumu içerisinde doğrudan hedefe yönelen ve hedefi incitme ya da zarar verme amacı taşıyan davranıştır (Kendrick, Neuberg ve Cialdini, 1999). Bu bilgilerin ışığında dedikodu yapmanın dolaylı, silahla yaralamanın ise dolaysız saldırganlık olduğunu söylemek mümkündür.

Saldırganlık, dolaylı ya da dolaysız şekilde sınıflanabileceği gibi sözel ya da fiziksel saldırganlık, düşmanlık içeren saldırganlık (hostile aggression) ve araçsal saldırganlık (instrumental aggression) şeklinde de farklı şekillerde de sınıflanabilir. Sözel saldırganlık, aşağılama, küçük düşürme şeklinde sözel ifadelerle gerçekleşir. Fiziksel saldırganlık, vurma, itme ve dövme şeklinde fiziksel eylemleri içerir. Düşmanlık içeren saldırganlık, saldırganın hedefi sevmemesi ya da nefret etmesinden kaynaklanan ve temel amacı zarar vermek olan, saldırganlık türüdür. Bu saldırganlık türü, saldırgan davranışın “saf” biçimi olarak tanımlanmaktadır (Bilgin, 1995). Kişinin kasıtlı bir şekilde tahrik edildiğini algıladığı durumlara karşı gösterdiği tepki (Abay ve Tuğlu, 2000) düşmanlık içeren saldırganlıktır. Ancak saldırgan davranış haz almaktan daha çok dışsal bazı amaçları gerçekleştirmek, yani kötülük yapmanın ötesinde başka hedeflere yönelikse, bu tür eylemler (Gümüş, 2006) araçsal saldırganlık olarak adlandırılmaktadır. Araçsal saldırganlıkta zarar verme niyeti bulunmasına karşın, ana amaç kendini korumak ya da kendini güçlü gösterme isteği olabilmektedir (Bilgin, 1995).

Myers (1996)’e göre düşmanlık içeren saldırganlık ile araçsal saldırganlık arasındaki farkı ayırt etmek zor olmaktadır. Hangisinin gerçekten düşmanlık içerdiği, hangisinin belli bir amacı gerçekleştirmek için yapıldığı her zaman anlaşılamamaktadır. Özellikle düşmanlık içeren saldırganlık ile kendini güçlü göstermeye yönelik olarak sergilenen araçsal saldırganlığın ayırt edilmesi güç olabilmektedir. Buna karşın kendini korumaya yönelik saldırganlık düşmanlık içeren saldırganlıktan kolaylıkla ayırt edilebilmektedir.

Bir başka sınıflamada ise saldırganlık, davranış öncesi içerdiği koşullar ve yöneldiği amaçlar ya da içerdiği hedefler açısından çeşitli alt bölümlere ayrılmıştır. Bu tür bir sınıflama yapan Dodge ve Coie (1987), tepkisel (reactive) ve aktif yönelimli (proactive) saldırganlık olmak üzere saldırgan davranışın iki alt boyutu olduğunu ifade etmişlerdir. Tepkisel saldırganlık daha çok engellenme- saldırganlık kuramı çerçevesinde oluşturulan yapıya uymaktadır. Amaca ulaşmanın engellenmesi kışkırtıcı davranışta bulunma gibi davranış öncesi koşullara tepki olarak ortaya çıkan saldırganlık ile özellikle kişiler arası ilişkilerdeki saldırganlık ve doğada organizmalar arasında yer alan düşmanca tepkiler (bir tehdit durumunda gösterilen savunmaya dönük tepkiler), tepkisel saldırganlık olarak adlandırılmaktadır. Bu saldırganlık türünde, tehdit verici olarak algılanan uyarıcıya karşı gösterilen tepkiye açıkça görülen bazı öfke ifadeleri de (örneğin, öfkeli bir yüz ifadesi ya da sözel saldırganlık ifadeleri) eşlik etmektedir. Buna karşılık kişinin kendi yararına sonuçlar elde edeceği saldırganlık aktif yönelimli saldırganlık olarak adlandırılır. Aktif yönelimli saldırgan davranışta bulunan bir kişinin temel amacı, kendi çıkarlarına ulaşmaktır.

Saldırganlığın nedenleri, sergilenme şekilleri ve sonuçları farklı olduğu için saldırgan davranış yukarıdaki gibi sınıflanmaktadır. Saldırganlık çok boyutlu bir kavram olduğu için bazı durumlarda şiddet kavramı ile karıştırılmaktadır. Acet (2001) şiddeti, bir hareketin, bir kuvvetin veya gücün değerlendirilmesi, sert hareket etmek, sert davranmak, kaba kuvvete başvurmak şeklinde tanımlamıştır. Tanımda da görüldüğü gibi şiddet, saldırganlık kavramına göre biraz daha somut ve uygulamaya dönük bir kavramdır. Başka bir ifade ile saldırganlık, şiddete göre daha kapsamlı ve genel bir kavramdır.

Saldırganlığı açıklamaya çalışan pek çok kuram vardır. Bu kuramları birbirinden ayıran en önemli nokta, saldırganlığı doğuştan gelen ya da sonradan edinilen bir davranış olarak açıklamalarıdır (Tuzgöl, 1998). Psikanalitik kuramı geliştiren Freud, ilk çalışmalarında saldırganlık kavramını zevk ilkesinin (pleasure principle) bir ürünü olarak ortaya atmıştır. Saldırganlık zevki gerçekleştirmeye çalışırken ya da libidonun (yaşam içgüdüsünün cinsel enerjisi) arzularını gerçekleştirmeye çalışırken yaşanan engellenmeye karşı bir tepki olarak görülmüştür (Yalçın, 2004). Kağıtçıbaşı (1999)'ya

göre, Freud saldırganlığın yararlı olduğunu ve belki de gerekli bir işlevi yerine getirdiğini öne sürmüştür. Eğer insanlar saldırgan davranışlarda bulunmazlarsa, saldırgan enerji birikir, kendine bir çıkış arar ve eğer bir şekilde davranışa yansımazsa ruhsal rahatsızlık şeklinde kendini gösterir. Bu bilgilere dayalı olarak saldırgan davranışın birey için bir ihtiyaç olduğu görülmektedir. Nitekim saldırganlık, Murray'ın saptadığı 20 psikolojik ihtiyaçtan biridir (Akkoyun, 1994).

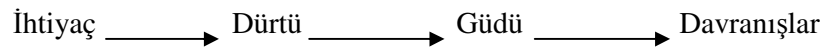
İhtiyaç; Murray (1939)'a göre göre, bireyin memnuyetini arttırma ve memnun edici olmayan durumu değiştirme gibi durumlarda, algılarını ve davranışlarını organize eden beyindeki bir güç olarak ifade edilebilir. Ona göre ihtiyaç, açlık gibi içsel bir durum tarafından veya yiyecek gibi dışsal bir uyarıcı tarafından canlandırılabilir (Akt. England, 1985). Kaynağı ne olursa olsun ihtiyaç, organizmanın azaltmaya çalıştığı gerilim düzeyini uyarır. Davranışa enerji ve yön veren ihtiyaç, kendini uygun yönde doyurmak için davranışı harekete geçirir (Cloninger, 2000). Başka bir ifade ile bireyde içsel ve dışsal süreçlere bağlı olarak ortaya çıkan ihtiyaç, bireyin davranışlarına yön vererek onun içsel ve dışsal dünyasını şekillendirir.

Psikolojik ihtiyaçlar arasında saldırganlığın özel bir yeri bulunmaktadır. Kimine göre saldırganlık doğuştan var olan bir içdüdür, kimine göre cinsel içgüdünün bir parçası ve bazılarına göre ise sonradan öğrenilen ve toplumsal nitelikte bir ihtiyaçtır. Kaynağı ne olursa olsun gerçekte saldırganlık, kişiliğin gelişmesi, sürdürülmesi, davranışların oluşması ve toplumsal uyumun sağlanması açısından önemli ve hatta bir yanıyla gerekli bir ihtiyaçtır (Öztürk, 1990). Saldırganlık, ayrı bir ihtiyaç olarak ele alınsa da bireyin diğer ihtiyaçlarının karşılanma düzeyine bağlı olarak ortaya çıktığı da gözlenebilir. Örneğin, özgürlüğü elinden alınan bir milletin esaretten kurtulmak için savaşa başvurması, özerklik ihtiyacının engellenmesine bağlı olarak, saldırganlığın ortaya çıkmasıdır.

Engler (1985)'e göre, davranışların arkasında giderilmeye çalışılan ihtiyaç ve bunun yarattığı stres vardır. Çevredeki kişilerden veya nesnelerden gelen baskılar bireyin amaçlarına ulaşmasına engel olmaktadır (Akt. Tuğcu, 1987). Bireyin amaçlarının engellenmesine bağlı olarak, saldırgan davranışlar ortaya çıkabilmektedir. Saldırganlığı

ihtiyaçların karşılanıp karşılanmamasına bağlı olarak açıklayan engellenme-saldırganlık kuramcıları, saldırganlığı doğuştan veya sonradan kazanılan bir davranış biçimi olarak sınırlamaktan çok, engellenme sonucunda ortaya çıkabilecek davranış biçimlerinden biri olarak tanımlamaktadırlar (Scherer, 1975; Akt. Tanrıdağ ve Ozan, 2002). Çeşitli baskılar nedeniyle bireyin ihtiyaçlarının karşılanması engellenirse, birey bu baskıları ortadan kaldırmak için saldırgan davranışlar sergileyebilmektedir. İhtiyaçların zamanında ve uygun şekilde karşılanması saldırganlığı önlemede etkili olabilmektedir; çünkü birey ihtiyacı zamanında karşılanmadığı takdirde, ihtiyacının karşılanmamasına tepki olarak ya da ihtiyacını karşılamak amacıyla saldırganca davranabilmektedir.

İnsan davranışları, belli alanlardaki ihtiyaçlarına bağlı olarak ortaya çıkabilmekte ve şekillenebilmektedir (Çelikkaleli ve Gündoğdu, 2004). Her insanın kendine özgü ihtiyaçları bulunmaktadır ve bu ihtiyaçlar bireyin belli davranışlar göstermesi için güdülenmesine neden olmaktadır (Baymur, 1985). Cüceloğlu (1997)'na göre her davranışın altında bir güdü veya güdüler zinciri bulunmaktadır. Güdü (motivasyon) istekleri, arzuları, gereksinimleri, dürtüleri ve ilgileri kapsayan genel bir kavramdır. Organizmanın dengesini sağlayabilmek için hissettiği eksikliğe ihtiyaç, bu eksikliği gidermek için organizmada beliren güce dürtü (drive); organizmanın ihtiyacı gidermesi için belli bir yönde etkinlik göstermesi eğilimine de güdü (motif) denilir. Bu süreç şu formül ile özetlenebilir (Baymur, 1985):

Bazı kaynaklarda güdü (Baymur, 1985) bazılarında ihtiyaç (Geçtan, 1988) olarak geçen ihtiyaçların, fizyolojik ve sosyal güdüler, birincil ve sosyal güdüler, bedensel ve psikolojik ihtiyaçlar olarak gruplandırıldığı görülmektedir.

Fizyolojik ihtiyaçlar açlık, susuzluk, uyku, cinsellik, hava, dinlenme, gereksiz maddelerin bedenden atılması, etkinlik, uyarılma gibi insanın biyolojik varlığını sürdürebilmesi için gerekli olan ihtiyaçlar iken; sosyal, toplumsal ya da psikolojik ihtiyaçlar ise fizyolojik ihtiyaçlar kadar açık ve kesin olmayan, fiziksel olmaktan çok

zihin ve duygularla ilgili bir insandan diğerine değişebilen ihtiyaçlar olup bunlar bağlılık, güvenlik, saygınlık kazanma, özgürlük ve özerklik, kendini gerçekleştirme, ait olma, sevmeye- sevilme, birlikte olma, saldırganlık, kendine güven, kabul edilme, onaylanma, hazzı varma ve elemenden kaçma gibi ihtiyaçlardır (Baymur, 1985).

Bireyin istek ve ihtiyacının engellenmesi, beklentilerinin gerçekleşmemesi, öfke tanımlarında (Kısaç, 1997) vurgulanan ortak noktalardan biridir. Öfke ise saldırgan davranışı ortaya çıkarabilmektedir. Bir arzu veya ihtiyaç engellendiği zaman hayvanlarda, çocuklarda ve yetişkinlerde saldırgan davranışlar baş göstermektedir. Bu saldırganca davranış, çoğu kez boşuna da olsa, engellenen amaca şiddet yoluyla ulaşmaya yönelik bir çabadan oluşmaktadır. Bu çaba ne kadar boşuna olsa da, tarihte ihtiyaçların ve arzuların engellenmesinin neredeyse evrensel bir olgu olması nedeniyle, sürekli olarak şiddet ve saldırganlığın sergilendiği (Fromm, 2000) görülmektedir.

Glasser'e göre, tüm insanlar bazı temel ihtiyaçlarla güdülenir. Bireyin bütün seçimleri ve davranışları bu ihtiyaçlara bağlıdır. Bu ihtiyaçların karşılanamaması bireyi husursuz eder ve öğrenmeye, gelişmeye karşı güdülenmeyi azaltır. Glasser, okulda yaşanan disiplin problemlerinin %95'inin, güç elde etmeye çalışan çocukların yanlış davranışlarından kaynaklandığını belirtir. Üstelik disiplin problemlerinin büyük bir çoğunluğunun temelinde, öğrencilerin kendilerini dinleyecek birilerini arama çabaları yatar. Bu düşünceye göre okulda yaşanan saldırganlık ve şiddet olaylarının temelinde, öğrencilerin karşılanamayan temel ihtiyaçları bulunmaktadır (Sezgin ve Bıyık- Ozok, 2006).

Öğrenciler temel ihtiyaçları karşılanmadıkça öfkelenmekte ve ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla saldırganlığa da başvurabilmektedirler. Nitekim Kayseri Rehberlik Araştırma Merkezi (Kayram) (2007)'nin Kayseri ilindeki ilköğretim ikinci kademe ve lise öğrencileri, velileri, öğretmen ve idarecilerine yönelik olarak düzenlediği "İlköğretim İkinci Kademe ve Ortaöğretim Okullarında Şiddet Olayları ve Madde Bağımlılığı'nın Yaygınlığı" konulu araştırmasında öğrenciler için hazırlanan ankette bulunan "İsteklerim yapılmadığında saldırganca davranışlar ortaya koyarım." şeklindeki maddeye öğrencilerin %17.4'ü (1327.62 kişi) olumlu cevap vermişlerdir. Bu durum da

öğrencilerin ihtiyaçları karşılanmadığında saldırganlığa başvurabileceğini göstermektedir.

Medyada, lise öğrencileri arasında, saldırganlığın yaygın olduğunu gösteren haberler yayınlanmaktadır. Basın haberlerine göre, okullarda fiziksel ve psikolojik saldırganlık yoğundur. Öğrenciye karşı saldırganlığı yöneticiler, öğretmenler, veliler ve diğer öğrenciler sergilemektedir. Öğrenciler arası saldırganlığın temelinde kız meselesi, kazara vurma, arkadaş grubuna destek olma bulunurken; yöneticiden, öğretmenden ve veliden öğrenciye yönelen saldırganlığın temelinde okulun kurallarına uymama, karşı gelme gibi nedenler bulunmaktadır (Altun, Güneri ve Baker, 2006). Lise öğrencileri arasındaki saldırganlık, öğrencilerin akademik başarılarının düşmesine, kişisel ve sosyal gelişimlerinin bozulmasına neden olabilmektedir. Lise öğrencilerinin saldırganlığını körükleyen nedenler arasında, öğrencilerin psikolojik ihtiyaçları da bulunabilir. Psikolojik ihtiyaçları uygun düzeyde karşılanmayan, engellenen öğrenciler saldırgan davranışlara başvurabilirler.

Voltan- Acar (2003)'a göre, bireylerin fizyolojik, sosyal ve duygusal ihtiyaçlarını giderme zorunluluğu, onların davranışlarının temelini oluşturmaktadır. Bireyler bu ihtiyaçlarını karşılarken doğal olarak başkalarıyla etkileşim halindedir. Bazı insanlar çevreyle ilişkilerinde saldırgandırlar, yani istedikleri amaçlara ulaşmak, ihtiyaçlarını karşılamak için başkalarını kırma, küçük görme ve dikkate almama eğilimi gösterirler. Başka bir ifade ile birey, ihtiyacını doyurmak amacıyla saldırganlığa başvurabilir.

Yukarıda da belirtildiği gibi ihtiyaçlar bireyi çeşitli davranışlara yönleltmektedir. Bireyin ihtiyacı, ortaya koyacağı davranışın zamanını, süresini ve şeklini belirlemektedir. Buna bağlı olarak arkadaşıyla iyi ilişkiler kurmaya çalışan bir ergenin davranışlarının altında farklı; arkadaşlarına karşı saldırganca davranan ergenin davranışlarının altında farklı ihtiyaç ya da ihtiyaç örüntüleri bulunduğu söylenebilmektedir. Buna bağlı olarak ihtiyacın şekli ve şiddeti bireyi saldırgan davranışlara yöneltebilmektedir.

Öğrencilerin saldırgan davranışlarının temelindeki ihtiyaçları belirlemek ve içinde bulunulan koşullarda en uygun şekilde bu ihtiyaçları karşılamak, saldırganlık

olaylarının önlenmesine katkı sağlayabilir. Bu yolla saldırganlık olaylarının önlenmesi için öncelikle öğrencilerin psikolojik ihtiyaçlarına göre saldırganlık düzeylerinde bir farklılık olup- olmadığının belirlenmesi gerekmektedir. Bu araştırmada psikolojik ihtiyaçları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin bazı değişkenler açısından farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

1.1.0 PROBLEM

Psikolojik ihtiyaçları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri bazı değişkenlere göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

1.1.1 Alt Problemler

Probleme dayalı olarak irdelenen alt problemler aşağıda verilmiştir.

Psikolojik ihtiyaçları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri:

1. Cinsiyetlerine
 2. Öğrenim gördükleri okul türüne (Genel Lise, Endüstri Meslek Lisesi)
 3. Algıladıkları anne tutumlarına
 4. Algıladıkları baba tutumlarına
 5. Yaşamlarının çoğunu geçirdikleri yerleşim yerine
 6. Ailelerinde şiddet uygulanma durumuna
 7. Öğrenim gördükleri okuldan memnuniyet düzeylerine
 8. Serbest zamanlarında yapmayı tercih ettikleri etkinliğin türüne,
- göre farklılık göstermekte midir?

1.2.0 SAYILTI

Araştırmanın sayıltısı şu şekildedir: Araştırmaya gönüllü olarak katılan öğrenciler ‘Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği (TPIÖ)’ (EK 1) , Saldırganlık Ölçeği (SÖ)’ (EK 2),

‘Kişisel Bilgi Formu (EK 3)’nu içtenlikle yanıtlamışlardır. Öğrenciler bu doğrultuda araştırmanın önemi anlatılarak güdülenmişlerdir.

1.3.0 SINIRLILIKLAR

Araştırmanın sınırlılıkları sınırlılıkları şöyledir:

1. Araştırma Kayseri ili merkez ilçelerinde bulunan iki genel lise ve iki endüstri meslek lisesinde öğrenim gören öğrenciler üzerinde gerçekleştirildiğinden; araştırmadan elde edilen bulgular, diğer gruplara, araştırma grubuna benzediği ölçüde genellenebilir.
2. Araştırmanın bağımlı değişkeni olan saldırganlık düzeyi ‘Saldırganlık Ölçeği’nin kapsadığı niteliklerle sınırlıdır.
3. Araştırmanın bağımsız değişkeni olan psikolojik ihtiyaçlar, ‘Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği’nin ve Kişisel Bilgi Formu’nun kapsadığı niteliklerle sınırlıdır.

1.4.0 TANIMLAR

Bu araştırmada geçen kavramların tanımları aşağıda verilmiştir.

Saldırganlık: Birey ya da grup tarafından canlı veya cansız bütün varlıklara yönelik, zarar verme amacıyla yapılan veya zarar verme amacı taşımasa da karşıdakine zarar veren ve karşıdaki tarafından zararlı olarak algılanan fiziksel, sözel, duygusal, cinsel eylemlerin tümü, saldırganlıktır. Bu araştırmada Tuzgöl (1998) tarafından geliştirilen Saldırganlık Ölçeği (SÖ) kullanılmıştır. Ölçekten alınan puanın artışı saldırganlık düzeyinin yüksekliğini, puanın azalışı ise saldırganlık düzeyinin düşüklüğünü ifade etmektedir.

Psikolojik İhtiyaç: Murray (1938)’a göre psikolojik ihtiyaç, bireyin memnuyetini arttırma ve memnun edici olmayan olguyu değiştirme gibi durumlarda algılarını ve davranışlarını organize eden beyindeki güç olarak ifade edilebilir (Akt. England, 1985).

Bu araştırmada Deci ve Ryan (2000) tarafından geliştirilen, Kesici ve ark. (2003) tarafından Türkçeye uyarlaması yapılan ‘Temel Psikolojik İhtiyaçlar leği’ (TPI) (EK 2), araştırmaacı tarafından lise öğrencilerine uyarlanarak kullanılmıştır. Ölçeğin alt ölçeklerinden alınan puanın yüksekliği psikolojik ihtiyaç düzeyinin yüksekliğini, puanın dşklği ise psikolojik ihtiyaç düzeyinin dşklğni ifade etmektedir.

Okul Türü: Araştırmada genel lise ve endstiri meslek lisesi olmak üzere iki okul türü söz konusudur. “Okul türü” ifadesi bu iki okul için kullanılmıştır.

Yerleşim Birimi: Araştırmada Kişisel Bilgi Formu’ndaki sınıflandırma (1.Köy / Kasaba-Nüfusu 10.000 ve daha az, 2. Küçük şehir- 10.001 ve 50.000 arası, 3. Büyük şehir- 50.001 ve 500.000 arası, 4. Çok Büyük şehir- 500.001 ve daha üstü) bireylerin yaşamlarının çoğunluğunu geçirdikleri yerleşim birimini belirtmektedir (Sallıoğlu, 2002).

1.5.0 ARAşTIRMANIN GEREKÇESİ VE ÖNEMİ

Saldırğan davranışlara her yaş grubunda ve toplumun her kesiminde rastlanabilmektedir. Son yıllarda ülkemizde lise öğrencileri arasında saldırğanlık içeren davranışların arttığı gözlenmektedir. Lise ğrencileri birbirilerine, öğretmenlerine ve okulun eşyalarına yönelik olarak saldırğan davranışlarda bulunabilmektedirler. Öğrencilerin saldırğan davranışları hem kendilerinin hem de okuldaki diğer öğrencilerin eğitim yaşantılarını olumsuz etkilemektedir.

Rozenberg (1997)’e göre, ABD okullarındaki saldırğanlıkta son yıllarda ciddi bir artış gözlenmektedir. Öyle ki 15-24 yaş grubundaki Amerikan gençliği arasında ikinci ölüm nedeni saldırğanlık ve şiddet olarak gösterilmektedir (Akt. Korkut, 2004). 15-24 yaş aralığı ülkemizde lise eğitimi dönemini kapsamaktadır. Ülkemiz okullarındaki saldırğanlığın Amerikan gençliği arasındaki kadar yaygın olduğunu söylemek mümkün olmasa da çoğu zaman basın yayın organlarında okullardaki saldırğanlık ve şiddet olaylarına ilişkin haberlere rastlanılmaktadır.

Lisede okuyan öğrenciler, kişilik gelişiminin önemli bir döneminde olmalarının da etkisiyle, evde, sokakta, televizyonda sergilenen saldırgan davranışları ve bu davranışları sergileyen modelleri içselleştirip, bunun etkisiyle şiddet eğilimli davranışlarda bulunabilmektedirler (Yalçın, 2004). Özellikle sözel ve dolaylı saldırganlık olarak adlandırılabilir küçük düşürme aşağılama ve arkadaşlarının özellikleri ile alay etme davranışlarına sıkça başvurabilmektedirler (Tuzgöl, 1998). Ayrıca, öğrenciler okul içinde ya da dışında arkadaşlarına karşı zorbaca (Pişkin, 2002) davranabilmektedirler. Bazı durumlarda ise öğrenciler arasında ortaya çıkan sözel ve dolaylı saldırganlığa bağlı olarak fiziksel saldırganlık da gelişebilmektedir.

Yurt içinde ve yurt dışında saldırganlıkla ilgili pek çok araştırma yapıldığı ve saldırganlığın farklı değişkenlere bağlı olarak incelendiği görülmektedir. Türkiye’de saldırganlıkla ilgili yapılan araştırmalarda (Başoğlu, 1998; Doğan, 2001; Gümüş, 2000; Güner, 1995; Hatunoğlu, 1994; Tok, 2001; Tuzgöl, 1998; Yalçın, 2004) saldırgan davranışın; ana- baba tutumu, dinlenen müzik türü ve depresyon, kendini kabul düzeyi, saldırganlığın biyolojik nedenleri, sosyo-ekonomik değişkenler, cinsiyet rolüne ilişkin kalıp yargılar ve aileden algılanan sosyal destek düzeyiyle birlikte incelendiği görülmektedir.

Saldırganlığın farklı değişkenlerle ele alınıp incelenmesine rağmen psikolojik ihtiyaçları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyini belirlemeye yönelik bir araştırmaya rastlanılamamıştır. Lise öğrencilerinin psikolojik ihtiyaçlarını (Dilekmen, 1986; Nazlı, 1993) belirlemeye yönelik araştırmalar yapılmışsa da bu araştırmalarda lise öğrencilerinin psikolojik ihtiyaçları ile saldırganlık düzeyi açısından bir değerlendirme yapılmamıştır. Buradan hareketle lise öğrencilerinin psikolojik ihtiyaç düzeyleri ile saldırganlık düzeylerinin bir arada araştırılmasında, saldırganlık alanyazınına katkı sağlamak, saldırganlığı azaltmak ve önlemek için yararlı olabilir.

Araştırmadan elde edilen bulguların saldırganlığın nedenleri ve saldırganlığın önlenmesiyle ilgili alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca araştırmada ortaya konulan yeni bulgular saldırganlık ve psikolojik ihtiyaçlar konusunda inceleme yapacak araştırmacılara ışık tutabilir. Bunların yanında araştırmadan elde edilen

bulguların, okul ortamında psikolojik danışmanların, yöneticilerin ve öğretmenlerin saldırganlık ve saldırgan öğrenciye bakışlarını etkileyeceğine inanılmaktadır. Ayrıca bu kişilerin saldırgan öğrencilerle ilgili çalışmalarda araştırma bulgularından yararlanmaları beklenmektedir; çünkü saldırgan davranışlar sergileyen öğrencinin ihtiyaçları konusunda bilgi sahibi olan kişiler öğrencinin ihtiyacını uygun düzeyde karşılayarak saldırgan davranışlarını azaltabilir ve hatta ortadan kaldırabilirler.

Araştırmadan elde edilecek sonuçlara bağlı olarak okul ortamında ortaya çıkan veya çıkabilecek saldırganlık olaylarında, öğrencilerin psikolojik ihtiyaçları da incelenerek, saldırganlığı önlemek için grup rehberliği ve akran danışmanlığı programları geliştirilebilir. Ayrıca saldırgan öğrencilerin psikolojik ihtiyaçları konusunda okul yöneticileri, öğretmenler ve veliler bilgilendirilerek; öğrencinin ihtiyaçları karşılanabilir. Bu yolla okullardaki saldırganlığın buna bağlı olarak da toplum içindeki saldırganlığın önüne geçilebilir. Bu amaca yönelik olarak yeni araştırmalar ve çalışmalar düzenlenebilir.

BÖLÜM II

KURAMSAL BİLGİLER VE ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde araştırmanın bağımlı değişkeni olan saldırganlık ile bağımsız değişkeni psikolojik ihtiyaçlara ilişkin kuramsal bilgiler ve ilgili bazı araştırma bulguları yer almaktadır.

2.1.0 SALDIRGANLIK İLE İLGİLİ KURAMSAL BİLGİLER

Saldırganlık ve şiddet, toplumsal yaşam için önemli bir problem arz etmektedir. Saldırganlık genellikle kişinin kendine ve çevreye zarar verme davranışını içine almaktadır (Dursun, Lagace, İzmir ve Turgut, 2006). Brewer ve Crano (1994)'ya göre saldırganca davranışın nasıl meydana geldiğinin bilinmesine karşın, yazarlar temel bir tanım üzerinde anlaşmakta güçlük çekmektedirler. Bu nedenle, saldırganlıkla ilgili çalışmalarda, saldırganlığın çeşitli şekillerde tanımlandığı görülmektedir.

Bilgin (1995) saldırganlığı; genel olarak diğerlerine zarar verme amacıyla bir kişi ya da grup tarafından gerçekleştirilen davranış, olarak tanımlarken; Kağıtçıbaşı (1999) saldırganlığı; birine ya da bir şeye zarar veya acı vermek amacıyla yapılan davranış, şeklinde tanımlamıştır. Bu iki tanım birbirine çok yakındır. Davranışçı ya da öğrenmeci yaklaşımların yeğlediği, saldırganlığın en yalın tanımı ise “başkalarını inciten ya da incitebilecek her türlü davranış” şeklindedir (Freedman, Sears ve Carlsmith, 2003). Ancak, bu tanımda ilk iki tanımdan farklı olarak, saldırgan davranışın temelindeki amaca yer verilmemektedir. Scherer, Brodzinski ve Wiebe (1975) saldırganlığı; aynı türden bir başkasına zarar vermek için yapılmış davranış olarak tanımlamıştır (Akt. Yalçın, 2004). Ancak bu tanımın kapsamı oldukça sınırlıdır; çünkü saldırgan davranış sadece aynı türden canlılara karşı değil, farklı türden canlılara ve cansızlara karşı da sergilenebilmektedir. Örneğin bir çiftçi eşeğini dövebilir. Yine bir ev hanımı yemeğini yaktığı için tencereyi fırlatabilir. Bir öğrenci sınavdan zayıf not aldığı için sınavda kullandığı kalem kırabilir. Buradaki davranışlar da saldırganlık içermektedir.

Enç (1980) saldırganlığı, genel olarak bireyin kendi düşünce davranışlarını direnmelere karşın zorla karşısındakilere benimsetme çabası veya başka kişilere ya da nesnelere yöneltilecek yıkıcı ve zararlı bir davranış biçimi olarak tanımlamaktadır. Şen (2004) saldırganlığı, diğerine zarar vermek amacıyla bir kişi ya da grup tarafından gerçekleştirilen davranış olarak, ele almaktadır. Kağıtçıbaşı (1999)'ya göre ise, bir davranışın saldırgan bir davranış olup olmadığını anlamak için niyete bakmak gerekir. Aynı davranış zarar vermek amacıyla yapılmışsa, saldırgan davranış olarak nitelenirken; böyle bir amaç taşımadığında ise saldırgan davranış olmaz. Bu bilgilerin ışığında, arkadaşına sinirlendiği için tokat atan öğrenciyle, arkadaşının yüzündeki sivrisineği öldürmek için tokat atan öğrencinin davranışlarının farklı olduğu, birinci öğrencinin attığı tokatın saldırganlık amacı taşıdığı, ikinci öğrencinin attığı tokatın ise arkadaşını koruma amacı taşıdığı görülmektedir.

Bazı durumlarda kazara gerçekleşen fakat amacı saldırganlık olmadığı halde karşıdakine zarar veren davranışlar vardır. Bu tür davranışların yukarıdaki tanımlara göre saldırgan davranış olmadığı söylenebilir. Ancak bazı tanımlarda bu tür davranışlar da saldırganlık olarak nitelenir. Mustonen ve Pulkinen (1991)'e göre saldırganlık, bir kişinin diğerine, kendisine, hayvana ya da cansız bir nesneye kazara ya da niyetli bir biçimde fiziksel veya psikolojik zarar vermeye neden olabilecek herhangi bir davranışdır (Akt. Korkut, 1995). Bu tanımın kapsamı yukarıdaki saldırganlık tanımlarından daha geniştir; çünkü bu tanım istenmeden yapılan zarar verici davranışları da saldırganlık kapsamına almaktadır. Bu tanıma göre, bir av sırasında kazara arkadaşını yaralayan kişinin davranışının da saldırganlık olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Ancak saldırganlık amacı taşımayan, zarar veren ve kazara yapılan her davranış saldırganlık olarak değerlendirilmemelidir. Saldırganlık amacı taşımayan davranış karşıdakine zarar verdiğinde, karşıdaki bu davranışı saldırganlık olarak değerlendirirse, davranış saldırganca davranış olarak değerlendirilebilir.

Saldırganlık fiziksel, sözel, duygusal, cinsel davranışlar şeklinde sergilenebilir. Ayrıca bu davranışların hepsinin bir arada bulunduğu karma bir formda da ortaya çıkabilir. Saldırganlığın sonucunda birey fiziksel ve psikolojik olarak da yaralanmaktadır.

Psikolojik zarar vermenin sınırı yoktur. Bu nedenle saldırganlık nedeniyle psikolojik yaralanmanın da sınırı yoktur.

Saldırgan davranışı tanımlama konusunda yaşanan zorluklar kuramcıları, saldırgan davranışları çeşitli sınıflara ayırmaya yöneltmiştir (Freedman, Sears ve Carlsmith, 2003). Kağıtçıbaşı (1999)'ya göre, saldırgan davranışlar ikiye ayrılır: Bir araç olarak saldırganlık ve düşmanca saldırganlık. Araç olarak ya da araçsal (instrumental) saldırganlık, bir amaç için yapılmış olan diğerlerine zarar veren davranışlardır. Bu kapsamda saldırganlık arzulanan bir sonuca ulaşmak için bir yöntem olarak kullanılır. Niyet araçsal saldırganlığın odak noktasıdır (Brewer ve Crano, 1994). Saldırgan davranışın temelindeki niyet düşmanlık içermiyorsa bu davranış, araçsal saldırganlıktır. Bu bilgilerin ışığında çocuğunu eve erken gelmesi konusunda her zaman uyarmasına rağmen bunu yapmadığı için çocuğunu azarlayan babanın davranışı, araçsal saldırganlıktır. Kağıtçıbaşı (1999)'ya göre, düşmanca saldırganlıkta zarar vermek başlı başına amaçtır. Özellikle insanların duygusal olarak fazlaca uyarıldıkları zaman, düşmanca saldırganlık ortaya çıkar. Büyük kardeşin sebepsiz yere küçük kardeşini dövmesi, bir kocanın kıskançlık yüzünden karısını dövmesi, düşmanca saldırganlık davranışlarıdır.

Sears ve ark. (1988) saldırganlığı, özgeci ve antisosyal saldırganlık olarak sınıflamaktadır. Bu sınıflamada göz önüne alınan nokta ise davranışın toplum tarafından kabul edilip edilmediğidir. Özgeci saldırganlık, grubun moral standartları açısından kabul edilebilir amaçlar çerçevesinde, toplumsal olarak onaylanan saldırganlıktır. Toplumsal olmayan ya da antisosyal saldırganlık ise, toplumsal olarak onaylanmaz (Akt. Freedman, Sears ve Carlsmith, 2003). Öyle saldırganlık davranışları vardır ki bakış açısına göre özgeci ya da antisosyal saldırganlık olarak nitelenebilir. Törelere karşı geldiği için bir genci öldürmek, törenin uygulayıcıları için doğru bir davranıştır. Bu yönüyle bu davranış özgeci saldırganlıktır. Ancak bu davranışı, diğer insanlar antisosyal saldırganlık olarak görebilirler.

Saldırganlığın bir başka sınıflaması fiziksel ve sözel saldırganlık şeklindedir. Tekmeleme, itme, vurma gibi fiziksel nitelikli davranışlar fiziksel saldırganlığa, tehdit

etme, alay etme, olumsuz isimler takma gibi sözel ifadeler de sözel saldırganlığa işaret edmektedir (Rivers ve Smith, 1994). Sözel saldırganlık da en az fiziksel saldırganlık kadar etkilidir. Sözel saldırganlık, fiziksel saldırganlıktan daha yaygındır ve sözel saldırganlık, bireyin doğumundan itibaren en sık karşılaştığı saldırganlık türüdür. Bunun altında yatan ana sebep ise, kendisini ifade etmekte zorluk çeken bireylerin en basit şekilde ortaya koydukları davranış olmasıdır (Çiftpınar, 2003). Buss (1973)'a göre fiziksel ya da sözel saldırganlık aktif veya pasif, doğrudan ya da dolaylı olarak kendini gösterebilir. Yazara göre, insanlar saldırganlığı her şekliyle sergileyebilirken, hayvanlar genelde aktif fiziksel ve doğrudan saldırgan davranışlarda bulunurlar. Buss (1973), saldırgan davranışları Tablo 1'deki gibi sınıflamaktadır (Akt. Mihandoust, 1989).

TABLO 1

Buss (1973)'a Göre Çeşitli Davranışların Sınıflandırılması

SALDIRGANLIK TÜRÜ	PASİF		AKTİF	
	<i>Dolaylı</i>	<i>Doğrudan</i>	<i>Dolaylı</i>	<i>Doğrudan</i>
FİZİKSEL	Gereken görevi yerine getirmemek	Bir başka kişinin yolunu kapatmak	Rahatsız edici şakalar yapmak (El şakası gibi)	Hedefe yumruk atmak
SÖZEL	Onaylamamak (zamana bağlı olarak)	Konuşmayı reddetmek	Dedikodu, Kin beslemek, yalan söylemek	Küfür Etmek

Tablo 1'deki bilgilerden yola çıkarak, saldırganlığın sadece fiziksel nitelikli olmadığı, sözel olarak da saldırgan davranışların sergilenebileceği görülmektedir. Fiziksel ve sözel saldırganlık pasif ve aktif şekilde sergilenmektedir. Pasif ya da aktif olarak sergilenen fiziksel ya da sözel saldırganlık dolaylı ya da doğrudan nitelikli olabilmektedir. Buna bağlı olarak bir saldırganlık davranışı; pasif- fiziksel dolaylı, pasif- fiziksel doğrudan, aktif- fiziksel dolaylı, aktif- fiziksel doğrudan, pasif- sözel dolaylı, pasif- sözel doğrudan, aktif- sözel dolaylı, aktif-sözel doğrudan saldırganlık olarak adlandırılabilir.

Çor (2004) fiziksel ve sözel saldırganlığa ek olarak, duygusal istismar şeklinde sergilenen saldırgan eylemi duygusal saldırganlık, diğerini ekonomik anlamda kendi çıkarları için kullanmayı da ekonomik saldırganlık, olarak tanımlamaktadır. Bu ve diğer

sınıflamalar göz önüne alındığında, saldırganlığın çok boyutlu bir kavram olduğu anlaşılmaktadır. Saldırganlık konusunda çalışmalar yapan birçok kuramcının konuyla ilgili farklı görüşleri bulunmaktadır. Psikanalitik kuram saldırganlığın biyolojik içgüdüsel temeline dikkat çekerken, davranışçı kuramlar saldırganlığın temelinde öğrenme yaşantıları olduğunu savunmaktadırlar. Saldırganlıkla ilgili kuramlar incelendiğinde şöyle bir sınıflama yapmak mümkündür:

1.İçgüdü Kuramları

A. Psikanalitik Kuram

B. Etiyolojik Kuram

2. Biyolojik Kuram

3. Davranışçı- Bilişsel Kuramlar

A. Engellenme- Saldırganlık Kuramı

B. Sosyal Öğrenme Kuramı

C. Bilişsel Kuram

Yukarıdaki kuramlar, saldırganlığa farklı açıklamalar sunmaktadırlar. Örneğin içgüdü kuramları, saldırganlığın doğuştan olduğunu belirtirken; biyolojik kuram, saldırganlığın genetik kökenli olduğunu belirtmektedir. Davranışçı- bilişsel kuramlar ise saldırganlığın çevresel temelli olduğunu belirtmektedirler.

2.1.1. İÇGÜDÜ KURAMLARI

İçgüdü kuramcıları saldırganlığın insanda doğuştan varolduğunu ve insan doğasının bir parçası olduğunu savunmaktadırlar. Ancak psikanalitik kuramın Adler, Horney, Fromm gibi bazı temsilcileri saldırganlığın doğuştan geldiği görüşüne katılmamaktadırlar.

2.1.1.1 Psikanalitik Kuram

Psikanalitik kurama göre, insanda saldırganlık dürtüsü ya da içgüdüğü doğuştan itibaren bulunmaktadır. İnsanlar, kendilerini aç, susuz ya da cinsel olarak uyarılmış hissedebildikleri gibi, saldırgan da hissedebilirler. Başka dürtülerle olduğu kadar, saldırganlık duyguları ile de bağlantı kurulabilecek ve bilinen hiçbir fizyolojik mekanizmanın bulunmamasına karşın, saldırganlık temel dürtülerden biri olarak kabul edilir (Freedman, Sears ve Carlsmith, 2003).

Freud'un saldırganlıkla ilgili kuramına tarihsel açıdan bakıldığında üç ayrı açıklama görülmektedir. Kuramın ilk dönemlerinde saldırganlık konusu pek fazla önemsenmemiştir. Saldırganlık dürtüsünün bu dönemde psikoseksüel gelişim dönemi içinde ele alındığı görülmektedir. Örneğin, çocuğun dış çıkarması ve nesneleri ısırması saldırganlığın ilk belirtileri olarak kabul edilmiştir. Freud kuramında daha sonra saldırganlığı bireyin egosuna bağlamış ve tepkisel açıdan incelemiştir (Kozcu, 1985). Freud, saldırganlığı açıklarken içgüdüler üzerinde de yoğunlaşmıştır.

Freud, içgüdülerin tümünü yaşam (eros) ve ölüm (thanatos) olmak üzere iki ana bölümde toplamıştır. Yaşam içgüdüleri, bireysel yaşamın ve insan türünün sürekliliğini sağlar. Ölüm içgüdüünün önemli bir türevi, saldırganlık dürtüsüdür. Freud'a göre saldırganlık, insanın kendine dönük yıkıcı eğilimlerinin dış dünyadaki objelere çevrilmesidir (Akt. Geçtan, 2000). Ancak insan kendine yönelik yıkıcı eğilimlerini her zaman dış dünyadaki objelere çevirmemektedir. Buna bağlı olarak, insan kendine de zarar vermekte, örneğin intihar edebilmektedir.

Freud, saldırganlığa meyilli olmanın doğuştan gelen, bağımsız ve içgüdüsel bir eğilim olduğunu savunmaktadır. Geleneksel psikanalitik kurama göre, saldırgan enerji insan bedeni tarafından sürekli olarak üretilir. Örneğin, gıdaların bedenimize alınması bir kısmının saldırgan olduğu varsayılan enerjinin üretilmesine yol açar. Saldırganlık bu yüzden içten gelen ve açığa vurulması zorunlu bir güdü olarak tanımlanmaktadır (Deaux, Dane ve Wrightsman, 1993; Akt. Tuzgöl, 1998). Buna bağlı olarak Freud, saldırganlığın yararlı olduğunu ve belki de gerekli bir işlevi yerine getirdiğini öne

sürmüştür. Eğer, insanlar saldırgan davranışlarda bulunmazlarsa, saldırgan enerji birikir ve kendine bir çıkış arar. Saldırgan enerji, bir şekilde davranışa yansımazsa, sonuçta ruhsal rahatsızlık şeklinde kendini gösterir. Saldırganlığın davranışa yansması durumunda ise kişi saldırgan enerjisini boşaltacak ve saldırgan enerji düzeyini azaltacak yani daha sonra saldırgan olma olasılığı düşecektir. Bu görüşe psikanalitik kuramda katarsis denilmiş, fakat bu çıkarımı destekleyecek doğrudan deliller bulunmamaktadır (Kağıtçıbaşı, 1999).

Saldırganlık bir savunma mekanizması olarak da ele alınabilir. Birey ölüm içgüdüsünün bir sonucu olarak kendini yok etmek ister, ancak ego bütünlüğünü koruyabilmek için bu duyguları bastırır. Bu bastırma sonucunda, bireyin bilinçaltında, nesnesinden koparılmış ilişkisiz libido birikmeye başlar. Bu libidonun birikmesi sonucu birey, kaygı ve gerginlik yaşar. Bu gerginliği birey yüceltme savunma mekanizmasını kullanarak yapıcı yollarla azaltır ya da yön değiştirme savunma mekanizmasını kullanarak, ölüm içgüdüsünü saldırganlık yoluyla çevreye aktarır ve bu şekilde katarsis sağlar (Gümüş, 2000).

Saldırganlık konusunda, Freud daha çok içgüdülerle ilgilendiği için, takipleri tarafından eleştirilmektedir. Gerçekten de, biyolojik öğelere gerekenden çok önem veren Freud, sosyal faktörleri hiç dikkate almamaktadır. Oysa insanı diğer canlılardan farklı kılan en büyük özelliği, onun psikososyal bir varlık olmasıdır (Şen, 2004). İnsanı psikososyal bir bütünlük olarak gören birçok kuramcı saldırganlığa ilişkin değişik açıklamalar yapmıştır. Saldırganlık konusunda Freud'dan farklı düşünen kuramcılardan biri Adler'dir.

Adler'in saldırganlıkla ilgili ilk kuramı 1908 yılında oluşmuştur. Adler saldırganlığı tüm gereksinimlerin doyumu için uğraşan ve tek bir organa bağlı olmayan bir içgüdü olarak görmüştür (Akt. Kozcu, 1985). Adler saldırganlığı, tüm gereksinimleri gidermek için çaba sarf eden bir içgüdü olarak ele almış ve saldırgan içgüdülerin birçok değişik şekilde kanalize edilebileceğini savunmuştur. Bununla birlikte Adler, kültürün etkisiyle saldırgan dürtülerin çeşitli görünümelerde ortaya çıkabileceğini belirtmiştir (Akt.

Hatunoğlu, 1994). Adler'e göre bireyin saldırganlığı beş farklı biçimde ortaya çıkmaktadır. Bunlar (Akt. Geçtan, 2000):

Küçük Düşürme: Kişinin üstünlük çabaları diğer insanları yoksun bırakmaya yöneliktir.

Ülküleştirme: Bu tepki biçiminde birey ulaşılmaz ülküler geliştirerek çevresindeki insanları bu niteliklere ulaşamadıkları için küçümser, olduğu biçimiyle dünyayı eleştirir.

Çevreye Aşırı İlgi Gösterme: Birey diğer insanların sorunlarıyla olması gerekenden çok fazla ilgilenerek, diğer insanlara kendi sorunlarını çözemeyecekleri mesajını verir.

Suçlama: Bu davranış biçiminde birey çevresindekileri özellikle ailesini kendi başına gelenler için suçlar.

Kendini Suçlama: Bu tepki biçiminde birey kendini suçlamayı diğer insanları küçük düşürmek için kullanır.

Özetle, Adlerin saldırganlığa ilişkin açıklamaları, Freud'un açıklamalarından oldukça farklıdır. Psikanalizin diğer temsilcilerinin saldırganlığa ilişkin açıklamaları da Freud'dan oldukça farklıdır.

Horney'in saldırganlığı açıklama biçimi Adler'e benzemektedir. Horney mazoşist eğilimleri açıklarken, ön planda olan sürecin kişinin varlığını ortaya koymaktan kaçınarak kendini küçültmesi ve diğer insana aşırı bağlanıp, onun her isteğine boyun eğerek kendi varlığından kurtulmaya çalışma çabası olduğunu belirtmiştir. Ne var ki bu zayıflık giderek kaygının ve öfkenin artmasına, büyüklük gösterilerine ve yaşamı paylaştığı insana mantık dışı istekler yöneltmesine neden olur. Böyle bir insan acı ve çaresizliğini, düşmanlık duygularını boşaltmak için bir araç olarak kullanır. Düşmanlık duyguları savunmaya yönelik olduğu kadar, sadist bir biçimde çevreye de yöneltilir. Bir başka deyişle, böyle bir insan acısını ve çaresizliğini, kendisinden bir şey beklenmemesi, hatta çevreyi suçlamak ve tedirgin etmek için kullanabilir.

Horney (1986), mazoşistliği insanın kendi üzerine çevirdiği sadist eğilimleri olarak görmez, nevrotik kişilik yapısının bir parçası olarak görür. Nevrotik kişi, acılarına gömülerek kendisini uyuşturur ve böylece nefret ettiği kendi benliğinden kurtulur. Horney'e göre olumsuz ebeveyn tutumlarının da saldırgan davranışlar üzerinde etkisi bulunmaktadır. Olumsuz ebeveyn tutumları sonucu birey kendini düşman bir dünya içinde yalnız görerek temel anksiyeteyi geliştirir. Ona göre düşmanca tepkiler, nevrotik anksiyetenin yarattığı gerilime tepki olarak bireyin geliştirdiği bir çözüm yoludur. Birey temel anksiyeteye karşı geliştirdiği düşmanca tepkilerini bilinçli denetim altında etkisiz hale getirebilir. Bu baskılama işlemine bağlı olarak korkutucu düşmanlık duyguları bilinç düzeyinden kaybolur ya da bu duyguların bilinç düzeyine çıkmaları engellenir. Ancak düşmanlık duyguları yok edilemez. Zaman geçtikçe bastırılmış düşmanlık duyguları yoğunlaşır. Baskılanan duygunun patlayıcılığı iyice artar; çünkü benliğin bütünlüğünden soyutlanması nedeniyle daha büyük, sıklıkla dehşetli boyutlara ulaşır. Öfke baskılanırsa, sınırlama olanaklarına giden yollar da kesilmiş olur ve sonuçta düşmanlık dürtüleri içten ve dıştan konulmuş sınırlamaları aşarlar. Kişi, rüyalarında saldırgan davranışlar sergilediğini görebilir. Zamanla kişi saldırgan davranışları normal yaşamı içinde de sergileyebilir.

Çağdaş psikanalistlerden Erich Fromm saldırganlık sorununa başka bir boyut kazandırmıştır. Fromm'a göre, iki tür saldırganlığı birbirinden ayırmak gerekmektedir. Bunlardan biri yumuşak savunucu ya da zararsız saldırganlık, potansiyel olarak doğuştan ve fizyolojik temeli bulunan, bütün hayvanlarda ve insanda ortak ve savunmaya yönelik koruyucu saldırganlıktır. Öte yandan yıkıcı, kıyııcı ya da zararlı saldırganlık sadece insana özgüdür. Bu saldırganlık türü, hayati çıkarlar tehdit altında kalmadan da ortaya çıkabilmektedir (Ankay, 2002). Fromm (1993)'a göre hayvanların ve insanların yaşamını sürdürebilmek için gösterdiği saldırganlık gereklidir ve zararlı değildir. Ancak yıkıma yönelik saldırganlık zararlı ve ilkeldir. Fromm (2000) bir arzu veya ihtiyaç engellendiği zaman hayvanlarda, çocuklarda ve yetişkinlerde saldırgan davranışların baş gösterdiğini belirtmiştir. Bu saldırganca davranış, çoğu kez boşuna olsa da, engellenen amaca şiddet yoluyla ulaşmaya yönelik bir çabadan oluşur. Bir

başka ifade ile karşılamaya çalıştığı ihtiyacı engellenen birey, genellikle ihtiyacını karşılayamasa da ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak saldırganca davranabilmektedir.

Psikanalitik kurama tarihsel gelişim süreci içinde bakıldığında, saldırganlığın ilk açıklamalarında, yaşam ve ölüm içgüdüğü gibi, saldırgan davranışı sergileyen bireyle ilgili faktörlere yer verilmektedir. Daha sonraki süreçte bireyin psikososyal bir varlık olduğu ilkesi de göz önüne alınarak, saldırgan davranışın yapılan açıklanmasında sosyal şartların etkisi ve bu etkilere kişilerin verdiği tepkiler üzerinde durulduğu görülmektedir.

2.1.1.2 Etiyolojik Kuram

Etiyoloji hayvan davranışlarını kendi doğal ortamlarında inceleyen bilim dalıdır. Konrad Lorenz etiyoloji biliminin fenomenlerini kullanarak insan ve hayvanlardaki saldırganlığı açıklamaya çalışmış ve bu konudaki görüşlerini “On Aggression” adlı eserinde ortaya koymuştur. Bu kuramın günümüzde geçerliliği kalmamıştır. Ancak tarihsel çerçevede içinde ele alınması yararlı olabilir.

Lorenz (2002)’in balıklar, kuşlar ve bazı memeli türler ile çalışmaları olmuştur. Deneylerin sonucunda da saldırganlığın bütün hayvanlarda ve insanlarda bulunan ortak bir güdü olduğunu savunmuştur. Saldırganlık içgüdüğü birçok hayvan türünde yaygın bir şekilde görülür ve hiçbir zaman ortadan kaldırılamaz. Türün her bireyinde saldırgan davranışa yol açabilecek potansiyel enerji vardır. Saldırgan davranışın ortaya çıkma olasılığı ve şiddeti bu potansiyel enerjinin ne kadar etkili olduğuna bağlıdır. İnsanlarda görülen saldırgan davranışların hemen hepsi saldırganlık içgüdüğünün yarattığı enerjinin boşalımıdır. Başka bir ifade ile, zamanı gelince saldırganlık bir çıkış bulmakta ve yaşanmaktadır.

Lorenz (2002)’e göre saldırganlık, Darwin’in “varoluş için mücadele” düşüncesine dayanır. Buradaki “varolma mücadelesi” daha çok farklı türlerin hayatta kalma çabasıdır. Her tür, hayatta kalabilmek için, kendisine zarar veren canlılara karşı değişik savunma araçları geliştirmiştir. Ancak, temelde bir canlı türünün varlığını tehdit eden

şey onun düşmanları değil, aksine onunla aynı hayat şartlarına ihtiyacı olan canlılardır. Bu nedenle, tür içi saldırganlık ön plana çıkar. Tür içinde gelişen saldırganlık o tür için gerekli olan bir durumdur. Diğer bir deyişle saldırganlık toplumsal sistemin başlıca düzenleyicilerindendir ve türün birleşmesini, üremesini, yayılmasını, evrimini kolaylaştıran bir role sahiptir. Saldırganlık tıpkı hidrolik bir madde gibidir, güdü uygun çıkış noktası bulana kadar yoğunlaşmakta ve daha sonra ortaya çıkmaktadır.

Lorenz, Freud gibi saldırgan davranışların temelinde saldırganlık içgüdüsünün yattığını savunur; fakat saldırgan davranışların dışsal uyarıcılar tarafından başlatıldıklarını da savunur. Diğer yandan Freud, saldırgan davranışların sadece tahrip etmek olduğuna inanırken; Lorenz, bu tür davranışların türün devamını sağlama ve çevreye adaptasyonu gibi önemli işlevleri yerine getirdiğini öne sürer (Akt. Çetinkaya, 1991). Ayrıca Lorenz ve Freud'un saldırganlığı bir tür boşalım olarak görmesi de, iki kuramcının saldırganlığa yönelik ortak görüşlerinden biridir.

Saldırganlık, sadece içgüdülere bağlı olarak açıklandığı takdirde, saldırganlığa ilişkin yapılacak çalışmaların ve önleme programları hazırlamanın anlamı yoktur; çünkü içgüdüsel bir davranış kontrol etme yollarını araştırmak anlamsız olacaktır. Ayrıca saldırganlık içgüdüsel olarak zamanı geldiğinde ortaya çıkacak ve sonra ortadan kalkacaktır. Bu nedenle, saldırganlığa içgüdüsel bir davranış olarak değil, genetik ve sosyal koşullardan etkilenen bir davranış olarak bakmak, saldırganlığı önleme açısından temel koşuldur.

2.1.2 BİYOLOJİK KURAMLAR

İnsan saldırganlığının bir kısmı, insanın biyolojik potansiyelinden kaynaklanmaktadır; çünkü insanoğlunun karakterinin bir kısmı hayvani yönler taşımaktadır (Montagu, 1973). Bu nedenle, saldırganlığın açıklanmasında genetik yollara başvurulmaktadır. Genetik kuramcılar, saldırganlığa ilişkin olarak, organizmalardaki biyolojik bir mekanizmanın kaçınılmaz biçimde saldırganlık ve şiddet içeren davranışlara yol açtığını varsaymaktadırlar. Bu kuramcılar, beyin ve merkezi sinir sisteminin saldırgan

davranışlara yol açtığını, saldırganlıkta kimyasal, hormonal ve genetik bir sürecin varlığını savunmaktadırlar (Bilgin, 1995).

Saldırganlığın genetik geçişine ilişkin yapılan çalışmalarda, Coccaro, Cooper ve Kavoussi (1997), doğrudan fiziksel saldırganlık gösterenlerde genetik geçişin %47, dolaylı fiziksel saldırganlıkta %40, sözel saldırganlıkta ise %28 olduğunu belirtmişlerdir. Saldırganlığa ilişkin, ikizlerle yapılan çalışmada Christiansen (1968), ikizler arasında suçluluk konkordansını monozigotlarda (MZ) %74, dizigotlarda %47 olarak bildirmiştir. Araştırmacı 1997’de yaptığı çalışmasında bu oranları MZ’lerde %35, DZ’lerde %13 olarak bildirmiştir (Akt. Abay ve Tuğlu, 2000).

Saldırganlık üzerinde etkili olan diğer bir faktör hormonlardır. Bu hormonlardan biri erkeklik hormonu testesterondur. Hayvan araştırmalarında saldırgan davranışta testesteronun rolü bilinmesine karşın insanda etkisi çok belirgin değildir. Genel olarak, normal bireylerde ölçülen serberst testesteron ile saldırgan/ düşmanca davranış arasında ilişki vardır. Özellikle antisosyal dürtüsel şiddet suçlularında klinik çalışmalar testesteron düzeyinin arttığını göstermektedir (Abay ve Tuğlu, 2000).

Beyindeki limbik sistemin duygu ve heyecanlarla ilgili davranışlar üzerinde etkisi bulunmaktadır. Limbik sisteminin bazı bölümleri hasar görmüş maymunlar, en küçük bir kışkırtmaya şiddetli bir öfkeyle karşılık vermektedirler; ancak, limbik sisteminin sistemin diğer bölümleri hasar görmüş maymunlar, saldırıya uğrasalar bile saldırgan davranışlarda bulunmamaktadırlar. Ayrıca bu maymunlar, saldırıyı da görmezden gelmekte ve duyarsızca davranmaktadırlar (Atkinson, Atkinson ve Hilgard, 1999).

Bazı araştırmacılar serotonin düzeyinin saldırganlık ile ilişkisi olduğunu belirtmektedir. Wright (1995)’a göre serotonin düzeyinin düşük olması ile saldırgan davranış arasında bir ilişki bulunmaktadır. Serotonin düzeyi düşük olan bireyler, yüksek olan bireylere göre daha içtepisel ve saldırganca davranmaktadır (Akt. Yalçın, 2004). Serotoninin, bireyin kendine yönelik saldırganlıkta da rolü olduğuna ilişkin araştırmalar bulunmaktadır. Yaşamına şiddet içeren bir şekilde son vermiş olan bireylerin

beyinlerinde yapılan incelemelerde beyin sapında serotonin düzeylerinin düşük, kortekste ise normal olduğu görülmektedir (Öztürk, 2002).

Beyindeki saldırganlıkla ilgili alanlar; amigdala, temperol lob ve limbik sistemdir (Abay ve Tuğlu, 2000). Amigdala, kaygılı ve fevri bir tepki başlatırken, beynin diğer bir kısmı daha uygun bir tepkiye olanak vermektedir. Prefrontal korteks korku veya öfke anlarında devreye girmektedir, içinde bulunulan duruma uygun bir tepki için düzenlemeler yapmaktadır (Goleman, 1999). Bu alanın lezyonları saldırgan ve özyıkıma yönelik davranışları ortaya çıkarmaktadır. Saldırganlık konusundaki bilgi birikimi limbik sistemin özellikle temperol lobdaki iki limbik yapının işlev bozukluğuna işaret etmektedir (Bear, 1991). Özetle, saldırganlığı beynin belirli merkezlerinin çalışma şekilleri, beyindeki yapısal bozukluklar ve beyindeki hastalıklar etkilemektedir. Saldırganlığı etkileyen bir diğer faktör ise kromozomlardır.

Her insanın hücreesindeki 23 çift kromozomdan bir çifti cinsiyeti belirlemektedir. Kadında cinsiyeti belirleyen kromozom çifti (XX), erkekte ise (XY) biçimindedir. Bu durumda, Y erkekliği belirleyen kromozom olarak düşünülmektedir. Ancak bazı erkeklerde bu kromozomlar (XYY) şeklindedir. Bazı bilim insanları fazla olan bu Y kromozomunun erkekte saldırganlığı arttırdığını savunmaktadır. Araştırmalar (XYY) tipindeki kromozomun erkek suçlular arasında normallere göre dört kat fazla görüldüğü şeklinde sonuçlanmıştır (Tuzgöl, 1998). Cüceloğlu (1997) ise bu bireylerin kendi yaşlıları arasında, daha iri cüsseli olduklarını ve bu durumun da, onların daha saldırganca davranmalarına yol açtığı görüşünün yaygınlık kazandığını belirtmektedir.

Biyolojik kuram, (XYY) kromozomu taşıyan ancak saldırgan olmayan erkeklerdeki ve kadınlardaki saldırganlığın nedenleri için bir açıklama getirmemiştir (Gürsoy, Dizman ve Gültekin, 2005) . Buna bağlı olarak biyolojik kuramın saldırganlığı açıklama konusunda tek başına yeterli olduğu söylenememektedir. Bu nedenle, diğer kuramların açıklamalarını da incelemek gerekmektedir.

2.1.3 DAVRANIŞÇI- BİLİŞSEL KURAMLAR

2.1.3.1 Engellenme- Saldırganlık Kuramı

Bazı kaynaklarda engellenme- saldırganlık denencesi olarak da geçen engellenme-saldırganlık kuramı en fazla tartışılan ve araştırılan saldırganlık kuramıdır (Çetinkaya, 1991). Engellenme- saldırganlık kuramı ilk kez, Yale grubu olarak anılan; Dollard, Doob, Miller, Mowrer ve Sears (1939) tarafından ortaya atılmıştır. Kuramın oluşturulmasında psikanalitik görüşten de önemli ölçüde yararlanılmıştır (Kozcu, 1985). Engellenme- saldırganlık kuramında bireyin karşılaştığı engele bağlı olarak ortaya çıkan saldırganlık davranışı irdelenir. Çoğu zaman birey engellendiğinde öfke duygusu yaşar. Öfke duygusu da saldırganlığı tetikleyici niteliktedir.

Öfkeyi oluşturan pekçok neden olmakla birlikte öfkenin en doğal sonucu saldırganlıktır. Çocukların ve gençlerin fiziksel ya da psikolojik ihtiyaçlarının engellenmesi öfkeyi arttırır (Ankay, 1992). Öfkenin ifade yollarından biri de saldırganlıktır. Dollard ve ark. (1939)'na göre, saldırganlık her zaman için engellenmenin ürünüdür. Kurama göre, engellenmenin olduğu her durumda herhangi bir biçimde ve derecede saldırganlık kaçınılmaz olarak ortaya çıkacaktır (Akt. Bilgin, 1995).

Engellenme- saldırganlık kuramına göre, engellenme “bir bireyin yapmak istediği bir şeyi yapamamasıdır”. Kuramın diğer temel kavramı olan saldırganlık ise “amacı yöneltildiği kişiye zarar vermek olan davranış” olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım, hem fiziksel hem de sözel saldırganlığı kapsamaktadır (Gürsoy, Dizman ve Gültekin, 2005). Saldırgan davranış engellenme duygusuna gösterilen tipik bir davranıştır. Saldırgan davranışlardan bazıları engellenme duygusunu ortaya çıkaran durumun ortadan kalkmasına yardımcı olur, bazıları ise durumu daha da kötüleştirir (Cüceloğlu, 1997). Engellenmenin saldırganlığa etkisini gözlemlemek amacıyla bazı deneyler düzenlemiştir.

Barker, Dembo ve Lewin (1941) tarafından yapılan bir deneyde çocuklara bir oda dolusu çekici oyuncak gösterilmiş; fakat odaya girmelerine izin verilmemiştir.

Çocuklar, dışarıdan oyuncaklara bakmışlar, oynamak istemişler fakat onlara ulaşamamışlardır. Bir süre bekledikten sonra oyuncaklarla oynamalarına izin verilmiştir. Başka bir grup çocuğa ise böyle bir engelleme gösterilmeksizin oynamalarına izin verilmiştir. Engellenen çocukların oyuncakları yere vurdukları, duvarlara çarptıkları ve genel olarak yıkıcı davrandıkları gözlenmiştir. Engellenmeden oyuncaklara ulaşmalarına izin verilen çocukların ise çok daha sessiz ve daha az yıkıcı oldukları görülmüştür (Akt, Freedman, Sears ve Carlsmith, 2003).

Engellenmenin etkisi daha geniş bir açıdan, toplum genelinde de görülebilmektedir. Ekonomik çöküntüler herkesi etkileyen engellenmelere neden olmaktadır (Freedman, Sears ve Carlsmith, 2003). ABD'nin güney bölgesinde 1882-1930 yılları arasında, ekonomik durumun kötüleştiği zamanlarda linç olaylarında artış görülmüştür (Morgan, 1991). Türk kültüründe ekonomik engellerin saldırganlığı körüklediğine ilişkin farklı atasözleri vardır, “Varlık seviştirir; yokluk dövüştürür” atasözü, bunun örneklerinden biridir.

Dollard ve ark. (1970)'na göre, engellenmenin varlığı saldırgan davranışın bazı şekillerde ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Eğer saldırgan davranış varsa; engellenme de vardır. Engellenmenin iki koşulu vardır. Birinci koşul; organizma sergileyeceği davranışı kesin olarak zihninde şekillendirmiş olmalıdır. İkinci koşul ise organizmanın bu davranışı engellenmiş olmalıdır. Ancak, davranışın “o davranışta bulunduğu”, birinci koşulun mu yoksa ikinci koşulun mu bu durumda etkili olduğunu, söylemek zordur.

Engellenme kuramcılarının Rosenzweig (1976)'a göre, engel karşısında üç tür saldırganlık tepkisi sergilenir. Bunlar:

1. Engelde odaklanan saldırgan tepkiler
2. Egoyu koruyucu ve savunucu tepkiler
3. Engele çözüm arayıcı ve çözüm bulucu tepkiler, gibi davranışlardır (Akt.Tanrıdağ ve Ozan, 2002).

Dollard ve ark. (1939) kuramı ilk geliştirdikleri yıllarda, “aldırgan davranışın her zaman engellenmeye bağlı olarak ortaya çıktığını ya da engellenmenin her zaman saldırganlığı ortaya çıkardığını belirtmişlerdir. Ancak zamanla bu görüşteki “her zaman”ların ikisinin de doğru olmadığını kabul etmişlerdir. Dollard ve ark. (1939)’na göre, engellenmen genellikle saldırganlığı uyarsada; saldırganlığa neden olmadığı koşullar da vardır (Akt, Freedman, Sears ve Carlsmith, 1989). Bu görüşe bağlı olarak, engellenme, saldırgan duyguları uyarır; fakat her zaman saldırgan davranışın tek nedeni değildir.

Berkowitz (1973)’e göre engellenmeden çok, hoşnutsuzluk yaratan uyarıcılar düşmanca saldırganlığın temel ateşleyicisi olmaktadır. Engellenme ise insan için hoş bir durum olmamakla birlikte engellenmiş beklenti, hareket ya da fiziksel acı duygusal patlamaya yol açabilir. Baskıcı bir denetimle edilen eziyet, düşmanca saldırgan davranışların ortaya çıkma olasılığını arttırabilir (Akt. Tuzgöl, 1998). Ergenlik dönemindeki gençlerde özgürlük ihtiyacı yoğundur. Özgürlük ihtiyacı engellenirse ya da fazla denetlenirse ergen saldırgan davranışlar sergileyebilir (Ankay, 1992).

Hewstone ve Stroebe (2001)’ye göre, saldırganlığın oluşması için, engellenmenin varlığının yanı sıra, engelin keyfi olması, engelin bireye yönelik olması ve saldırganlığı hatırlatıcı ipuçları niteliğinde olan bıçak, silah vb. gibi uyarıcıların ortamda bulunması gerekmektedir (Freedman, Sears ve Carlsmith, 2003). Engelin algılanış biçimi, saldırganlığı tetikleyici uyarıcıların varlığı saldırgan davranışın şeklini ve içeriğini etkileyebilmektedir.

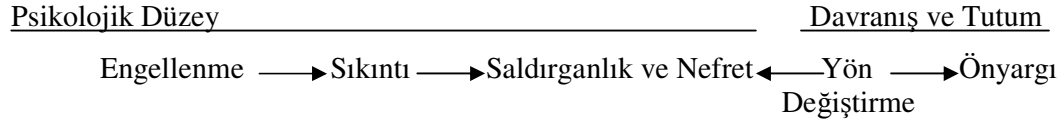
Birey engellendiğini hissettiği bazı durumlarda saldırganca davranıp, bazılarında sakin kalabilmektedir. Bunun ana nedeni bireyin onu engelleyen kişinin niyetini göz önüne alması olarak gösterilebilir. Örneğin; kişiyi evden arabasıyla alıp sınava yetiştirecek olan arkadaşı geç gelip sınavı kaçırmasına neden olursa, eğer arkadaşın geç kalması, arkadaşı önemsemediğinden kaynaklanmışsa saldırgan davranmaya eğilim artabilir. Ancak evden çıkmış olmasına karşın trafiğin yoğun olmasından dolayı gecikmişse birey daha sakin kalabilir. Her iki durumda da engellenme duygusu yaşanabilir ancak verilen tepkiler farklıdır (Kağıtçıbaşı, 1999). Her engellenme durumu saldırganlığa yol

açmamaktadır. Ayrıca her saldırganlık tepkisi de gerçek hedefe yönltilmemektedir. Bu duruma ise yön değıştirmiş saldırganlık denilmektedir.

Yön Değıştirmiş Saldırganlık: İnsanlar sık sık birbirleri tarafından engellenir ya da rahatsız edilirler; fakat karşılık vermezler. Engelleyenler ya çok güçlüdür, ya ulaşılmazdır ya da engellenenler çok kaygılı ve çekingendirler. Böyle durumda saldırganlığı boşaltma gereksinimleri bir başka yoldan giderilebilir. Birey, saldırganlığı gerçek hedefin yerine geçen bir başka hedef üzerinde boşaltmaktadır ki, buna yön değıştirme denir (Freedman, Sears ve Carlsmith 2003). Saldırganlığı ortaya koymayı engelleyen çok sayıda güç vardır. Böylece saldırgan davranma dürtüsü, üst üste birikir ve sonuçta mutlaka patlak verir. Bu patlama gerçekleştiğinde saldırgan tepki, engele değil, bir başka bireye ya da nesneye yönltilir. İşsiz kalan birey, bundan dolayı saldırgan tepkisini patronuna değil, kendi çocuklarına yöneltebilir (Bilgin, 1995).

Engelin kaynağının tam olarak ne olduğunun belli olmadığı durumlar olabilir. Bazı durumlarda ise kaynağa ulaşamaz. Kişi neye saldıracağını bilemez; ancak öfke hisseder ve saldıracak birşey arar (Atkinson, Atkinson ve Hilgard, 1995). Örneğın; evlerine yıldırım düşmesi, şehirlerarası yolda arabalarının lastiğinin patlaması, ekonomilerinin çöküntüye girmesi gibi durumlarda da insanlar engellenme ve kızgınlık yaşarlar; fakat bu durumlarda ortada net bir suçlu yoktur. Bu koşullar altındaki insanlarda saldırgan davranışlarını üzerine kanalize edebileceğı birini bulma eğilimi görülmektedir. Bu durumda kişi kurban olarak kendinden daha zayıf birini ya da azınlık gruplarını seçmektedir (Tuzgöl, 1998). Yön değıştirmiş saldırganlık durumunu Şekil 1 üzerinde incelemek mümkündür.

ŞEKİL 1

Kağıt başı (1999)'nın Psikolojik Düzey Şeması

Psikolojik Düzey Şeması, engellenen bireyin farklı sıkıntılar yaşadığını ve engelleyen durum, kişi ya da kuruma yönelik önyargılarına bağlı olarak saldırganlık ve nefretin gerçek engel mekanizmasına yansıtılmadığını ifade etmektedir. Saldırgan tepkinin gerçek hedefinden saparak başka bir hedefte tatmin olduğu anlatılmaktadır.

Y n değiştirmenin temel ilkesi şöyle ifade edilebilir; yeni kişi engellenmenin gerçek kaynağına ne kadar çok benzerse, engellenen kişinin içtepileri ona karşı o kadar güçlü olacaktır. Bunun yanında engellenmenin gerçek kaynağına saldırmamanın nedeni, onun ulaşılamazlığı ise, saldırganlık ondan sonraki en iyi kişiye (ona en çok benzeyen) kişiye yöneltilecektir. Daha karmaşık bir durum ve belki de en çok bilinen bir durum, kurbanın kendini tutmak için bazı nedenlerinin bulunması yüzünden, saldırganlığın anlatım bulamadığı, açığa vurulamadığı durumdur. Örneğin;  ocuk, babasına saldıramayacak kadar saygı duyuyorsa onun bu saygısı aşağı-yukarı saldırganlık dürtüleri gibi işlev görür. Saldırganlıkta olduğu gibi kişi kaynağa ne kadar benzerse, ona karşı duyulan saygı da o kadar olacaktır (Freedman, Sears ve Carlsmith, 2003). Buna bağlı olarak çocuğun babasına benzer kişilere karşı da saygısından dolayı saldırgan davranma ihtimali zayıflayacaktır.

Bireyin, engellenme karşısında ortaya koyduğu saldırgan tepkileri, ortaya koyma yollarını ve içeriğini toplum içinde öğrendiğini söylemek mümkündür. Başka bir ifade ile sosyal öğrenme de saldırganlığı etkilemektedir.

2.1.3.1 Sosyal Öğrenme Kuramı

Eron (1994)'a göre engellenme-saldırganlık kuramındaki istisnaları gösteren araştırmalar bu kuramın etkisinin azalmasına yol açmıştır. Bu araştırmalarla birlikte saldırganlığı tetikleyici çevresel etkenlerin önemi ortaya çıkmaya başlamıştır. Çevresel öğrenme modelinin önem kazanmasıyla birlikte, doğuştan getirilen dürtüler yerine, saldırganlığı; saldırgan davranışı tetikleyen durumlar, tepkiler, ödüller ve cezalar kapsamında açıklamaya yönelik bir değişim olmuştur. Saldırganlığı bu şekilde açıklayan kuram, sosyal öğrenme kuramıdır.

Sosyal öğrenme kuramcıları, saldırganlığın nedenlerini içgüdü ve dürtülerde aramak yerine, gözlemlerini çevrede saldırgan tepkilere yol açan uyarıcılar üzerinde yoğunlaştırmaktadırlar. Sosyal öğrenme kuramında insan davranışları sürekli olarak çevre koşullarıyla etkileşim içinde bulunmaktadır. Davranışlar çevreyi etkileyip değiştirdiği gibi çevre de davranışları etkileyip değiştirmektedir (Kozcu, 1985).

Brewer ve Crono (1994)'ya göre, sosyal öğrenme kuramının temel ilkesi, sosyal davranışların öğrenildiğidir. Saldırganlık da diğer sosyal davranışlar gibi öğrenilmektedir. Sosyal öğrenme kuramına göre saldırganlığı anlamak için üç önemli nokta bulunmaktadır. Bunlar:

1. Saldırgan davranışın ortaya çıktığı koşullar,
2. Saldırgan davranışın gelişmesini sağlayan çevresel koşullar,
3. Saldırgan davranışın sürdürülmesini ya da tekrarlanmasını destekleyen koşullardır.

Sosyal öğrenme kuramının başta gelen savunucusu Bandura (1983)'nın saldırgan davranışın nasıl geliştiği, saldırgan davranışı hangi faktörlerin belirlediği ve düzenlediğine ilişkin görüşlerine ait şema Tablo 2'de sunulmuştur (Akt. Tuzgöl, 1998).

TABLO 2
Sosyal Öğrenme Kuramına Göre Saldırganlığın Kaynakları,
Belirleyicileri ve Düzenleyicileri

SALDIRGANLIĞIN KAYNAKLARI	SALDIRGANLIĞIN BELİRLEYİCİLERİ	SALDIRGANLIĞIN DÜZENLEYİCİLERİ
GÖZLEME DAYALI ÖĞRENME	MODELİN ETKİLERİ	DIŞSAL PEKİŞTİREÇLER
PEKİŞTİRİLMİŞ DAVRANIŞLAR	Kolaylaştırıcı	Somut Ödüller
YAPISAL BELİRLEYİCİLER	Uyarıcı	Sosyal ve Statü Ödülleri
	Yasaklamayıcı	Zararın İfade Edilmesi
	DÜŞMANCA DAVRANMA	Düşmanca Tehdidin Hafifletilmesi
	Fiziksel Saldırımlar	CEZALANDIRMA
	Sözel Tehdit ve Aşağılamalar	Engellenme
	Engellenme	Bilgi Verme
	DÜRTÜSEL TEŞVİKLER	ÇEŞİTLİ PEKİŞTİRMELER
	YAPISAL KONTROL	Gözlemlenmiş Ödüller
	SEMBOLİK KONTROL	Gözlemlenmiş Cezalar
		KENDİNİ PEKİŞTİRME
		Kendini Ödüllendirme
		Kendini Cezalandırma
		Kendini Cezalandırmanın Giderilmesi
		Ahlaki Değerlendirme
		Hafifletici Karşılaştırmalar
		Üstünü Kapama
		Sorumluluğun Yer Değiştirmesi
		Sorumluluğun Belirsizleştirilmesi
		Kurbanların İnsanlıkdışılaştırılması
		Kurbanların Suçlanması
		Sonuçların Yanlış Sunulması

Tablo 2’de görüldüğü gibi sosyal öğrenme kuramına göre saldırganlığın üç ana kaynağı vardır. Buna bağlı olarak saldırgan davranışın temelinde bireyin gözlemleri, pekiştirilmiş davranışları ve içinde bulunulan durumun etkisi gibi faktörler bulunmaktadır. Bazı durumlarda ise tek bir saldırgan davranışın temelinde bu üç kaynağın ortak etkileşimi de bulunabilmektedir. Saldırgan davranışı ortaya çıkaran farklı çevresel koşullar vardır. Bu koşullar; saldırganca davranan bireyin model aldığı kişinin özellikleri, çevredeki kişi ve koşulların bireye düşmanca bir tutum geliştirmesi, dürtüsel teşvikler, yapısal kontrol ve sembolik kontroldür. Ortaya çıkan saldırgan

davranışı şekillendiren düzenleyiciler bulunmaktadır. Bunlar bireyin aldığı pekiştireçlerdir. Bu pekiştireçler, dışsal, içsel ve çevresel olabilmektedir. Bireyin sergilediği davranışı şekillendiren bir diğer faktör, cezalandırmadır. Saldırgan davranışın kaynağında tek tek nedenler olabileceği gibi nedenler etkileşim halinde olabiliyorsa; saldırgan davranışın belirleyici ve düzenleyici faktörlerin de tek tek saldırgan davranışı etkileyebileceği gibi, bu faktörler saldırgan davranış üzerinde ortak etki de oluşturabilirler.

Bandura ve Walters (1965), sosyal öğrenmenin bazı ilkeleri üzerinde durmaktadırlar. Bu ilkeler şu şekilde özetlenebilir. Gözlenen bir davranışın öğrenilmesinde modelin gözleyen için anlamı ve modelin davranışları içerisindeki hiyerarşi önemlidir. Bireyin model aldığı davranışları sergilemesinde ödül ve ceza kavramları etkilidir. Birey, yalnızca bir durumda görüp model aldığı davranışı, farklı koşul ve durumlara genelleylebilir. Örneğin; kendisine vuran bir çocuğu döven bir çocuk, annesi tarafından “aferin iyi yaptın” diye ödüllendirilirse çocuk saldırganlığı bir tepki biçimi olarak öğrenip her koşulda saldırgan davranışlar sergileyebilir. Kısaca, sosyal öğrenme kuramına göre saldırganlığın öğrenilmesinde, model alma, ödül ve ceza temel etkenlerdir.

Model Alma Yoluyla Saldırganlığın Öğrenilmesi: Sosyal yaşam içinde birçok davranış ve davranışın ne gibi durumlarda nasıl ortaya konulacağı çevredeki modellerden öğrenilmektedir. Bireyin, çevresinde en yakınındaki anne- babasından, hiç tanımadığı insanlara kadar geniş bir model yelpazesi bulunmaktadır. Birey, model aldığı insanların bazılarının konuşmasından, bazılarının giyiminden, bazılarının saç şeklinden ve diğer sayılamamak kadar çok özelliğinden etkilenmektedir. Birey bu etkileri kendi yaşam koşullarına uygulamakta ve etkilendiği kişilere benzemeye çalışmaktadır. Temel amaç etkilendiği konuda “o kişi” gibi olmaktır. Bazı kişiler de, saldırgan davranışlar sergileyenleri model almaktadırlar. Bu kişiler onlar gibi yaşamak, giyinmek, para kazanmak istemektedirler, modelleri gibi saldırgan davranışlar ortaya koymaktadırlar (Aktaş, 2001). Özetle, saldırganlık da model alınarak öğrenilebilen bir davranıştır. Modelin saldırganlığına benzer şekilde sergileneceği söylenebilir.

Bandura 1961’de yaptığı bir deneyde saldırgan davranışa tanık olmanın izleyenler üzerindeki etkisini incelemiştir. Deneyin bir koşulunda anasınıfı öğrencileri bir yetişkini, basit oyuncaklar ve şişirme bir bebekle oynarken izlemiştir. Odadaki oyuncaklarla bir süre oynayan yetişkin daha sonra dikkatini oyuncak bebeğe vermekte, ona yaklaşmakta, yumruklamakta, tekmelemekte ve oraya buraya fırlatmaktadır. Deneyin başka bir koşulunda yetişkin sessiz bir şekilde diğer oyuncaklarla oynamakta ve bebekle ilgilenmemektedir. Çocuklar, oyun odasına alındıktan sonra, yetişkini saldırgan davranışlarda bulunurken seyreden çocukların, onu diğer oyuncaklarla ilgilenirken seyreden çocuklardan daha saldırgan davrandıkları görülmüştür. İlk gruptaki çocuklar, bebeği yumruklamış, tekmelemiş ve yetişkinin söylediklerine benzer sözler söylemişlerdir (Akt. Freedman, Sears ve Carlsmith, 2003). Bu deney saldırgan davranışı sergileme sürecinde, modelin etkisini açıklar niteliktedir.

Model alınan sosyal öğrenmedeki analizinde dört süreç yer almaktadır (Erden ve Akman, 2001). Bu süreçler:

Dikkat Etme Süreci: Model alınan davranışın gerçekleşebilmesi için öncelikle model alınan davranışa dikkat edilmesi gerekmektedir. Yapılan araştırmalar, insanların farklı, ilginç ve yüksek statülü kişilerin davranışlarına dikkat ettiklerini göstermektedir (Erden ve Akman, 2001). Anne-baba, öğretmen, arkadaş, akraba, komşu, tanıdıklar, televizyonlarda her gün görülen sanatçılar, siyasi liderler, çizgi film kahramanları, bireyin yaşamında önemli birer model özelliği taşımaktadırlar. Bu modellerin sergilediği saldırgan davranışlar, yukarıdaki örnekteki, gibi bireyi etkilemektedir ve birey saldırgan davranışlar ortaya koyabilmektedir.

Bandura, Adams ve Beyer (1977)’a göre, dikkat sürecinde, kişisel çekicilik, davranışın işlevsel değeri gibi dikkatle ilgili değişkenlerin bir kısmı model alınan uyarıcının nitelikleri ile ilgiliyken; duyuşsal kapasite, uyarılma düzeyi, geçmişteki yaşantılar gibi değişkenler model alan kişinin nitelikleri ile ilgilidir (Akt. Nelson-Jones, 1982). Bu durumda bireyin, saldırgan kişiyi model olarak seçebilmesi ve onun davranışlarına dikkat etmesi için kişisel koşullarının da uygun olması gerekmektedir. Model alınan

saldırganlığın davranışa dönüşebilmesi için, dikkatle izlenmesi kadar izlenilenlerin hatırlanması da gerekmektedir.

Hatırda Tutma Süreci: Model almak için modeli taklit etmeye niyetli olmak ve modelin davranışlarını belleğe kodlamak gerekmektedir; çünkü gözlenen davranış genellikle gözlemden hemen sonra ortaya çıkmayabilmektedir. Birey gözlediği davranışı yeri geldiği zaman da kullanabilmektedir. Davranış, belleğe görsel, sözel ya da sembolik olarak kodlanabilmektedir (Erden ve Akman, 2001). Gözlenen bilgi, sembolleştirilip kodlanmakta ve bellekte saklanmaktadır. Bilgi, iki yolla sembolleştirilmektedir. Bilgi, zihinsel resimlere, imgelere dönüştürülmekte ya da sözel sembollere dönüştürülerek saklanmaktadır (Senemoğlu, 1998). Modelin saldırgan tepkileri de zihinsel resimler ve/veya sözel simgeler şeklinde belleğe kodlanmakta ve uygun bir yerde hatırlanmaktadır.

Davranışı Meydana Getirme Süreci: Model alınan davranışın gösterilmesi için bireyin gözlemlerini davranışa dönüştürebilmesi gerekir. Örneğin bir seyirci iyi bir basketbolcunun davranışlarını gözleyip, belleğine kodlayabilir. Ancak kişi sahip olduğu kas sistemi ile gözlediği davranışları kendisi gösteremeyebilir (Erden ve Akman, 2001). Burada bireyin davranışı ortaya koyma şekli model ile aynı olmayabilir. Bu da bireyin modelden farklı olan fiziksel ve bilişsel yeterliğinin ve özgünlüğünün göstergesidir.

Güdülenme Süreci: Bandura pekiştireci geniş anlamda kullanmaktadır. Bandura'ya göre, model alarak öğrenmede, doğrudan pekiştireç, gözlenen pekiştireç ya da bireyin kendi kendini pekiştirmesi öğrenmeye neden olabilir (Erden ve Akman, 2001). Örneğin, arkadaşları kavga eden öğrenci, kavga eden arkadaşlarının öğretmenden dayak yediğini görünce muhtemelen kavga etmemeye çalışacak veya okulda kavga etmemeye çaba gösterecektir, çünkü modeli, böylesi bir durumda cezayla karşılaşmıştır. Bu da davranışın olma ihtimalini düşürmektedir.

Belirli bir davranış ödüllendirildiğinde, bireyin o davranışı gelecekte yineleme olasılığı artacaktır, cezalandırıldığında ise bu olasılık azalacaktır. Bir çocuk, tıpkı halının üzerine çamur taşımayı öğrenebileceği gibi, saldırganlık göstermeyi de öğrenmektedir

(Freedman, Sears ve Carlsmith, 2003). Ancak davranışa bağlı olarak alacağı, ödül ya da ceza davranışın ortaya konulup konulmayacağını belirleyen temel ölçütler arasında bulunmaktadır.

Ödül ve Ceza: Pekiştirmenin saldırganlıkta pozitif yönde etkili olduğu deneylerle doğrulanmıştır. Geen ve Pigg (1970), tarafından yapılan bir deneyde denekler, bir yalancı deneğe elektrik şoku verdikleri için sözel olarak "iyi gidiyorsun" şeklinde ödüllendirmişlerdir. Kontrol grubundaki deneklerse, yalancı deneğe şok vermişler, fakat bunun için ödüllendirilmemişlerdir. Ödüllendirilen deneklerin, ödüllendirilmeyenlerle kıyaslandıklarında, küçümsenemeyecek ölçüde daha şiddetli şoklar verdikleri görülmüştür (Akt. Freedman, Sears ve Carlsmith, 2003). Davranış karşındaki kişiye zarar verse bile, sonucunda bir ödül alınıyorsa, kişi davranışı tekrar etmektedir. Bu da saldırgan davranışın sergilenmesinde ödülün etkililiğini göstermektedir.

Bir davranış pekiştirilir veya ödüllendirilirse o davranışın gelecekte tekrarlanma olasılığı artmaktadır. Saldırgan davranışı ödüllendirilen kişi daha başka durum ve ortamlarda da saldırgan davranacaktır. Sosyal onay, para, çocuklar için şeker, ilgi veya saldırılan kişinin acı çekmesi saldırganlığı pekiştirici ödüller arasında sayılabilmektedir. Ödüllendirme dışarıdan gelen onay ve beğeni olabileceği gibi, kişinin kendi içinde duyduğu bir doyum veya gerilimden kurtulma duygusu da olabilmektedir. Saldırganlık birçok gereksinimi doyurması yönünden de ödül sayılmaktadır (Kozcu, 1985). Örneğin, bir çete lideri, bu konuma gelebilmek için kendinden güçsüzlere saldırganca davranmış ve onları ezerek bu konuma gelmiş olabilmektedir. Ayrıca saldırganlık bir psikolojik ihtiyaçtır. Saldırganca davranmak bu ihtiyacın doyumunu sağlamaktadır. Bu yolla ulaşılan doyum, bir çeşit ödül olmaktadır.

Bandura ve Walters (1970)'a göre bir otorite figürü tarafından verilen sözel ya da fiziksel ceza, saldırgan davranışın daha az tekrarlanmasını sağlamakta, çocuk daha az saldırgan davranma eğilimi içine girmektedir (Akt. Yalçın, 2004). Cezanın saldırgan davranış üzerinde caydırıcı etkisi olduğu görülmektedir. Ancak ceza bazı durumlarda bir çeşit ilgi olarak nitelendirildiği için, çocuk saldırgan davranışlar sergileyebilmektedir.

Gözlenen ödül ve ceza bireyi davranışa yönltebilmekte ya da bireyin davranıştan uzaklaşmasına neden olabilmektedir. Senemoğlu (1998)'na göre, gözlenen ürünler bireyi sadece bilgilendirmez, aynı zamanda onu elde etmeye de güdüler. Ancak, gözlenen davranış, değer verilen bir ürünle sonuçlanırsa, gözleyen kişi o davranış sergilemek için istek duyar. Ayrıca gözlemci o davranışı yapabileceğine inanmalıdır. Başkalarının başarılarını ya da başarısızlıklarını gözlemek, belli bir davranışta bulunmak için bireyin kendi yeteneğini değerlendirmesine yardım eder. Örneğin, sınıf arkadaşının başarıyı elde etmek için, ne kadar çok çalıştığını ve sabrettiğini gözleyen öğrenci, kendisinin de başarıya ulaşabilmek için sabırlı davranması gerektiğini anlayabilir. Yine arkadaşları arasında yer edinmenin yolunun kavgaya etmekten geçtiğini gözlemleyen öğrenci, kavgacı ve saldırgan davranışlar sergileyebilir.

Sosyal öğrenme kuramına göre saldırgan davranışlar öğrenilmektedir. Başka bir ifade ile saldırganlık çevresel kaynaklıdır. Saldırgan davranışın öğrenilmesinde, saldırganın model alınması, yollardan biridir. Saldırgan davranışa bağlı olarak alınan ödül ya da ceza saldırgan davranışın bir diğer belirleyicisidir. Ancak bu ödülün her zaman kişinin kendisine verilmesi gerekmez, modelin davranışının sonundaki ödül veya ceza da, saldırgan davranışın sergilenip sergilenmeyeceğini belirlemektedir. Sosyal öğrenme kuramı saldırganlığı çok geniş bir çerçevede ele almaktadır. Davranışçı kuramlar içinde yer alan bilişsel kuram da saldırganlığa farklı bir açıklama getirmiştir.

2.1.3.3 Bilişsel Kuram

Bilişsel kuram, duygu- davranış- biliş arasında bir bağ kurmaya çalışmaktadır. Bilişsel kuram, diğer kuramlardan farklı olarak gelişimsel konulara önem vermektedir (Durkin, 1995). Bilişsel kuram, saldırganlığın açıklanmasında model alma ve özdeşim kurmanın yanı sıra saldırganlığa ilişkin şemaların üzerinde durmaktadır. Bilgiyi işleme kuramına göre, sosyal davranış bir yere kadar bireyin yaşamı boyunca öğrenilen davranış programları tarafından kontrol edilmektedir. Bu davranış programları, hafızada depolanan bilişsel yapılar olarak tanımlanmakta ve sosyal problemleri çözmek için yol gösterici olarak kullanılmaktadır. Bu şemalar, gözlem, pekiştirme ve saldırganlığın göze

çarptığı bir durumun yaşandığı kişisel deneyimler yoluyla öğrenilmektedir. Bu şemalar, diğer davranış stratejilerinde olduğu gibi kodlanmakta, tekrar edilmekte, depolanıp, geri getirilmektedir. Bir kere kodlandığında o şemanın kodlandığı orijinal duruma benzerliğine göre geriye getirilmesi kolaylaşmakta veya zorlaşmaktadır. Buna rağmen, geriye getirilen bütün şemalar, açık davranışa çevrilmemektedir. Bir şema, geriye getirildiğinde çocuk bunun uygunluğunu ve olası sonuçlarını varolan normlara göre değerlendirmektedir. Bir şemanın değerlendirmesinde önemli olan, çocuğun kendi davranışının sonucunun nasıl olacağına ilişkin düşüncesi olmaktadır. Saldırgan davranmanın normal olduğunu düşünen bir çocuk saldırganlık şemalarını oluşturma eğilimindedir. Çocuğun kritik gelişim dönemlerinde saldırganlıkla ilgili oluşturduğu şemalar, saldırganlığı olumlu bir davranış olarak tanımlıyorsa, çocuk ilerde de saldırganca davranışlar sergilemektedir (Eron, 1994). Bilişsel kuram, saldırgan davranışın öğrenilmesinde iki temel nokta üzerinde durmaktadır. Birincisi davranışın öğrenildiği sosyal çevre, ikincisi ise; öğrenenin bilişsel yetileridir. Saldırgan, saldırgan davranışı sosyal çevreden öğrenerek belleğine depolamakta, şemalar oluşturmaktadır ve belleğindeki saldırgan davranışı gerektiğinde kullanmaktadır. Burada saldırgan davranışın sergilenmesinde bilişsel bir süreç işlemektedir.

Geliştirilmiş bilgiyi işleme modeli iki temel öğeye sahiptir. Bu temel öğelerden biri, üç tür bellekten oluşan bilgi deposudur. Diğer öğe ise, bilginin depodan diğerine aktarılmasını sağlayan içsel ve bilişsel etkinlikleri kapsayan bilişsel süreçlerdir. Bu süreçler(Senemoğlu, 1998):

- Çevredeki uyarıcıların duyu organları yoluyla alınması,
- Duyusal kayıt yoluyla bilginin kaydedilmesi (duyusal kayıt),
- Dikkat ve seçici algı süreçleri harekete geçirilerek, duyusal kayıta gelen bilginin seçilerek kısa süreli belleğe geçirilmesi,
- Bilginin bir müddet kısa süreli bellekte kalabilmesi için zihinsel olarak tekrarlanması (kısa süreli bellek),
- Bilginin uzun süreli bellekte depolanabilmesi için işleyen bellekte (kısa süreli bellek) anlamlı olarak kodlanması,
- Kodlanan bilginin uzun süreli bellekte depolanması,

- Bilginin uzun süreli bellekten işleyen belleğe geri getirilmesi,
- Bilginin işleyen bellekten yani kısa süreli bellekten tepki üreticiye gönderilmesi,
- Tepki üreticinin bilgiyi vericilere (kaslara) göndermesi,
- Öğrenenin çevresinde performansını göstermesi,
- Yürütücü kontrol tarafından tüm süreçlerin kontrol edilmesi, şeklindedir.

Yukarıdaki süreç, bir davranışın bilişsel olarak öğrenilerek performansa dönüştürülmesini ifade etmektedir. Bilişsel kurama göre diğer davranışlar gibi saldırganlık da bu sürecin ürünüdür. Kurama göre kişi, geçmişte gözlemlemiş olduğu şiddet olayına bağladığı bir uyarıcıyla karşılaştığında, kendisinde varolan saldırganlık senaryoları, şemaları ve inançlarına ilişkin bellek izlekleri etkinleşecek ve bu uyarıcı durumda, saldırgan davranma olasılığı artacaktır. Böylece bireyi şiddete hazır hale getiren bir uyarıcı, saldırganlığın gösterilmesini kolaylaştıracaktır. Ancak kısa süreli olarak yaşanan bu tür bir ilişkiyi hazır hale getiren senaryolar, şemalar veya inançlar, çok önceden ve çok farklı bir bağlamda kazanılmış olabilmektedir (Huesman, Moise – Titus ve Eron, 2003). Başka bir ifade ile o an için saldırgan tepkinin üretilmesini sağlayan şema farklı zamanlarda ve olaylarda gelişmiş olabilmektedir.

Huesman (1994)'a göre, sekiz yaşında ilköğretim çağına gözlenen saldırgan davranışlar, otuzlu yaşlardaki yetişkinlik döneminde tutuklanma, mahkûmiyet, özellikle alkollüken araba kullanma ve trafik kurallarını ihlal etme, çocuklarına kötü davranma ve onları cezalandırma gibi davranışlara temel oluşturmaktadır. Başkalarıyla iletişim kurma ve bir problem çözme yolu olarak algılanan saldırganlık, erken yaşlarda öğrenilebilmektedir. Sık sık uygulanan cezalara rağmen, öğrenme çok başarılı olduğu için silinmesi zordur ve bu yüzden davranış, iyi yerleşmiş bilişsel yapılar (şemalar) içinde devam etmektedir. Bu nedenle, gençlik ve genç yetişkinlik dönemlerindeki müdahaleler ve iyileştirme programları geç kalmakta büyük ölçüde başarısız olmaktadır (Akt. Şahin, 2004). Buna bağlı olarak hayatın erken yaşlarında insanın şemalarına yerleşen saldırganlığın erken yaşlarda ortadan kaldırılması gerekmektedir.

Durkin (1995)'e göre, çocuklarda saldırgan davranış biçimleri zamanla değişime uğramaktadır. Bilişsel kurama göre bu değişim, bilişsel gelişimin göstergesidir.

Çocuklarda başkalarının niyetini anlama becerisi zamanla gelişmekte ve kendilerine yönelik bir saldırı olduğunda, saldırganın niyeti saldırmak ise buna saldırganca yanıt vermektedirler. Çocukların, saldırgan davranışları yoğun olarak gözlemleyip, bilişsel kayıtlarına yerleştirdikleri ortamlardan biri de televizyonlardır. Televizyonlar çocukların saldırganlığı ve saldırganlık niyetini öğrenmesinde etkili olabilmektedir.

Çocukların, 3- 4 yaşından başlayarak izledikleri şiddet içeren çizgi filmlere, yetişkin programları da dâhil edilirse, yoğun saldırganlık ve şiddet bombardımanı altında kaldıkları görülmektedir. Televizyonlarda saldırganlık ve şiddeti izlerken oluşan stres, zamanla davranışlara yansımaya başlamaktadır (Karatay ve Kesgin, 2006). Zamanla televizyonların saldırgan karakterlerinin saldırganca davranışları, bireylerin bilincine yerleşerek, bireylerin saldırganlaşmasına neden olmaktadır.

Saldırganlığı açıklayan farklı kuramlar saldırganlığa ortak bir tanım ve açıklama getirememektedirler. Bunun nedenlerinden biri de saldırganlıkla ilişkili birçok etkenin bulunmasıdır. Bu etkenler saldırganlığa bakış açısını değiştirmekte ve buna bağlı olarak saldırganlık kavramına getirilen açıklamalar da değişmektedir.

2.2.0 SALDIRGANLIK İLE İLGİLİ FAKTÖRLER

Bu bölümde cinsiyet farkları, kitle iletişim araçları, aile ve yaş gibi saldırganlığı etkileyen faktörler hakkında bilgi verilmektedir.

Cinsiyet Farkları: Sosyal ve kültürel değerlerle biyolojik faktörler göz önüne alınarak incelendiğinde, erkeklerin kadınlardan daha fazla saldırganlığa yatkın oldukları, aynı zamanda saldırılara daha fazla hedef oldukları ortaya çıkmıştır. Biyolojik faktörler, saldırganlığı hormonal olarak etkilemektedir (Şahin, 2003). Erkekler fiziksel saldırganlığa yoğun bir şekilde başvururken; kadınlar daha çok sözel saldırganlığa başvurumaktadırlar (Lerner, 1989). Ancak, Eagly ve Steffen (1986)'e göre, erkekler, gerçekten diğerlerinde acı oluşturmak istemekte; kızlar ise diğerlerinde daha çok fiziksel zarar (eşyalara zarar verme gibi) oluşturmak istemektedirler (Akt. Björkqvist, Lajarspetz ve Kaukiainen, 1992).

Erkekler ve kadınlar arasındaki saldırganlık farkı, bireylerin kendi kendine saldırması olarak adlandırılan intihar metotlarına da yansımaktadır. Kadınlar, erkeklere göre daha az şiddet ve saldırganlık ögesi içeren intihar metoduna başvurumaktadırlar (Dumains, Gustavo, Lalovic ve Lesage, 2005). Fonagy ve Target (1995) her iki cinsiyetteki saldırganlığın da, katlanılamaz düşlemlerden (fantazilerden) kurtulma çabasıyla ilgili olduğunu belirtmektedir. Bu düşlemler, bir başkasının zihnindeki düşüncelerle ilgili düşlemlerdir ve özgün olarak anne ya da babadan birinin düşünceleridir. Kişi bu düşlemleri nedeniyle, kendisini birdenbire tehdit eden bir sistemin içinde bulunmaktadır. Katlanılamaz olan, aynı cinsiyetten ana- babanın zihnindeki düşüncedir ve çoğu kez saldırının hedefi budur. Dolayısıyla davranışın dışavurumundaki cinsiyete bağlı farklılık bu durumun bir yansıması olabilir (Akt. Vahip, 2002).

Cinsiyetler arasında saldırganlık açısından farklılıklar olmasının önemli nedenlerinden biri de sosyalleşme süreci içinde kız ve erkek çocukların davranışlarına karşı farklı tepkiler gösterilmesidir. Örneğin toplumda erkeklerin saldırgan davranış göstermelerine kızlara oranla daha olumlu bakılmaktadır. Erkek çocukların saldırganlık içeren oyunlar oynamaları normal karşılanıp, engellenmezken; kız çocukların bebekleriyle oynamaları beklenmektedir. Hatta erkek çocuklar, kadınsı davranışlar geliştirmeleri kaygısından dolayı saldırgan davranmaya teşvik edilmektedirler. Tüm bunlar erkeklerde saldırganlığın daha fazla gelişmesine yol açmaktadır (Tuzgöl, 1998). Ancak kızlar arasında da saldırgan davranışların gözlenme sıklığı her geçen gün artmaktadır; çünkü içinde bulunulan dönemde kız ve erkek çocuklar benzer şekillerde yetiştirilmektedir. Bu da kızların da istediklerinde hemcinslerine ve karşıt cinslerine saldırgan davranış sergilemelerini etkilemektedir.

Kitle İletişim Araçları: İçinde bulunulan çağda kitle iletişim araçlarından etkilenmeyen insan yok gibidir. Televizyon başta olmak üzere, internet, gazete, dergi, radyo ve diğer kitle iletişim araçları insanların birçok davranışını etkilemekte ve değiştirmektedir. Kitle iletişim araçları insan saldırganlığı üzerinde de etkili olmaktadır. Bandura (1983)'ya göre, televizyondaki şiddet görüntüleri;

- Seyircilere saldırgan davranışların değişik biçimlerini öğretmektedir.
- Saldırgan davranış üzerindeki engellemeleri değiştirmektedir.
- İnsanların şiddete olan duyarlılığını azaltmakta ve onları şiddete alışkın duruma getirmektedir (Akt. Tuzgöl, 1998)

Televizyonun saldırganlığa etkisini inceleyen çok sayıda araştırma yapılmıştır. Bushman (2006)'a göre, yapılan farklı araştırmalardan (laboratuvar deneyleri, alan araştırmaları, kültürel- bölgesel çalışmalar ve boylamsal çalışmalar) elde edilen bulgular televizyonun sosyal şiddeti arttırdığını göstermiştir. Gösterilen şiddetin toplum üzerinde etkili olmasının nedeni farklı yaş gruplarındaki bireyleri cezbetmesidir. Öyle ki televizyonda şiddet sergileyen karakterler, genellikle bu davranışlarına karşı olumsuz bir davranışla karşılaşmadıkları gibi ödüllendirilebilmektedirler. Bu da toplumdaki ve okuldaki saldırganlık olaylarını körüklemektedir.

Süer (2006)'e göre, medyadaki şiddet ve saldırganlık çocukların birbirinden farklı bir ya da birden fazla tepki geliştirmelerine neden olmaktadır. Çocuklar medyada gördüğü yetişkin davranışlarına özenerek neden ve niçin sorularıyla düşünmeden onlar gibi konuşmakta ve davranmaktadır. Medyada izlenen şiddet ve saldırganlık, çocuklarda kendine yabancılaşma ve öğrenilmiş çaresizlik başlangıcı olarak davranışa dönüşmektedir. Şiddet etkisinde söyleneni sorgulamadan yapan veya edilgin çocuk tipi oluşmaktadır. Bunun sonucunda çocuklar, çocuk çetelerine kolayca üye olabilmektedir.

Esterle- Hedibel (2004) çeteleşmenin farklı nedenleri üzerinde durmaktadır. Yazara göre çeteleşmeye (erkek olma), etnik köken, futbol taraftarlığı gibi faktörler neden olmaktadır. Çete üyesi olmak çocuğun ya da gencin akademik başarısı ve diğer sosyal ilişkilerine olumsuz yansımaktadır. Ancak televizyonlarda her geçen gün çete ve mafya filmleri artmaktadır. Bu filmler, kim olduğunu, kendi ilgi ve kişiliklerinin ne olduğunu, nereye gittiklerini ve yetişkin yaşamlarını nerede geçireceklerini (Powel, 2002) bulmaya çalışan ergenleri etkileyerek saldırgan davranışlara yöneltebilmektedir. Bunun yanında kitle iletişim araçlarındaki saldırganlık, çocukların ve ergenlerin şiddete karşı duyarsızlaşmasına ve “dünyanın kötü” olduğu inancını kabullenmelerine yol açmaktadır (Robinson, Wilde, Navracruz, Haydel ve Varady, 2003).

Televizyonun yanında bilgisayar da, içinde bulunulan çağın yaygın kitle iletişim araçlarındandır ve hızla yayılmaktadır. Birçok aile evine bilgisayar almış veya almayı düşünmektedir. Çocuklar evde ya da internet kafelerde, internette dilediği sitelerde rahatlıkla dolaşabilmektedir. İnternet kafelerde yaş denetimi olmadan şiddet içerikli oyunlar oynayabilmekte, korsan ve orijinal oyun CD'lerini alabilmektedirler (Gümüşoğlu, 2006). Bilgisayar oyunları ve internet gençlerin ve çocukların saldırgan davranışları öğrenmesi için farklı bir ortam sunmaktadır. Bilgisayarın iletişimi hızlandırmak gibi pozitif etkilerinin yanı sıra negatif etkileri de bulunmaktadır. Smith (2005)'e göre, negatif etkiler, bağımlılık, daha önemli etkinliklerden geri kalma ve saldırgan düşünce ve davranışlarda artış olarak sayılabilmektedir.

Her ne kadar televizyonda gösterilen şiddetin çocukların ve ergenlerin saldırganlık seviyesine etkileri ile ilgili tartışmalar devam etse de; bu etkinin gerçek olduğuna dair anlaşmazlık bulunmaktadır. Ancak toplumdaki şiddet seviyesi üzerine, televizyondaki şiddet görüntülerinin etkileri ele alındığında, çok az bir etki dahi önemlidir (Erol, 2006). Televizyonun etkisi model olma yönüyle önemlilik arz etmektedir. Saldırganlık davranışında modelin etkisi göz ardı edilemez. Televizyonlarda ve diğer kitle iletişim araçlarında birçok saldırganlık olayı ile karşılaşmaktadır. Bu olaylar ve kişiler her yaştaki bireyleri etkilemektedir. Saldırganlığı önlemek için kitle iletişim araçları bu olay ve karakterleri, özendirici modeller şeklinde sunmamalıdır. Anne- babalar ya da çocuğun bakımıyla ilgilenen diğer kişiler de, çocukları bu tür yayınlardan korumalıdır.

Televizyon izlemek, bilgisayar ve video oyunu oynamak, spor yapmak, arkadaşlarla birlikte olmak ve kitap okumak gibi davranışlar, bireylerin serbest zamanlarını değerlendirmek için yaptıkları etkinlikler olabilmektedir. Serbest zaman değerlendirme etkinlikleri aktif ve pasif serbest zaman etkinlikleri (Schwilgin, 1972; Akt. Mansuroğlu, 2002) şeklinde iki gruba ayrılmaktadır. Çıplak (2004) araştırmasında ise aktif serbest zaman değerlendirme etkinliklerini tercih eden öğrencilerinin saldırganlık düzeyinin pasif serbest zaman değerlendirme etkinliklerini tercih edenlerden daha yüksek olduğunu bulmuştur. Bu bilginin ışığında bireylerin serbest zamanlarında yaptıkları etkinliklerle, saldırgan olup olmamalarının ilişkili olduğu söylenebilir.

Aile: Bireyin yaşamında aile temel eğitim merkezidir. Çocukluğundan itibaren birçok davranışı aile içinde öğrenen bireyin kişiliği de ailesi içindeki yaşantılarıyla gelişmektedir. Aile içinde yaşananlar bireyin benliğinde yer etmekte ve birey, çoğu zaman problemlerinin çözümünde ailesinden öğrendiklerini uygulamaktadır. Saldırgan davranışları da aile içinde öğrenen birey, gerektiğinde bu davranışları kullanabilmektedir. Bir başka ifade ile saldırganlığın ilk gözlenildiği ve öğrenildiği yer ailedir. Bu açıdan çocuğun anne- babası ile arasındaki iletişimin niteliği önemlidir.

Anne- baba ile çocuk arasındaki iletişimin niteliği kadar anne ile baba arasındaki iletişimin niteliği de önemlidir. Çocuk tartışan veya kavga eden anne babasını görerek saldırgan davranışları öğrenmeye başlayabilir (Yalçın, 2004). Başka bir ifade ile çocuğun saldırgan davranışlarının temelinde aile içi şiddetin yeri bulunmaktadır. Türkiye’de aile içi şiddet kavramı genelde kocanın eşine saldırganlığını ifade eder. Aile içi şiddet, aile içinde oluşan ve birbirlerine kan, kanun ve akrabalık bağları ile bağlı kişiler arasında meydana gelen şiddettir (Abanoz, 2000). Aile içinde uygulanan şiddetten çocukların da olumsuz bir şekilde etkileneceklerinin unutulmaması gereken önemli bir husustur (Gürcan, 2006).

Aile içinde yaşanan saldırganlık içeren davranışlara çocukların kendileri maruz kalmakta ya da çocuklar aile içinde yaşanan şiddete tanık olmaktadır. Aile içi şiddet uygulayanların büyük bölümünün, kendisi doğrudan şiddet gören çocuklar arasından değil, ana babaları arasındaki şiddete tanık olanlardan çıktığı yönünde görüşlerin olmasına karşın (Vahip, 2002); çocuklukta şiddet içeren davranışlara maruz kalan bireylerin yetişkinliklerinde de ciddi davranış bozuklukları gösterdikleri de görülmüştür. Bu bireylerin kendi çocuklarına daha çok öfke ve saldırganlık içeren davranışlar gösterdikleri ortaya çıkmıştır (Özmen, 2004). Aile içi şiddet ve saldırganlık uygulayanların çocukluğunda, ailede şiddete tanık olma, kendisinin de maruz kalma durumu (Eryılmaz, 2001) bulunabilmektedir.

Aile içindeki saldırganlık bir döngü şeklinde çocuğun yaşantısına yansımaktadır. Mc. Whirter ve Voltan- Acar (2000)’a göre otoriter, saldırgan ana- baba tutumuyla yetişen

çocuklar, öfkeli dirler ve onlardan korkulur. Bu çocuklar saldırganlık ve suç işleme gibi davranışlarla topluma karşı isyan ederler. Başka bir ifade ile çocukluğunda ailesi tarafından şiddete maruz bırakılan ve/ veya şiddet davranışını aile içinde gözlemleyen çocuk gelecekte kendi çocuklarına, eşine ve çevresine şiddet uygulayabilmektedir. Bu durum, aile içi şiddetin ve saldırgan anne baba tutumunun ne kadar tehlikeli olduğunu açıkça göstermektedir. Bireyin saldırganlığında, ailesel geçmişinin yanısıra kişisel özellikleri de etkili olabilmektedir.

Yaş: Bireyin yaşı, onun ortaya koyacağı davranışları ve bu davranışların şeklini, süresini etkilemektedir. Örneğin, ergenlik dönemindeki birey ile yaşlılık dönemindeki bireyin olay ve durumlar karşısında ortaya koyacağı tepkiler farklıdır. Başka bir ifade ile, bireyin yaşı ve buna bağlı olarak içinde bulunduğu gelişim dönemi onun tepkilerinde belirleyici rol oynamaktadır.

İnsan gelişimi belli dönemlere ayrılmıştır. Bu dönemlerden biri de ergenlik dönemidir. Ergenlik dönemi, bedensel, cinsel ve ruhsal olarak belirgin değişikliklerin olduğu bir dönemdir. Bu dönem sorunlarla yüklü fırtınalı bir dönemdir (Öztürk, 2002). Ergenlerin ruhsal gelişimlerine bağlı olarak ruhsal durumları genel hatlarıyla sinirlilik, ani tepkiler, atak ve düşüncesiz davranışlar, çabuk sevinip üzölme, içe kapanıklık ile coşkulanma arasında gidip gelmeler, bencillik, sayısız kaygılar, güvensizlik, kararsızlık gibi bir seyir izlemektedir (Koç, 2004). Ergenlik dönemindeki bir genç, içinde bulunduğu dönemin özelliği olarak, kontrolsüz davranışlar sergileyebilmektedir. Bu kontrolsüz davranışlar içinde saldırganlığın da sergilenmesi mümkün olmaktadır.

Saldırganlık davranışı, ihtiyaçların karşılanıp karşılanmamasına bağlı olarak da sergilenebilir. İnsanlar çevreyle ilişkilerinde saldırgandırlar yani istedikleri amaçlara ulaşmak, gereksinimlerini karşılamak için başkalarını kırma, küçük görme ve dikkate almama eğilimi gösterirler (Voltan, 1980; Voltan- Acar, 2003). Amacına ulaşamayan, gereksinimlerini karşılama yolunda engellerle karşılaşan bireylerin tepkileri çoğu zaman bu kadar hafif olamamakta bazen büyük savaşlar çıkabilmektedir. Özetle ihtiyaçlarını karşılama yolunda engellenen bireyler saldırgan davranışlar sergileyebilmektedirler.

Yaşanılan Yer: Yaşanılan yer de bireyin çeşitli davranışlarını etkileyebilmektedir. Saldırgan davranışlar da yaşanılan yere göre değişmektedir. Dottl ve Greenley (1997)'e göre, köy ve kasaba gibi kırsal kesimde yaşayan bireylerin kızgınlık ve saldırganlık düzeyleri, şehirlerde yaşayan bireylerin kızgınlık ve saldırganlık düzeyinden daha azdır. Özetle yaşanılan yerleşim yeri büyüdükçe saldırganlık artış göstermektedir.

Yukarıda belirtilenlerin dışında, gürültü (Mueller, 1983), sıcaklık ve hava koşulları (Brewer ve Crano, 1994), alkol ve uyuşturucu kullanımı (Kurtuluş, 2006) ve kişilik (Aktaş, 2001) gibi faktörler de saldırganlıkla ilişkilidir. Özetle, saldırganlığı etkileyen çevresel ve kişisel faktörler bulunmaktadır. Bu faktörler saldırganlığın şeklini ve süresini etkilemektedir.

2.3.0 SALDIRGANLIĞA İLİŞKİN KAVRAMLAR

Aşağıda saldırganlığa ilişkin kavramlar üzerinde durulmuştur.

2.3.1 Okul- Akran Zorbalığı: Zorbalık okulda görülen şiddet davranışlarının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır (Yurtal ve Cenksever, 2006). Okul zorbalığı bir ya da birden çok öğrencinin kendilerinden daha güçsüz öğrencileri kasıtlı ve sürekli olarak rahatsız etmesi ile sonuçlanan ve kurbanın kendisini koruyamayacak durumda olduğu bir saldırganlık türüdür (Pişkin, 2002). Zorbalık kişisel, sosyal ve eğitsel bir sorundur (Tekin, 2006). Zorbalık, kişisel ve kişilerarası değişkenlerin karşılıklı etkileşiminin bir ürünüdür (Kapçı, 2004).

Zorbalıkta iki taraf vardır. Bunlar zorba taraf ve kurban taraftır. Kurban belirli kişi ya da grup olabilmektedir (Gültekin, 2003). Öğrencilerin kişisel özellikleri, zorbalık ilişkisindeki rollerini şekillendirmektedir. Özen (2006)'e göre öğrencilerin benlik imgeleri ve cinsiyetleri zorbalıkla ilişkilidir. Olumsuz benlik imgesine sahip öğrenciler daha çok zorbalığa maruz kalmaktadırlar. Bunun yanında, çocuk ve ergenler içinde, erkekler zorbalığa daha fazla maruz kalmakta ve kızlara göre daha fazla zorbalık göstermektedirler, yaşa bağlı olarak zorbalığa maruz kalma düzeyi düşmektedir (Pekel, 2004).

Akran zorbalığı gösteren çocukların diğer çocuklarla alay eden, onları hâkimiyetleri altına alan ve sürekli kavga başlatan çocuklar oldukları gözlenmektedir. Akran zorbalığına maruz kalan çocukların ise genellikle alay edilen, sataşılın ve akranları arasında pek popüler olmayan çocuklar oldukları görülmektedir (Cutner- Smith, 2000; Akt. Akgün, 2005). Pişkin (2002)'e göre zorba davranışlar; tekme atma, tokat atma, itme, çekme gibi fiziksel; sataşma, alay etme, dalga geçme, kızdırma, hoşla gitmeyen isim takma, küçük düşürücü sözler söyleme gibi sözel; dedikodu ve söylenti çıkarıp yayma, arkadaş grubundan dışlayarak yalnızlığa terk etme gibi dolaylı ya da para veya diğer eşyalarını zorla alma, almakla tehdit etme, eşyalarına zarar verme gibi davranışsal olarak ortaya çıkabilmektedir.

Özetle, okul (akran) zorbalığı, güçlünün güçsüzü fiziksel, sözel ya da duygusal olarak ezmesidir. Yapılan bu davranış tekrarlanabilir niteliğe sahiptir. Örneğin bir grup öğrenci bir çocuğa karşı sürekli zorbalık yapabilir. Zorbalığa uğrayan çocukta fiziksel örselenme olabileceği gibi buna eşlik eden duygusal örselenme de olabilmektedir. Bu da çocuğun ruhsal dünyasını olumsuz etkileyebilir. Görüldüğü gibi akran zorbalığı, güçlünün güçsüze karşı sergilediği bir çeşit saldırganlıktır. Zorbalığın şiddet ve saldırganlıktan farkı ise zorba ile kurban arasındaki güç dengesizliğidir.

2.3.2 Şiddet: İnsanlık tarihiyle birlikte ortaya çıkmış olan şiddet olgusu, birçok bireysel ve toplumsal öge ile birlikte karmaşık bir yapı sergilemektedir. Şiddet olgusunu tanımlamak kolay olmamaktadır (Kaya, 2006). Şiddetin ne olduğuna dair birçok tanım yapılmıştır. Acet (2001) şiddeti, bir hareketin, bir kuvvetin veya gücün değerlendirilmesi, sert hareket etmek, sert davranmak, kaba kuvvete başvurmak şeklinde tanımlamıştır. En yalın biçimiyle, insanlara fiziksel ve ruhsal olarak zarar veren her davranış şiddet olarak değerlendirilebilir. Şiddet türleri içinde en dar anlamıyla fiziksel şiddet, en çok bilinenidir. Fiziksel şiddet “insanların bedensel bütünlüğüne karşı yöneltilen sert ve acı verici bir eylemdir”(Tural, 2006).

Şiddeti ortaya çıkaran farklı nedenler vardır. Esterle- Hedibel (2002)'e göre göç, ırksal çatışma, polisin aşırı baskısı, milliyetçi baskılar, kenar mahalle kültürü toplum içindeki

şiddeti körüklemektedir. Bunun yanında aile içindeki şiddet, televizyonda izlenen şiddet, sosyal çevre şiddeti, okul ve arkadaş ortamı, alkol ve madde bağımlılığı (TC. MEB, 2006), saldırganın kendisinin de şiddete maruz kalmış olması (Moskowitz, Griffith, Discala ve Sege, 1998) gibi nedenler de şiddeti körüklemektedir. Şiddet hem toplum içinde hem de okul ortamında gün geçtikçe artmaktadır.

Şiddet yüzyıllardır okul yaşamının sıradan bir özelliği olmuştur ve nedenleri dönemin toplumsal, kültürel, tarihsel ve ekonomik bağlamlarında yer almaktadır (Cowie, 2006). Türkiye’de okulda şiddet araştırmalarının bulgularına göre öğrencilerin en çok maruz kaldığı şiddet türü önem sırasına göre sözel, fiziksel, duygusal ve cinsel şiddet şeklinde sıralanmaktadır (Çınkır, 2006). Özcebe, Üner, Uysal, Soysal, Polat ve Şeker (2006)’ın araştırmasında öğrencilerin, şiddet denilince ilk olarak dövme fiziksel şiddet içeren davranışları algıladıkları bulunmuştur. Özcebe, Üner ve Çetik (2006)’ın araştırmasında ise öğrenciler, en fazla fiziksel ve duygusal şiddet uygularken; en fazla sözel ve fiziksel şiddete uğradıklarını belirtmişlerdir.

Özetle şiddet de bir saldırganlık biçimidir. Ancak ana unsurları fiziksel güç kullanmaya dayalıdır (Yalçın 2004). Genellikle yaygın olan şiddet türü de fiziksel şiddettir. Şiddete okullarda ve toplum içinde sıkça rastlanmaktadır. Sıkça rastlanılan bir diğer saldırgan davranış türü de çocuk istismarıdır.

2.3.3 Çocuk İstismarı: Çocuk istismarı, ana baba ya da bakıcı gibi erişkin tarafından çocuğa yöneltilen, toplumsal kurallar ve profesyonel kişilerce uygun olmayan ya da hasar verici olarak nitelendirilen, çocuğun gelişimini engelleyen ya da kısıtlayan eylemlerin tümüdür. Çocuk istismarı; fiziksel, cinsel ya da duygusal olarak üçe ayrılmaktadır (Taner ve Gökler, 2004). Topbaş (2004)’a göre, ihmal de bir istismar türüdür. Ancak ihmal, istismara göre pasif bir durumdur. Başka bir ifade ile istismar davranışını sergileyen kişi aktif davranışlar sergilemektedir. Özetle, çocuklar ya da genel olarak insanlar fiziksel, cinsel ve duygusal olarak istismara uğrayabilmektedir.

Beyhun (2001)’a göre, Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu, fiziksel istismarı, kaza sonucu olmayan, yasaklanmış, çocuğa acı veren, gelişme işlevselliğinde sürekli

zarara yol açabilecek şiddet hareketleri olarak tanımlamaktadır. Cinsel istismarı ise yetişkinlerin cinsel doyum için kandırarak, ikna ederek, ayartarak, zorlayarak veya mecbur ederek çocukla ilişki kurması, çocuğun para için pornografiye yönlendirilmesi şeklinde tanımlanmıştır. Çocuğun duygusal istismarı ise, yapılan veya yapılması gerekip de yapılamayan, toplumsal ve bilimsel standartlara göre psikolojik yönden hasar verici oldukları saptanan davranışlardır. Arıcioğlu (2003)'na göre, duygusal istismar tüm istismar biçimlerini şemsiye gibi altında toplar; çünkü fiziksel ve cinsel istismara bağlı olarak da birey duygusal olarak yaralanır. Bir çeşit saldırganlık olan çocuk istismarı çocukların saldırganlığı öğrenmesinde etkili olmaktadır. Bu nedenle, istismara uğrayanlar saldırganca davranabilmektedirler. Buna bağlı olarak saldırganlığın azaltılması ve önlenmesinde ilk adım, çocuk istismarının önlenmesi olmalıdır.

2.3.4 Saldırganlığın Azaltılması: Saldırganlık, bireyin ve toplumun yaşamını olumsuz etkileyen istenmeyen bir davranıştır. Bu yönüyle saldırganlığın azaltılması ve önlenmesi gerekmektedir. Saldırganlık eğitimlerle azaltılıp, önenebilir. Saldırganlığın azaltılması için öncelikle davranışın ortaya çıktığı koşulların, saldırgan davranışı sergileyen bireyin kişilik özelliklerinin ve bireyin hangi koşullarda ne tür davranışlar sergilediğinin bilinmesi gerekmektedir. Topluma ve okuldaki öğrencilere yönelik olarak saldırganlığı önleme programları hazırlanmalı gerekli eğitim ve uygulamalarla saldırganlığın önüne geçilmelidir.

Saldırganlığın önlenmesi konusunda saldırganlığı açıklayan kuramların farklı görüşleri bulunmaktadır. Freud, saldırganlık dürtülerinin ancak saldırganlığın açığa vurulması ya da boşaltılması ile azaltılabileceği görüşündedir. Freud bu sürece, saldırganlık duygularının boşalımı (katarsis) adını vermiştir. “Saldırganlığın anlatım bulması sonucu insan daha az saldırgan davranır.” Bu görüşe göre, saldırganlık boşalım imkânı bulursa, bir sonraki saldırganlık davranışında azalma olacaktır (Freeadman, Sears ve Carlsmith, 2003). Freud'un görüşüne göre saldırganlığı azaltmak ve önlemek için saldırma isteği hisseden birey bu isteğini gerçekleştirirse, saldırganlık azalır. Ancak bu, durum, bireyin saldırganlığını azaltsa bile toplumsal saldırganlığı artırır, çünkü yukarıda söz edildiği gibi sosyal öğrenme kuramına göre saldırganlık çevreden öğrenilmektedir. Bu

bağlamda, bireysel saldırganlığını azaltmak için saldırganca davranan birey, diğerlerine olumsuz model olarak, toplum içinde saldırganlığın artmasına yol açabilir.

Saldırganlığı azaltma yollarına ilişkin olarak Sosyal Öğrenme Kuramcılarının üzerinde durdukları yollar, saldırgan davranışların cezalandırılması ya da alternatif davranışların ödüllendirilmesidir (Tuzgöl, 1998). Buna göre saldırgan davranış, davranışa uygun bir ceza verilerek ortadan kaldırılabilecektir. Saldırgan davranışın yerine, istendik bir davranışın ortaya konulması ise ödülle cevap bulursa saldırganlık yerine ödüllendirilen davranışın ortaya konulma olasılığı artacaktır. Bu yolla saldırganlık azaltılabilecektir.

Bu çalışmada temel alınan engellenme- saldırganlık kuramının ışığında bireyin ihtiyaçlarının uygun düzeyde karşılanmasının, onun saldırganlığını önleyebileceği hakkında fikir vermektedir. Burada, Mustonen ve Pulkinen (1991)'in, bir kişinin diğerine, kendine, hayvana ya da cansız bir nesneye kazara ya da niyetli bir biçimde fiziksel ya da psikolojik zarar vermeye neden olabilecek herhangi bir davranışı saldırganlıktır (Akt. Korkut, 1995) şeklindeki tanımı temel alınmaktadır. Bireyin ihtiyaçlarını uygun düzeyde karşılayamaması ve/ veya bu ihtiyaçlarını karşılamasının engellenmesi bireyin kendine ya da çevreye zarar vermesine neden olabilmektedir. Saldırgan davranışın temelindeki ihtiyaçların bilinmesi ve yeterince karşılanması saldırganlığı önleme yollarından biri olabilir.

2.4.0 PSİKOLOJİK İHTİYAÇLAR İLE İLGİLİ KURAMSAL BİLGİLER

İhtiyaç kavramına yazarlar farklı tanımlar yapmışlardır. Kesici, Bozgeyikli, Sünbül ve Üre (2003) ihtiyacı, içten ya da dıştan gelen bir hareketle beyin bölgesinde bir baskı, itici güç ya da gereksinim hissi şeklinde tanımlamıştır. İnsan ihtiyaçları genelde fizyolojik ve psikolojik içeriklidir. Psikolojik ihtiyaçların karşılanması ve doyurulması fizyolojik ihtiyaçlara bağlıdır (Cüceloğlu, 1992). Fizyolojik ve psikolojik ihtiyaçlar ayrı kavramlar olarak incelense de bireyin kişilik bütünlüğü içinde bir bütündür. İhtiyaçlardan birinin karşılanmaması bireyin bütünlüğüne zarar verir. Özetle, organizmada içten ya da dıştan gelen uyarıcıların etkisiyle, beyni baskılayarak doyuma

yönelik eylemi başlatan, itici özelliği bulunan yoksunluk hissi, ihtiyaçtır. Bazı kaynaklarda ihtiyaç, güdü olarak ifade edilmektedir.

Morgan (1991)'a göre, güdü hareket anlamındaki Latince sözcükten gelmektedir. Dolayısıyla güdü davranışı harekete geçirici olarak düşünülebilir. Güdü için kullanılan birçok sözcük vardır (örneğin; dürtü, ihtiyaç, istek, hırs, dilek, hedef, susuzluk, açlık, amaç vb.). Psikologlar tarafından en sık kullanılan iki terim “dürtü” ve “ihtiyaçtır”. Geçtan (1989)'a göre, organizmada yaşamın sürekliliğini sağlamak için zorunlu durumları koruma niteliğine dengeleşim (homeostaz) denir. Bireyin homeostatik dengesini yeniden kurabilmesi için ihtiyaçların giderilmesi gerekmekte ve birey, bunu sağlayacak davranışta bulunma zorunluluğunu duymaktadır (Baymur, 1985). Bireyin varoluşunu ve gelişimini sürdürebilmesi için bazı temel gereksinimlerinin karşılanması gerekmektedir. İnsanın temel gereksinimleri bedensel (fizyolojik) ve psikolojik olmak üzere iki ana grupta toplanabilir (Geçtan, 1989).

İnsanın fizyolojik gereksinimleri arasında beslenme, uyku, artık maddelerin boşaltımı önde gelmektedir. Bunların yanında cinsellik, uyarılma ve korunma da fizyolojik ihtiyaçlar arasında bulunmaktadır (Geçtan, 1989). İnsanın psikolojik ihtiyaçları ise Murray (1938)'e göre, aşağılanma, başarı, ait olma, saldırma, bağımsız olma, karşılama, savunma, boyun eğme, başatlık, göstermecilik, zarardan kaçma, kaçınma, başkalarına yardım, düzen, oyun, reddetme, duyuşsal etkilenme, seks, başkalarından yardım görme ve anlamadır (Akt. Cloninger, 2000). Yukarıda da belirtildiği gibi fizyolojik ve psikolojik ihtiyaçlar birbiriyle ilişkilidir. Her güdünün amacı yatışmak, doyum sağlamaktır. Kimi güdüler yaklaşma ile (açlık, susuzluk, cinsiyet, annelik); kimileri uzaklaşma ile (acıdan kaçma, korunma) doyuma ulaşırlar. Bunlar olumlu ya da olumsuz değerli güdüler olarak da ifade edilmektedir (Ankay, 1992).

İhtiyaçlara ilişkin farklı kuramların değişik açıklamaları bulunmaktadır. Freud'a göre iki temel güdü vardır. Bunlar eros (sevgi) ve thanatos (yok etme, öldürme)'tur (Ankay, 2002). Freud'a göre, içgüdü, biyolojik uyarılmanın psikolojik anlatımıdır. Açlık, fizyolojik yönden beden dokularının besinsiz kalma durumu, psikolojik yönden besin maddesi ihtiyacı olarak tanımlanabilir. İstek, davranışı güçlendirir. İçgüdüler davranışı

güdölemekle kalmamakta, davranışın yönünü de belirlemekte ve belirli bir uyaran için kişinin duyarlılığını arttırmaktadır. Freud'un tanımladığı yaşam içgüdü, bireysel yaşamın ve insan ırkının devamlılığını sağlamaktadır. Açlık, susuzluk ve cinsellik bu kategoriye girer. Yaşam içgüdü, çalıştırarak enerji türüne libido denilmektedir. Ölüm içgüdü, önemli bir türevi saldırganlık dürtüsüdür. Yaşam ve ölüm içgüdüleri birbirini etkisiz kılabilir ya da biri diğerinin yerine geçebilir. Cinsel içgüdü, türevi olan sevgi, ölüm içgüdü, türevi olan nefreti etkisizleştirebilir. Sevgi nefretin, nefret sevginin yerine geçebilir (Geçtan, 2000).

Birçok yazar gibi Horney de Freud'un "ölüm içgüdü" kuramına karşı çıkmıştır. "Yaşamın amacı ölümdür" ve "bugün organik olan yarın inorganığa dönüşecektir" felsefesinden hareket eden Freud'a karşı Horney, yaşamın amacının yaşamak olduğu ve insanı değişmeye ve gelişmeye doğru yönelttiğini savunmuştur. Horney, bozuk insan ilişkilerine çözüm bulma amacıyla geliştirilmiş bir ihtiyaç listesi oluşturmuş, mantıkdışı çözümler olarak nitelendirdiği için bunları nevrotik ihtiyaçlar olarak adlandırmıştır. Bu nevrotik ihtiyaçlar (Geçtan, 2000);

- Sevgi ve onay için nevrotik ihtiyaç,
- Yaşamını yönetecek bir ortağa duyulan nevrotik ihtiyaç,
- Yaşamını dar sınırlar içinde tutmaya yönelik nevrotik ihtiyaç,
- Güç kazanmak için nevrotik ihtiyaç,
- Başkalarını sömürmeye yönelik nevrotik ihtiyaç,
- Saygınlık kazanmaya yönelik nevrotik ihtiyaç,
- Başkalarının hayranlığını kazanmaya yönelik nevrotik ihtiyaç,
- Başarı kazanmaya yönelik nevrotik ihtiyaç,
- Bağımsızlığa ve kendine yeterli olmaya yönelik nevrotik ihtiyaç,
- Kusursuz olmaya ve eleştiriye karşı savunmaya yönelik nevrotik ihtiyaç'tır.

Horney'e göre bu on ihtiyaç, içsel çatışmaların kaynağıdır. Nevrotik kişinin sevgiye olan ihtiyacı hiç bir zaman doyurulamaz, çünkü sürekli bulduğunun fazlasını ister. Bunun gibi bağımsızlık eğilimi de hiçbir zaman giderilemez, çünkü kişiliğin bir diğer parçası sürekli beğenilmek ve sevmek istemektedir. Kusursuz olmak ise, ulaşılması

olanaksız bir amaçtır. Nevrotik süreç, insanı saldırgan, boyun eğen ya da kendine dönük tiplerden biri olmaya zorlar. Horney'in görüşlerinden yola çıkarak, bireyin sevgi (ilişki), bağımsızlık (özerklik), ve yeterli ihtiyaçları yeterince karşılanmadığı takdirde, onun saldırgan davranışlar sergileyeceğini söylemek mümkündür.

Fromm (2004)'a göre insanın (açlık, susuzluk, uyku ve cinsel ihtiyaç gibi) hayvanlarla benzeşen ihtiyaçları önemlidir, çünkü bunlar vücudun biyolojik ihtiyaçlarından kaynaklanmaktadır. Eğer, bu ihtiyaçlar doyurulmazlarsa insan üzerinde büyük bir baskı oluşturmaktadırlar. Ama fizyolojik ihtiyaçların giderilmesi o insanın zihinsel ve ruhsal olarak da sağlıklı olması için yetmemektedir. Böylesi bir sağlık için, insana özel ve insan olmak nedeniyle ortaya çıkan ihtiyaçların tatmin edilmesi gerekir. Bu türlü ihtiyaçlardan en belli başlı olanlar şunlardır: Bir yere ait olmak, yakınlık hissi, davranışları ayarlayacak bir düşünce planına sahip olmak, fiziksel olanın ötesine (transandant, aşkın olana) ulaşma arzusu ve kendilerini verip adayabilecekleri bir nesne bulmak'tır.

Aşkınlık ihtiyacı, insanın, hayvan özelliklerinin üzerine çıkma ve bir yaratık olarak kalmayıp, yaratıcı varlık olma ihtiyacından kaynaklanır. Yaratıcı dürtüleri engellendiğinde, insan yıkıcı bir varlık olur. Fromm'a göre, sevgi ve nefret birbirine karşıt dürtüler değildir. Her ikisi de insanın hayvan özelliklerini aşma ihtiyacının sonucudur. Hayvanlar ne sevebilir ne de nefret edebilir. Bunlar insana özgü niteliklerdir. Öte yandan, insan bir kimliğe sahip olmak ve diğer insanlardan farklı bir varlık olduğunu hissetmek ister. Eğer bu amaca kendi çabalarıyla ulaşamazsa, bir diğer kişiyle ya da bir grupta özdeşleşerek sınırlı bir farklılık sağlayabilir. Köle sahibiyle, vatandaş ülkesiyle, işçi çalıştığı kurumla özdeşleşir. Böylesi durumlarda kimlik duygusu, birisi olmaktan değil, birisine ait olmaktan kaynaklanır. İnsanın içinde yaşadığı dünyayı tutarlı biçimde algılamasını sağlayacak bir algı dayanağına ihtiyacı vardır. Geliştirdiği algı dayanağı mantıklı ya da mantıksız olabilir ya da bu iki öğeyi birlikte içerebilir (Geçtan, 1989).

Davranışçılara göre, güdülenmenin temelinde sınırlı sayıda biyolojik kökenli doğal dürtüler bulunmaktadır. Bunlar, açlık ve susuzluk gibi bedensel ihtiyaçları karşılar.

Günlük yaşamdaki türlü güdüler ise doğal dürtülerin öğrenilmiş uzantılarıdır. Örneğin çocuk, doğduktan kısa bir süre sonra ana- babasının onayını sağladığında ihtiyaçlarının karşılandığını, karşıtı bir durumun ise ceza ile sonuçlandığını öğrenmektedir. Dolayısıyla sonraki yaşamında ana- babasının (ya da toplumun) onaylayacağı davranışlara yönelir. Onay ve başarıya yönelik bu güdülere, edinilmiş dürtüler denilmektedir (Geçtan, 1989).

Davranışçı yaklaşımlar içinde yer alan ve William Glasser tarafından ortaya atılan Gerçeklik Terapisi, hangi kültürden olursa olsun tüm insanların tek bir temel gereksiniminin olduğunu iddia etmektedir. Bu, kimlik gereksinimidir. “Kimlik”, bireyin bu dünyada varolan diğer varlıklardan bir bakıma da olsa farklı ve ayrı birey olduğunu hissetme gereksinimidir (Glasser ve Zunin, 1973; Akt. Nelson-Jones, 1982). Genç neslin pek çoğu, yaşamlarında ekonomik güvenliğin ne olduğunu bilmekte, bununla beraber hayatta kalmaktan daha çok başarı kazanmaya yönelmektedir. Başarılı kimlik gereksinimi, sağlıklılık veya gelişme gücü olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle, gerçeklik terapisinde insanların doğasının sosyalliğe dayandığı görüşü yer almaktadır. Ancak insanlar başarılı kimlikler kadar başarısız kimliklere de sahip olabilmektedir. Hayatta kalma toplumunda başarının anahtarı güvenlik iken, yeni kimlik toplumunda başarılı kimliğin temeli sevgi ve değerli olmaya dayalıdır. Glasser (1965), daha önceki “Gerçeklik Terapisi” adlı kitabında iki temel gereksinimin olduğunu vurgulamaktadır: Sevme ve sevilme ihtiyacı, bireyin kendisinin ve başkalarının gözünde değerli olduğunu hissetme gereksinimidir. Sevme ve sevilme ihtiyacı, özen gösteren ve saygı duyan insanlarla ilişki kurmak ve onlarla katılım içinde olmak demektir (Akt. Nelson- Jones, 1982). Bu ihtiyaçlar insana özgü ihtiyaçlardır. Glasser (2003)’in insanlara özgü olarak tanımladığı, bazı ihtiyaçlar bulunmaktadır. Bu ihtiyaçları tek tek incelemek gerekirse;

Sevme ve Ait Olma İhtiyacı: Glasser (2003)’e göre, sevme ve ait olma ihtiyaçları bireyi, başkalarıyla ilgilenmeye götürür. Bu bireyin tanımadığı kişileri bile içine almaktadır. Sözkonusu ihtiyaçlarla ayrıca, birey hayatı boyunca birarada bulunduğu arkadaşlar, aile üyeleri ve dostlar gibi özel insanlarla, doyurucu ilişkiler içinde olma isteğini yaşamaktadır. Birey iyi ilişkiler içinde olmak için acıya katlanmayı göze almaktadır, çünkü ilişki, birey için acıdan daha önemlidir. Birey, ilişkileri kazanmak, sürdürmek ve geliştirmek için uzun süre hoş olmayan durumlar yaşamaya bile itiraz

etmemektedir. Böylece, sonuçta daha iyi duygular yaşacağına ve ihtiyaç duyduğu insanlara daha yakın olacağına inanmaktadır. Sonuçta, yaşanacak böyle bir ilişki sözkonusu olmasa bile birey, arzularını ertelemeye hazırdır, acı çekmeye katlanabilmektedir.

Bireyin genleri; mutsuz olduğunda, bunu olumlu duygulara çevirme yeteneğini, hoşnutluk veren bir ilişki ile sınırlamamaktadır. Bireyin hayattan, zevk almak için kendisinden başka kimseye bağlı olmadan yapabileceği şeyler vardır. Çoğu kişi çocuk yaşlardan başlayarak kendi kendine yetmeye çalışmaktadır. Bu sırada onlar, başkalarını hayal edebilmektedir. Ancak aldığı zevk onlara bağlı olmamaktadır. İnsanları incitmek de zevk alınan birşeydir. Karşıdakini hezimete uğratmak sıkça başvurulmuş bir yoldur. Birey böyle bir yola başvurduğunda güçlü olma ihtiyacı tatmin olabilmektedir. Ancak bu durumda sevgi ve ait olma (ilişki) ihtiyaçları engellenmektedir. Hayatta kalma ihtiyacı sevginin eşlik etmediği bir cinsel ilişki ile tatmin bulabilmektedir.

Hiç bir yakın ilişki içinde olmayan insanlar, daima yalnız ve mutsuzdurlar. Yarın mutlu olacakları konusunda güvenceleri yoktur, çünkü yanında bugün kadar yalnız olacaklardır. Mutlu insanların aksine onlar, kısa dönemli zevkler peşindedirler. Mutsuz insanlar, anlık doyum arayışı içindeyken tamamen mantık dışı hareket edebilmektedirler. Saldırgan davranışlar sergileme bu mantık dışı hareketler içindedir. Yukarıda söz edilen sevginin eşlik etmediği cinsel ilişki de bir tür saldırganlıktır.

Sevgi ve ait olma ihtiyacına cevap bulamayan birey kendisini dışlanmış hissedebilmektedir. Engellenme- saldırganlık kuramı, saldırganlığı, bireyin kendini zorla kabul ettirme çabası olarak tanımlamaktadır (Ozan ve Tanrıdağ, 2002). Sevgi ve ait olma ihtiyacına cevap bulamayan, başka bir ifade ile bu ihtiyaçları engellenen bireyler anlık doyum peşine düşmektedirler. Bu doyumunu elde etmek için ise saldırganlığın çeşitli türlerine başvurabilmektedirler, çünkü saldırganlık bireyin kendisini diğerine kabul ettirme, ilişki kurma, yöntemi olarak görülmektedir.

Özgürlük (Bağımsızlık) İhtiyacı: Glasser (2003)'e göre, birey tehdit altında olduğunu algıladığında ilk endişesi, özgürlüğü olmaktadır. Özgürlük ihtiyacı evrimin karşılıklı

ihtiyaçlar arasındaki doğru dengeyi sağlama çabasıdır, çünkü birey, özgürlüğünü kaybederse onu insan yapan özelliklerinden birini kaybetmiş olmaktadır. Bu özellik ise yaratıcılığıdır. Birey kendini ifade etmede özgür olmadığını hissederse yaratıcılığı bireye acı verebilmekte, hatta sinirlerini yıpratabilmektedir. Birey ihtiyaçlarını başkalarınıninkiyle çatışmayacak şekilde tatmin etme özgürlüğüne ne kadar sahipse yaratıcılığını da o kadar kullanabilmektedir.

Özgürlük başkalarıyla sınırlı kalmamaktır, ama bu herşeyi kapsamamaktadır. İnsanoğlunun genleri bu kadar özgürlük yaşamasına izin vermemektedir. Birey özgürlük istediğinde bunu, geri dönmek istediğinde, birinin kendisini daima kabul edeceği ümidiyle yapmaktadır (Glasser, 2003). Bu bilgilerin ışığında bireyin, kişi ya da kişilere belli derecede bağlı olduğunu ve bu bağlılığı kaybetmeden özgürlük ihtiyacını da tatmin etmek isteğini söylemek mümkündür.

Özgürlük ihtiyacı çoğu zaman ergenler ile ailelerinin arasında problemlere neden olmaktadır. Ergenler daha çok arkadaşlarıyla istediği gibi yaşamak istemekte ve ailesinden Bu nedenle, uzaklaşabilmektedir. Hamarta (2004)'ya göre, ergenin ebeveyn figürlerinden akran gruplarına doğru yönelmesine rağmen erken bağlanma ilişkisi ergen için kalıcı ve güçlü bir etkiye sahiptir (Akt. Deniz, 2006). Bu nedenle, ilgi ne kadar arkadaşlara kaysa da ergen ailesinden tamamen vazgeçemez.

Ergen bir yandan bağımsızlaşırken, bir yandan da bir yere ait olmak, arkadaş gruplarına girmek ister (Gürdal, 1999). Duygusal iniş çıkışların yaygın olarak yaşandığı bu sorunlu dönemde (Eskin, 2000), ergenler özgür yaşamak isterler. Özgürlüklerini elde etmek için ebeveynleriyle çatışan gençler, aynı zamanda ebeveynle olan bağlarını kaybetme korkusu yaşayabilir. Her bireyde olduğu gibi ergenler de özgürlük ihtiyacı engellenirse bu duruma saldırganlıkla cevap verebilirler. Bu durum özgürlük ihtiyacını elde etmek için güç ihtiyacını karşılama olarak da görülebilir.

Güç İhtiyacı: Glasser (2003)'e göre insana özel bir ihtiyaç varsa, o da güçtür. Hayatta kalma ihtiyaçlarının bir sonucu olarak bazı üstün türlerden olan kimi canlılar sevgi peşindedir. Pek çoğu özgürlük ister. Ayrıca, en azından küçükken pek çoğu oynar ve

öğrendikleri ve eğlendikleri görüntüsünü verirler, fakat insan türünün istediği manadaki güç, sadece insan türüne özgü birşeydir. Hayvanlar tehdit altındayken saldırgan olurlar, cinsel ilişkiye girmek isterler, yiyecek ihtiyacıdadırlar fakat bütün bunlar güçten değil, hayatta kalma güdüsünden kaynaklanır. Hayvanlar örneğin, yiyeceğe sahip olduklarında saldırgan değildirler. Güçten yola çıkan tek tür insanlardır. Bu ihtiyaç, hayatta kalma ihtiyacının yerini alabilmektedir.

Pek çok kişi, bir insanın isteyebileceği herşeye sahip olduğunu düşünüp, aynı zamanda daha fazlasını elde etmekten zevk alır. Bu, başkalarının ellerinde daha azının kalacağı anlamına gelse bile yapılır. Biri, diğerinden çok daha fazla güce sahip olmak isteyip de bunu elde ettiğinde, uzun dönemli arkadaşlıkları bile zarar görür. Pek çok birey için bu arayışları doymak imkânsızdır; çünkü bu bireyler küçük bir çocukken anne- babası ya da başkaları, isteklerini yerine getirmek için etrafında dönmüştür. Bu durumu izlemek bireyde bir güç duygusu yaratır. Sonradan bunun yerini daha fazla güç ihtiyacı almaya başlar. Buna bağlı olarak birey herşeyi güçten yola çıkarak belirler. Sosyal konumu, komşulukları, oturduğu konutlar, giyimi, notları, kazancı, servet, güzellik, ırk, vücut yapısı, araba, yiyecek, mobilyaları güce bağlı olarak belirlenir (Glasser, 2003). Özetle, güç ihtiyacı bireyi diğerlerini kontrol etmeye yöneltir. Bu ihtiyaç engellendiğinde birey güç kullanarak ihtiyacı engelleyeni ezmek, yok etmek için saldırabilir. Bir başka ifade ile, güç ihtiyacının engellenmesi de saldırganlığı körükleyebilmektedir.

İhtiyaçlar konusunda çalışmaları bulunan bir diğer yazar Maslow'dur. Maslow (1970), ihtiyaç kuramını hiyerarşik bir biçimde ortaya koyarak, insanoğlunda birçok ihtiyacın görüldüğünü belirtmiştir. Temel ihtiyaçlar diğer ihtiyaçlardan önce doyurulması zorunlu olan açlık susuzluk gibi ihtiyaçlardır. Üst düzey ihtiyaçlar (metaneeds), insanoğlunun hedefleri için devamlı daha ileri gidebilmek, en iyisi olmak, olduğundan daha iyisi olmak ya da varlığının devamı için ortaya konulmuştur. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinde bulunan ihtiyaçlar şu şekildedir (Akt. Kesici ve ark., 2003):

Fizyolojik İhtiyaçlar: Bazı fizyolojik ihtiyaçlar varlıkların dengesidir. Örneğin vücut, kan ve doku dengesini sağlamak için vücuda besin ve su girişi ile birlikte tuz, şeker,

protein ve bunun gibi diğer maddelerin üretimini yapacak faaliyetlere başlar. Son derece ve tehlikeli bir şekilde açlığı olan bir kişi için yiyecek hariç diğer şeylerin önemi yoktur.

Güvenlik İhtiyaçları: Güvenlik ihtiyacı, gelecekte önemli olmaya başlayacak bir ihtiyaçtır. Güvenlik ihtiyacı, sağlamlık, koruma, yapı, düzen, kanun, sınırlar, korku ve endişeden yoksunluğu kapsamaktadır. Güvenlik ihtiyacı, bir çocuğun tepkileri, bağrırmaları, ağlaması, feryat etmesi ve şiddetli olarak sarsılması, kaba bir şekilde kucağa alınması, yüksek ışık ya da parlak ışık tarafından korkutulması veya ailesi tarafından desteklenmediği durumlarda görülür.

Sevgi ve Ait Olma İhtiyaçları: İnsanlar güvenlik ve fizyolojik ihtiyaçlarını iyi bir şekilde karşıladıkları zaman aile, arkadaş, sevgili, eş ve çocuklar ile ilişkilerini şevkatli olarak başarmak için büyük çaba sarf edeceklerdir. İnsanların ait olma ve sevgi ihtiyaçları, onların bütün ihtiyaçlarının temelini oluşturur. İnsanlar ait olma ihtiyacını, ev ve ailenin bir parçası, bir arkadaşlar ve komşular halkası, çalışma arkadaşlarından bir grup olarak hissederler. İnsanlar geçici ya da yeni gelen olmak yerine bir yere ait olmayı isterler.

Saygı İhtiyacı: Saygı ihtiyacı iki şekilde karşılanır. İlk olarak saygı ihtiyacı güç, hüner, yetenek, kendine güven ve bağımsızlıkla örtüşmelidir. İkincisi, saygı ihtiyacı prestij, diğer insanlar tarafından, bireye sunulan statü, ün, üstünlük, önem, değer ve takdir duygularından meydana gelmektedir. Maslow'a göre, "öz saygı ihtiyacının doyurulması; insanı, kendine güven, değer, güç, yetenek ve yeterlilik, dünyada gerekli ve yararlı olma duygularına götürür, fakat bu ihtiyaçları engellemek aşağılık, yetersizlik ve çaresizlik duygularının gelişmesine yol açar.

Kendini Gerçekleştirme İhtiyacı: Bu dört ihtiyaç eksiksiz olarak doyurulduğu zaman artan kendini gerçekleştirme ihtiyacı doğar. Başka bir deyişle insanlar, bireysel olarak yapmak istediklerini yaptıkça gelişeceklerdir. Bir müzisyen beste yapmak zorunda, bir ressam resim yapmak zorunda, bir şair şiir yazmak zorunda, kısacası insanlar yapmak zorunda olduklarını yapabilmelidirler. Kendini gerçekleştirme kişiden kişiye çok özel anlamları içermektedir. Steven, Augelli ve Hauer (1994)'e göre, meydan okuma,

çeşitlilik, kendi düşünce ve duygularını inceleme gibi durumlar kendini gerçekleştirme ihtiyacına bağlı olarak oluşur.

Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisine sonradan iki basamak daha ilave edilmiştir. Bunlar; bilme/ tanıma ve estetik ihtiyaçlardır. Bilme/ tanıma insanı daha anlamlı hale getiren ihtiyaçtır. Zira insan en azından olup biteni öğrenmek ister. Bu isteklerde insanı araştırmaya, okumaya ve öğrenmeye sevk eder. Estetik ihtiyaç ise, insanın güzel olan şeyleri sevmesi ve insanın temel ihtiyaçlardan sonra güzelliğe önem vermesi ve bunlardan büyük haz alması estetik ihtiyaç kavramı ile açıklanabilir. Bu ihtiyaç insanları kötülükten, çirkinlikten ve vurdumduymazlıktan uzaklaştırır (Kesici ve ark., 2003).

Maslow'un üst düzey ihtiyaçlar (metaneeds) olarak tanımladığı ihtiyaçların bazıları bilme ve anlamayla ilişkili ve son derece önemlidir ki, Maslow neredeyse onların temel ihtiyaçlar olduğunu söylemektedir. Örneğin; adalet, dürüstlük, güzellik, düzen, sadelik, anlaşılabilirlik, güvenilirlik, sosyal düzen ve bunların yanı sıra özgürce konuşmak, kendini ifade etmek, başka birine zarar vermeden yapmak istediğini yapmak, bilgileri araştırmak, soruşturmak ve kendi kendini savunmak (Kesici ve ark., 2003) üst düzey ihtiyaçlardır. Üst düzey ihtiyaçlar hiyerarşik değildir; fakat aynı derecede güçlüdür ve birbirlerinin yerine oldukça kolay geçebilmektedirler. Maslow'a göre üst düzey ihtiyaçlar (metaneeds) temel ihtiyaçlar gibidir. Bu ihtiyaçlar giderilmediği zaman bireyde, ilgisizlik, can sıkıntısı, cesaretin kırılması, şakadan yoksunluk, yabancılaşma, bencillik, kin, yaşantının tadının bozulması, ümitsizlik gibi duygular gelişir ve böyle durumlarda birey somatik yakınmalar geliştirebilir (Kesici ve ark., 2003). Temel ihtiyaçlar karşılanmadığı zaman organizma fiziksel olarak yaşayamaz; fakat üst düzey ihtiyaçlar karşılanmaz veya yeterince karşılanamaz ise birey ruhsal örselenme ve buna bağlı olarak daha büyük psikolojik rahatsızlıklar yaşayabilir. Ortaya çıkan psikolojik rahatsızlıklar ise yine bireyi fiziksel olarak da olumsuz etkileyecektir. Bu nedenle, üst düzey ihtiyaçların karşılanması, yaşamın devamı için fizyolojik ihtiyaçların karşılanması kadar önemlidir.

Alderfer (1972), ERG Kuramında, Maslow'un ihtiyaçlar kuramında bazı değişiklikler yaparak ihtiyaçları üç grup üzerinde incelemiştir. Bu ihtiyaç grupları şunlardır (Akt. Aytaç, 1997):

Varolmak (Existence) İhtiyacı: Maslow'un fizyolojik ve güvenlik ihtiyacına denk gelmektedir.

İlişki (Relatedness) İhtiyacı: Sevgi ihtiyacı ve kişisel ilişkilerle ilgili olarak insanın başka insanlarla dūřünce ve duygularını paylaşma, sevgi ve itibar ihtiyacını kapsar.

Büyüme (Growth) İhtiyacı: Bireysel çaba ile ilgili olarak bireyin kendini gerçekleştirme ihtiyacını içerir. Bir insanın yeteneğini kullanması, mevcut olan potansiyellerini ortaya çıkarması da gelişme içerisinde yer alır.

Murray (1938) bir grup denek ile yaptığı incelemelerin sonucunda, genellikle gözlenen 20 ihtiyaç saptamıştır (Kuzgun, 1997). Murray (1938)'a göre bu ihtiyaçlar şu şekildedir (Akt. Kuzgun, 1984):

Başarma- Başarı (Achievement): Bir şeyin en iyisini yapma, başarılı olma.

Riayet Etme- Uyarlık (Deference): Dięerlerinden fikir alma, başkalarının ne dūřündüğünü öğrenme, yönergeleri takip edip bekleneni yapma.

Düzen (Order): İşini temiz, düzenli ve organize edilmiş olarak yapma.

Gösteriş (Exhibition): Esprili ve zekice şeyler söyleme, eğlenceli şakalar ve hikâyeler anlatma, diğerlerinin dikkatini ekme.

Özerklik (Autonomy): İsteddiği zaman gidip istediği zaman gelme, bir şeyle ilgili dūřüncelerini söyleme, karar verirken başkalarından bağımsız olma.

Yakınlık (Affiliation): Arkadaşlarına ve dostlarına karşı vefalı olma, arkadaşça gruplara katılma, arkadaşları için bir şeyler yapma, yeni arkadaşlıklar kurma.

Duyguları Anlama (Intracception): Başkalarının hareket ve duygularını inceleme, kendini başkalarının yerine koyma.

İlgi Görme (Succorance): Güç durumda kaldığından başkalarından yardım bekleme, başkalarından cesaret vermelerini bekleme, başkalarından anlayış bekleme.

Başatlık (Dominance): Kendi düşüncelerini savunma, içinde bulunduğu grupta lider olma, başkaları tarafından lider olarak kabul edilme.

Kendini Suçlama (Abasement): Bir şeyi yanlış yaptığında suçluluk hissetme, işler yolunda gitmediğinde kabahati kendisinde arama.

Şefkat Gösterme (Nurturance): Arkadaşları sıkıntıda olduğunda onlara yardım etme, başkalarına şefkat ve sempati ile yaklaşma, başkalarını affetme.

Karşı Cinse İlgi (Heterosexuality): Karşı cinsten biri ile beraber olmaktan hoşlanma, karşıt cins ile sosyal etkinliklere katılma karşıt cinsten birine aşık olma.

Saldırganlık (Aggression): Karşıt düşüncelere karşı gelme, başkaları hakkında düşündüklerini söyleme, herkesin içinde başkalarını eleştirme, başkalarıyla alay etme.

Oyun (Play): Eğlenceden başka amaç olmaksızın hareket etme.

Reddetme (Rejection): Olumsuz olarak nitelediği nesneden kendini ayırma.

Kaçınma (Infavoidance): Saldırıdan kaçınma.

Savunma (Defendance): Saldırı, eleştiriye karşı kendini savunma.

Karşılama (Counteraction): Başarısızlığını yeniden deneyerek giderme.

Zarardan Kaçma (Harmavoidance): Ölüm, hastalık ve acıdan kaçınma.

Anlama (Understanding): Genel sorular sorma veya yanıtlama.

Murray'a göre, bu ihtiyaçların tümü tek bir kişide bulunmamakta ve şiddetleri kişiden kişiye değişmektedir. Murray, ihtiyaçların mertebeli (hiyerarşik) bir sırası bulunduğunu ve bunlardan bazılarının diğerlerine göre şiddetli olduğunu savunmaktadır. Ayrıca iki veya daha fazla ihtiyacın çatıştığı zaman en yoğun olanın karşılandığını ileri sürmektedir (Engler, 1985; Akt. Tuğcu, 1987). Murray'a göre bazı insanlar, bu ihtiyaçların tümünü yaşamının en az bir döneminde yaşarlar; ancak bazı insanlar ise bu ihtiyaçlardan bir kısmını hiç yaşamazlar. Bu ihtiyaçlardan bir kısmı diğerleriyle bağdaşım içinde ya da bir diğerini desteklerken, bir kısmı diğerinin zıttıdır (Cloninger, 2000).

Murray (1938)' a göre ihtiyaçlar davranışı harekete geçirme konusunda aciliyet ve ısrarına bağlı olarak farklılıklar göstermektedir. Murray bunu ihtiyacın ön potansiyeli (need's propetency) olarak adlandırmaktadır. Bazı ihtiyaçlar aynı olmamalarına rağmen, bir ya da bir takım davranışla doyurulabildiklerinden tamamlayıcı olabilmektedirler. Murray, buna ihtiyaçların erimesi (a fusion of needs) adını verir. Murray çocuklukta obje ve olayların gelecekteki ihtiyaçları tetikleyebileceğini düşünmüştür. Bu etkiye baskı adını vermiştir. Bu baskıyı birey iki şekilde algılar. Objektif şekilde algılanan baskı doğrudan gerçeği yansıtır buna 'alfa baskısı' denir. Subjektif biçimde algılanan baskıya ise 'beta baskısı' denir. Baskının bireyi çekme ya da itme gücü vardır. Baskının pozitif ve negatif gücü vardır (Akt. Cloninger, 2000).

Murray (1938), ihtiyaçların beş kategoride incelenebileğini belirtmiştir. Bu kategoriler şu şekildedir (Akt. Cloninger, 2000):

Birincil ve İkincil İhtiyaçlar: Birincil ihtiyaçlar bedenin içinden kaynaklanır. İkincil ihtiyaçlar, birincil ihtiyaçlardan dolayı şekilde doğar.

Yaygın ve Odaklı İhtiyaçlar: Odaklı ihtiyaç, bir ya da iki obje tarafından en iyi şekilde doyurulabilir. Yaygın ihtiyaç ise çok sayıda obje tarafından doyurulabilir

Tepkisel- cevap verici ve İçsel- Kendini İtici (Reaktif ve Proaktif) İhtiyaçlar: Tepkisel ihtiyaçlar, çevredeki gerçek şeylere tepki vermeyi içermektedir. İhtiyaç, obje birey tarafından görüldüğü takdirde ortaya çıkar. İçsel ihtiyaçların görülebilmesi için çevrede belirli bir objenin varlığının olması gerekmemektedir.

Açık ve Gizil İhtiyaçlar: Açık ihtiyaçlar, toplum tarafından açıkça ifade edilmesine izin verilen, ifade edildiğinde, onaylanan ve hatta ödüllendirilen ihtiyaçlardır. Gizil ihtiyaçlar, toplum tarafından, ifade edilmesine izin verilmeyen ve hatta ifade edildiğinde olumsuz yaptırımlarla karşılanan, Bu nedenle, rüya ya da hayallerde gizil şekilde yaşanan ihtiyaçlardır.

Etki, Süreç ve Modal Tip İhtiyaçlar: Etki ihtiyaçları, bir etkiye neden olurlar. Yani onlar doğrudan ve hemen objeye götürecek niteliktedir. Davranış sadece yapıldığında doyum sağlamaz, iyi yapılmak zorundadır. Murray buna ‘modal’ der. Modal’da haz, bazı davranışların performans şeklinden elde edilmektedir.

McClelland’ın Başarı İhtiyacı Teorisi yukarıda incelenen ihtiyaç kuramlarından biraz farklıdır, çünkü bu teoride başarı ihtiyacı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bazı bireyler sadece başarı için çalışırlar, çünkü onlar başarıdan zevk alır, iyisini yapmak için yüksek motivasyon içerisine girerler ve onun en iyisini yapmaya çalışırlar. Başarılı bireylerin özellikleri arasında; yüksek hırs, yüksek kişisel standartlar, bir önceki başarıyı aşmaktan zevk almak ve sonuçta büyük oranda zevkle birlikte yüksek bir başarı düzeyine tekrar ulaşmak sayılabilir. Başarı İhtiyacı Teorisine göre dört önemli güdü vardır. Bunlar; başarı, bağlanma, uzmanlık ve güç kazanmadır (Silah, 2001). İhtiyaçlarla ilgili çalışma yapanlardan biri de Anne Roe’dur. Ann Roe ‘Gereksinim Kuramı’nda (Akt. Kuzgun, 2000) meslek seçimini etkileyen ihtiyaçlarla çalışmıştır.

Psikolojik ihtiyaçlar konusunda aydınlatıcı bilgiler sunan bir başka kuram ise, Kendini Yönetme Kuramı (KYK) (Self-determination theory) (SDT)'dir. Deci, Ryan, Gagne, Leone, Usunov ve Kornozheva (2001)'ya göre Kendini Yönetme Kuramı (KYK), evrensel psikolojik ihtiyaçların olduğunu ileri sürmektedir. KYK'ye göre, evrensel olan bu psikolojik ihtiyaçların tatmini bireyin iyilik halini ve motivasyonunu arttırır. KYK, üç evrensel psikolojik ihtiyaç olduğunu ileri sürmektedir. Bunlar ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacıdır. Bu ihtiyaçlar şu şekildedir (Deci ve Ark., 2001):

İlişki İhtiyacı: Karşılıklı saygı, güven içinde özenli ilişkiler kurma isteğini ifade etmektedir.

Yeterlik İhtiyacı: Zor işlerde başarılı olma, arzulanan sonuçlara ulaşarak, arzulanan dönütlerin kazanılması isteğini ifade etmektedir.

Özerklik İhtiyacı: Tercih edileni denemeyi, bireyin davranışlarının sorumluluğunun bireye ait olmasını isteğini ifade etmektedir.

KYK'ye göre ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacı bireyin hayatta kalması, gelişmesi ve diğerleriyle kaynaşması için temel besin kaynaklarıdır. Kurama göre, bu ihtiyaçlar öğrenilmekten çok doğuştandır. Ayrıca kurama göre, bireyin bir arzu ve amacının başka bir ifade ile ihtiyacının tatminin seviyesi ile bireyin iyilik halinin seviyesi doğrudan ilişkiliyse bu ihtiyaç gerçek bir ihtiyaçtır. KYK'ye göre özerklik ihtiyacı, ilişki ve yeterlik ihtiyacından biraz farklıdır; çünkü özerklik ihtiyacının tatmini, ilişki ve yeterlik ihtiyacının tatmini için ön koşuldur (Bard, Deci ve Ryan, 2000). Başka bir ifade ile, özerkliğini kazanamayan birey, istediği gibi ilişki kuramaz ve yeterliğini ortaya koyamaz. Bu nedenle, öncelikle insanlar özgürlükleri için çaba harcarlar. Özgürlükleri tehlikeye girince insanlar her türlü davranışa başvurabilirler.

Özetle, Kendini Yönetme Kuramı'na göre insanlarda üç temel psikolojik ihtiyaç bulunmaktadır. Bunlar ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyaçlarıdır. Bu ihtiyaçların karşılanması bütün kültürlerde önceliklidir ve bireyin istediği dönütleri almasını

sağlamaktadır. Bireyin motivasyonu ve iyilik hali bu ihtiyaçların karşılanma seviyesine bağlı olarak artmakta ya da azalmaktadır.

İhtiyaçlara ilişkin sunulan kuramsal çerçeve incelendiğinde, özerklik (bağımsızlık), ilişki (sevgi ve ait olma), yeterlik (güç veya başarı) gereksinimlerinin çoğunun kuramda bir biçimde yer aldığı görülmektedir. Bu çalışmada Deci ve ark. (2001)'in KYK'de açıkladığı ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacı temel alınmaktadır. Deci, Ryan ve Williams (1996)'a göre, bu üç ihtiyaç karşılandığı zaman insanların güdülenmesi önceki durumlarına göre daha rahat olmaktadır (Akt. Kesici ve ark., 2003). Yukarıdaki bölümlerde de belirtildiği gibi bu ihtiyaçlar karşılanmadığında bir başka ifade ile engellendiğinde, ihtiyacı karşılanmayan bireyde ağlama, küsme, saldırganlık tepkileri gözlemlenmektedir.

2.5.0. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.5.1. SALDIRGANLIKLA İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde araştırmanın bağımlı değişkeni olan saldırganlıkla ilgili yurt içinde ve yurt dışında yapılan bazı araştırmalar hakkında bilgi verilmiştir. Bu araştırmaların bulguları araştırmanın bağımsız değişkenleriyle ilişkili başlıklar altında toplanarak incelenmiştir.

Cinsiyet ve Saldırganlık

Saldırganlık konusunda yapılan araştırmalarda sıklıkla cinsiyetin bir değişken olarak ele alındığı görülmektedir. Bu araştırmalardan birinde, Hatunoğlu (1994) lise son sınıf öğrencilerinde ana- baba tutumları ve saldırganlık arasında dağılımlar arası farkı incelemiştir. Toplam 328 öğrenci üzerinde yapılan araştırmada, kay-kare testi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda cinsiyet ile saldırganlık arasında anlamlı bir ilişki olmadığı bulunmuştur.

Bir başka araştırmada, Güner (1995) ergenlerin dinledikleri müzik türünün depresyon ve saldırganlık düzeyine etkisini incelemiştir. Toplam 1079 lise öğrencisi yapılan

araştırmada, varyans analizi kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçları şu şekildedir: ergenlerin dinledikleri müzik türü ve cinsiyetlerine ilişkin değişkenlerin saldırganlık düzeylerine ortak etkileri anlamlı bulunmamakla birlikte, temel etkileri açısından heavy metal müzik dinleyenlerin saldırganlık düzeyleri ve erkek öğrencilerin saldırganlık düzeyleri diğerlerinininkinden daha yüksek çıkmıştır.

Bettencourt ve Miller (1996) saldırganlık ile kışkırtma arasındaki ilişkiyi cinsiyete göre inceleyen bir metaanaliz çalışması yapmışlardır. Bu amaçla, ERIC veri tabanından, saldırganlık, düşmanca davranış, cinsiyet, duygudurum, cinsiyet farklılıkları kavramlarını tarayarak, 1974- 1994 yılları arasındaki araştırmalar incelenmiştir. Her bir araştırmada elde edilen, saldırganlıktaki cinsiyet farkının etki büyüklüğü hesaplanmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular, kışkırtılmamış erkeklerin kadınlardan daha saldırgan olduğunu ve kışkırtmanın bu cinsiyet farklılıklarını önemli dercede azalttığını göstermektedir. Şiddetli kışkırtmaya tepki verme durumunda, cinsiyet açısından farkın anlamlı biçimde azaldığı saptanmıştır (Akt. Yalçın, 2004).

Bir başka araştırmada, Tuzgöl (1998) ana-baba tutumları farklı lise öğrencilerinin cinsiyet, yaş, okul türü, ana-babanın öğrenim durumu ve ailenin gelir düzeyine göre saldırganlık düzeylerini incelemiştir. Toplam 465 öğrenci üzerinde yapılan araştırmada iki yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda erkeklerin saldırganlık düzeylerinin kızlarınkinden yüksek olduğu görülmüştür.

Benzeri bir araştırmada, Moses (1999) lise öğrencileri ile yaptığı bir çalışmada, düşük sosyo-ekonomik düzeyden gelen lise öğrencilerinde şiddet sergileme, depresyon düzeyi ve düşmanlık duyguları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmada varyans analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda erkeklerin kızlara göre daha fazla şiddet sergilediği ortaya çıkmıştır. Yaşları 14 ile 19 arasında değişen, toplam 337 öğrenciden oluşan örneklemdeki erkek ve kızların aile üyelerine hemen hemen eşit düzeyde şiddet gösterdiği bulunurken, erkeklerin arkadaşlarına ve yabancılara daha fazla şiddet gösterdiği ortaya çıkmıştır.

Konuyla ilgili bir başka araştırmada, Gümüş (2000) kendini kabul düzeyleri farklı genel lise öğrencilerinin bazı değişkenlere göre saldırganlık düzeylerini incelemiştir. 546 öğrenci üzerinde yapılan araştırmada verilerin çözümlenmesinde çift yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda cinsiyet ile saldırganlık arasında anlamlı bir etkileşim olduğu saptanmıştır. Erkeklerin saldırganlık düzeylerinin kızlara göre daha yüksek olduğu görülmüştür.

Benzeri bir araştırmada, Yalçın (2004) ailelerinden algıladıkları sosyal destek düzeyleri farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerini inlemiştir. Araştırmaya 2002-2003 eğitim- öğretim yılında Ankara'nın değişik liselerinde öğrenim görmekte olan 639 lise 1., 2. ve 3. sınıf öğrencisi katılmıştır. Araştırmada çift yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre cinsiyet açısından öğrencilerin saldırganlık düzeyi değişmediği bulunmuştur.

Ağlamaz (2006) ise araştırmasında, lise öğrencilerinin saldırganlık puanlarını kendini açma davranışı, okul türü, cinsiyet, sınıf düzeyi, anne- baba öğrenim düzeyi ve ailenin gelir düzeyi açısından incelemiştir. Araştırmaya Çorum İl merkezindeki devlet liseleri ve özel liselerde öğrenim gören 1223 öğrenci katılmıştır. Araştırmada varyans analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma da cinsiyete göre öğrencilerin saldırganlık puanları arasında anlamlı farklılık bulunmamıştır.

Başka bir araştırmada Efilti (2006) ortaöğretim kurumlarında okuyan öğrencilerin, saldırganlık, denetim odağı ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmanın verileri Konya İlindeki altı lisede öğrenim gören 580 öğrenciden toplanmıştır. Araştırmaya göre, öğrencilerin saldırganlık puan ortalamaları cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Erkek öğrencilerin saldırganlık düzeyi kız öğrencilerden yüksek çıkmıştır.

Akman, Kargı, Özden ve Okyay (2006), aile ve çocukların davranışlarında şiddeti incelemişlerdir. Araştırmaya Türkiye'nin farklı bölgelerindeki 17 ilden 1747 aile ve 12-16 yaş arasında çocuk katılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak anket formu kullanılmıştır. Araştırmada aritmetik ortalamalara bağılı değerlendirme yapılmıştır. Elde

edilen veriler çocuklara verilen ceza türlerinin bölgelere, anne baba eğitimine ve çocuğun arkadaşına davranış biçimine göre analiz edilmiştir. Araştırmaya göre, çocuklara uygulanan ceza türleri cinsiyete göre değişmektedir.

Kayseri Rehberlik Araştırma Merkezi (2007) 989 ergen öğrenci üzerinde yaptığı araştırmada, tek yönlü varyans analizi yöntemi kullanılmıştır. Öğrencilerin saldırganlık puan ortalamalarının cinsiyete anlamlı düzeyde farklılaştığı bulunmuştur. Araştırmaya göre, erkek öğrencilerinin saldırganlık düzeyi; kız öğrencilerin saldırganlık düzeyinden daha yüksektir.

Saldırganlık ve cinsiyetin birlikte ele alındığı araştırmalar incelendiğinde, sonuçlar arasında bir tutarsızlık görülmektedir. Bazı araştırmalarda erkeklerin saldırganlık düzeyi; kızlara göre fazla iken bazı araştırmalarda kızlar saldırganlık düzeyi açısından; erkeklerden daha üst sıralardadır. Bazı araştırmalarda ise saldırganlıkta cinsiyet açısından bir farklılık gözlenmemiştir. Ancak çoğu araştırmanın bulgusu erkeklerin, kızlardan daha yüksek saldırganlık düzeyine sahip oldukları şeklindedir.

Aile İlişkileri ve Saldırganlık

Saldırganlık konusunda yapılan araştırmalar incelendiğinde aile içindeki ve okuldaki ilişkilerin saldırganlıkla ilişkisinin birçok araştırmada incelendiği görülmektedir. Aşağıda bunlardan bazıları özetlenmiştir.

Hatunoğlu (1994)'nın lise öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmasında saldırganlık ve aile içi ilişkiler konusunda, otoriter ana- baba tutumunda yetişen bireylerin, demokratik ve ilgisiz ana- baba tutumunda yetişen bireylere göre daha fazla saldırganlık gösterdikleri bulunmuştur. Cinsiyet değişkeni ve saldırganlık konusundaki araştırmaların ele alındığı bölümde Tuzgöl (1998)'ün araştırmasından söz edildiği için bu bölümde bu başlıkla ilgili bulgusuna yer verilmiştir. Araştırmada, anne- baba tutumlarının saldırganlık düzeyi üzerindeki temel etkisi anlamlı bulunmamıştır. Yalçın (2004)'ın araştırmasında da algılanan anne- baba tutumunun öğrencilerin saldırganlık puanı üzerindeki etkisi anlamlı bulunmamıştır.

Özonder, Sağlam, Aksoy, Göktürk ve Uluocak (2005)'ın 12- 17 yaş arasındaki 1136 öğrenci üzerinde yaptığı araştırmada anket formu kullanılmıştır. Öğrencilerin % 24.4'ü kendilerini annelerinin ara sıra dövdüğünü, %0.4'ü sık sık dövdüğünü, %0.1 her zaman dövdüğünü, %75.1'i ise annelerinin kendilerini dövmediğini belirtmiştir. Öğrencilerin %19'u babalarının kendilerini dövdüğünü, %0.5'i sık sık dövdüğünü, %0.3'ü her zaman dövdüğünü belirtirken, %80.2'si ise babasının kendisini hiç dövmediğini belirtmiştir. Öğrencilerin %94'ü babasının annesini dövmediğini, %5.5'inin ara sıra dövdüğünü, %0.5'i de sık sık dövdüğünü belirtmişlerdir.

Kayseri Rehberlik Araştırma Merkezi (2007)'nin 989 ergen öğrencinin katıldığı araştırmasında algılanan anne ve baba tutumu ayrı birer değişken olarak alınmıştır. Araştırmayı yapan, psikolojik danışmanlardan oluşan, ekibin üyeleri annelerin ve babaların çocuklarına karşı farklı tutumları olduğunu, mesleki gözlemlerinden yola çıkarak belirlemişlerdir. Buna bağlı olarak öğrencilere anne ve baba tutumlarını nasıl algıladıkları ayrı ayrı sorulmuştur. Araştırmada tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Araştırmaya göre, annesini demokratik tutumda algılayan öğrencilerin saldırganlık düzeyleri, annesini ilgisiz, aşırı koruyucu, otoriter tutumda algılayan öğrencilerin saldırganlık düzeylerinden daha düşük çıkmıştır. Ayrıca, annesini ilgisiz tutumda algılayan öğrencilerin saldırganlık düzeyi diğer gruplardan daha yüksek bulunmuştur. Algılanan baba tutumu açısından sonuçlar ise şu şekildedir: babasını demokratik tutumda algılayan öğrencilerin saldırganlık düzeyleri, babasını ilgisiz, aşırı koruyucu, otoriter tutumda algılayan öğrencilerin saldırganlık düzeylerinden daha düşüktür. Ayrıca, babasını otoriter tutumda algılayan öğrencilerin saldırganlık düzeyi diğer gruplardan daha yüksek çıkmıştır. Ayrıca araştırmaya göre, ailede şiddet uygulanıp uygulanmaması öğrencilerin saldırganlık düzeyini etkilemektedir. Buna göre, ailesinde şiddet uygulanan öğrencilerin saldırganlık düzeyi, şiddet uygulanmayan öğrencilerin saldırganlık düzeyinden daha yüksektir.

Saldırganlık ile aile içi ilişkiler ve okuldaki ilişkilerin birlikte ele alındığı araştırmalarda farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Anne- baba arasında yaşanan ve çocukların tanık olduğu şiddetin, çocuklardaki saldırganlığı arttırıcı etkisi olduğu görülmektedir. Anne- baba tutumları ile saldırganlık arasındaki ilişki incelendiğinde ise sonuçlarda bir tutarlılık yoktur. Bazı araştırmalar otoriter anne- baba tutumunun saldırganlığı arttırdığı

sonucunu ortaya koyarken; bazı araştırmalar ise demokratik ve ilgisiz anne- baba tutumunun saldırganlığı arttırdığı sonucunu ortaya koymuştur.

Yaşamın oğunun Geçirildiği Yer ve Saldırganlık

Yaşamın çoğunun geçirildiği yer değişkeni ile saldırganlığı birlikte ele alan araştırmalar bulunmaktadır. Kayseri Rehberlik Araştırma Merkezi (2007)'nin 989 ergen ğrenci üzerinde yaptığı araştırmada, tek yönlü varyans analizi yöntemi kullanılmıştır. Öğrencilerin yaşamlarının çoğunu geçirdikleri yere göre saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Buna göre, yaşamının çoğunu büyük şehirlerde geçiren öğrencilerin saldırganlık düzeyi, küçük şehirlerde geçiren öğrencilerden daha yüksektir.

Bireyin yaşadığı ortam, onun davranışlarını etkilemektedir. Bireyin çevresindeki sosyal ve fiziksel şartlar hangi durumda nasıl tepki vereceği konusunda yönlendirici etkiye sahiptir. Bu nedenle, kişinin yaşadığı çevredeki sosyal ve fiziksel koşullar, saldırganlık davranışının ortaya çıkışını ve şeklini de etkilemektedir. Verilen araştırma bulguları da yaşamın çoğunun geçirildiği yerin saldırganlık davranışını etkilediğini göstermektedir.

ğrenim Görülen Okuldan Memnun Olma ve Saldırganlık

ğrenim görülen okuldan memnun olma durumu ile saldırganlığın birlikte ele alındığı araştırmalardan biri, Yalçın (2004)'ın araştırmasıdır. 639 lise ğrencisi üzerinde yapılan araştırmada çift yönlü varyans anlizisi kullanılmıştır. Öğrencilerin, öğretmenlerden ve okuldaki arkadaşlık ilişkilerinden memnun olma durumuna göre saldırganlıklarının değişip-değişmediğini incelendiği araştırmada, öğrencilerin saldırganlık düzeyinin arkadaşlık ilişkilerinden memnun olma durumuna göre değişiklik göstermediği bulunurken; öğretmenlerinden memnun olmayan öğrencilerin saldırganlık düzeyi, öğretmenlerinden memnun olanlardan yüksek çıkmıştır.

İçinde bulunulan ortamdaki memnun olup olmama durumu bireyin davranışlarını etkilemektedir. Bu ortam öğrenim görülen okul ya da bölüm olduğunda da durum değişmemektedir. Öğrenci okulundan memnun ise davranışları bu memnuniyetten

etkilenmektedir. Ancak öğrenci okulundan memnun değilse bu memnuniyetsizlik davranışına yansıyamaktadır. Özetle öğrenim görülen okuldan memnuniyet saldırgan davranışı etkilemektedir.

2.5.2 PSİKOLOJİK İHTİYAÇLARLA İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Bu bölümde araştırmanın bağımsız değişkeni olan psikolojik ihtiyaçlarla ilgili yurt içinde ve yurt dışında yapılan bazı araştırmalar hakkında bilgi verilmiştir. Bu araştırmaların bulguları araştırmanın bağımsız değişkenleriyle ilişkili başlıklar altında toplanarak incelenmiştir.

Cinsiyet ve Psikolojik İhtiyaçlar

Psikolojik ihtiyaçlara ilişkin araştırmalar incelendiğinde cinsiyet değişkeni ile psikolojik ihtiyaçların birlikte ele alındığı görülmektedir. Dilekmen (1986) lise öğrencilerinin psikolojik ihtiyaçlarını incelediği araştırmasında, varyans analizi yöntemini kullanmıştır. Araştırmada, kız öğrencilerin sebat ve düzen ihtiyacı; erkek öğrencilerin ise başarıma ihtiyacı yüksek çıkmıştır.

Nazlı (1993), lise son sınıf öğrencilerinin psikolojik ihtiyaçları ile mesleki ilgi alanları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmada varyans analizi kullanılmıştır. Araştırmada cinsiyet açısından ulaşılan sonuç şu şekildedir: Duyguları anlama ihtiyacı ile güzel sanatlar ve dil edebiyat ilgi alanları arasındaki ilişki cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Yakınlık ihtiyacı ile sosyal bilim ve tıp- sağlık ilgi alanları arasındaki ilişki cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Sebat ihtiyacı ile teknik- fen alanı arasındaki ilişki ve başatlık ihtiyacı ile idare- ekonomi ilgi alanı arasındaki ilişki de cinsiyete bağlı anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Eren (1994) lise öğrencilerinin yalnızlık düzeyleri ve psikolojik ihtiyaçlarını incelemiştir. Ankara İl merkezindeki üç liseden 255 (130 kız, 125 erkek) öğrenci araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırmada varyans analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada öğrencilerin psikolojik ihtiyaçları sınıf, yaş, cinsiyet, kardeş sayısı, ebeveyn durumu, anne baba eğitim düzeyi açısından incelenmiştir. Araştırmada

öğrencilerin psikolojik ihtiyaçlarının cinsiyet açısından farklılık gösterdiği bulunmuştur.

Çelikkaleli, Gökçakan ve Çapri (2005) lise öğrencilerinin bazı psikolojik ihtiyaçlarını okul türü, anne ve baba eğitim düzeyine göre incelemişlerdir. Lise öğrencilerinin başarıma, düzen, gösteriş ve özerklik gibi psikolojik ihtiyaçları açısından incelemek amacıyla yapılan araştırmaya Mersin il merkezinde bulunan 5 farklı liseden 249 öğrenci katılmıştır. Araştırmada varyans analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada, kız ve erkek öğrencilerin psikolojik ihtiyaçları arasında anlamlı düzeyde farklılık bulunmuştur.

Verilen araştırma sonuçları incelendiğinde psikolojik ihtiyaçların cinsiyete göre değiştiği görülmektedir. Psikolojik ihtiyaçların bireylerdeki varlığını ve şiddetini etkileyen sadece cinsiyet değildir. Aşağıda bu değişkenlerden bazılarıyla psikolojik ihtiyaçların birlikte incelendiği araştırmalardan örnekler sunulmuştur.

Diğer Değişkenler ve Psikolojik İhtiyaçlar

Psikolojik ihtiyaçların bazı araştırmalarda cinsiyet dışında da farklı değişkenlerle birlikte ele alındığı görülmektedir.

Kapudere (1998) meslek lisesi son sınıf öğrencilerinin psikolojik ihtiyaçlarını incelemiştir. 1996- 1997 öğretim yılında Malatya ilindeki dört meslek lisesinin 180 son sınıf öğrencisi araştırmaya dâhil edilmiştir. Araştırmada varyans analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda ulaşılan bulgular şu şekildedir: Kız meslek lisesi son sınıf öğrencilerinin başarıma ve yardım isteme- ilgi görmek isteme ihtiyacı ile genel uyum düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu ancak diğer ihtiyaçları ile uyum düzeyleri arasından anlamlı bir etkileşim olmadığı görülmüştür. Sağlık meslek lisesi ve ticaret meslek lisesi öğrencilerinin psikolojik ihtiyaçları ile genel uyum düzeyleri arasında anlamlı bir etkileşim olduğu görülmüştür.

Cengiz (1999) ise araştırmasında, anadolu lisesi, fen lisesi ve yabancı dil ağırlıklı lise öğrencilerinin sosyal ve kişisel uyum düzeyleri ile psikolojik ihtiyaçlarını incelemiştir.

Araştırmada varyans analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada, kişisel uyum düzeyi yüksek olan öğrencilerin yakınlık kurma, kişisel uyum düzeyi düşük olan öğrencilerin ise kendini suçlama ve saldırganlık ihtiyaçları daha yüksek çıkmıştır. Ayrıca sosyal uyum düzeyi yüksek olan öğrencilerin başkalarına yardım etme, sebat, yakınlık kurma ihtiyaçları düşük olan öğrencilerden, sosyal uyum düzeyi düşük olan öğrencilerin kendini suçlama, saldırganlık ihtiyaçları yüksek olan öğrencilerden daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Başka bir araştırmada Yoleri (2001), lise son sınıf öğrencilerinin sosyo-ekonomik düzeyleri ile psikolojik ihtiyaçlarını incelemiştir. Araştırmaya Sakarya ilindeki beş lisede öğrenim görmekte olan 216 öğrenci katılmıştır. Verilerin çözümlemesinde varyans analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda ulaşılan sonuçlar şu şekildedir: Sosyo-ekonomik düzey yönünden farklı grupların, ele alınan on beş ihtiyaç alanından; duyguları anlama, yakınlık, şefkat gösterme, başarma, ilgi görme, değişiklik alt testlerinden aldıkları puanların anlamlı farklar taşıdığı bulunmuştur.

Konuya ilişkin bir diğer araştırmada, Murat (2003) lise öğrencilerinin mesleki değer ve tercihleri ile psikolojik ihtiyaçlarını incelemiştir. Verilerin çözümlemesinde varyans analizi kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, lise öğrencilerinin başarma ihtiyacı- ün sahibi olma değeri, gösteriş ihtiyacı- ün sahibi olma değeri, düzen ihtiyacı- düzenli yaşam değeri, özerklik ihtiyacı- değişiklik değeri, saldırganlık ihtiyacı- yarışma değeri arasında anlamlı bir ilişki elde edilmiştir. Bunun yanı sıra uyarlık ihtiyacı- işbirliği değeri, başatlık ihtiyacı- liderlik değeri arasında anlamlı ilişki bir ilişki ortaya çıkmamıştır.

Çelikkaleli (2004), lise öğrencilerinin sosyal yetkinlik beklentisi düzeyleri ile psikolojik ihtiyaçları'nı incelemiştir. Mersin İl merkezinde farklı türdeki liselerden 396 öğrencinin dahil edildiği araştırmada verilerin çözümlemesinde regresyon kullanılmıştır. Araştırmada ulaşılan sonuçlar şu şekildedir: Lise türlerine göre psikolojik ihtiyaçlar farklılaşmaktadır. Sosyal yetkinlik beklentisi düzeyi, düzen, sebat ve uyarlık psikolojik ihtiyaçları ile negatif korelasyon göstermektedir. Psikolojik İhtiyaçların bazılarının

kendi aralarında pozitif; bazılarının da negatif korelasyon gösterdiği bulunmuştur. Sosyal yetkinlik beklentisi düzeyini, düzen ihtiyacı yordamaktadır.

Araştırma sonuçları incelendiğinde, psikolojik ihtiyaçların öğrenim görülen okul türü, sınıf düzeyine, sosyo-ekonomik düzeye, mesleki değer ve tercihe, sosyal yetkinlik beklentisine, anne- babanın eğitim düzeyine, kırsal ve kentsel kökenli olma durumuna göre değiştiği görülmektedir. Buradan hareketle psikolojik ihtiyacın bireydeki varlığını ve şiddetini etkileyen çok sayıda değişken olduğu söylenebilmektedir.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu araştırma, betimsel bir çalışmadır. Bu bölümde, araştırma grubu, araştırmada kullanılan veri toplama araçları, verilerin toplanmasında izlenen işlem yolu ve istatistiksel çözümleme yöntemlerine ilişkin bilgi verilmiştir.

3.1.0 ARAŞTIRMA GRUBU

Araştırma, Kayseri ilinin merkez ilçeleri olan Melikgazi ve Kocasinan'daki iki genel lise ve iki endüstri meslek lisesinde, 2006- 2007 eğitim öğretim yılında öğrenim gören öğrenciler üzerinde yapılmıştır. Her iki ilçeden de bir genel lise ve bir endüstri meslek lisesi yansız olarak seçilmiştir. Yine bu liselerden sınıf düzeylerindeki öğrenci sayıları da dikkate alınarak, okullarda bulunan öğrencilerin %25'i araştırmaya dahil edilmiştir. Araştırmada uygulama yapılan öğrenci sayısı 1014'tür. Ancak çeşitli nedenlerden dolayı üç öğrencinin doldurduğu ölçekler geçersiz sayılmıştır. Sonuç olarak araştırmaya katılan öğrenci sayısı toplamı 1011'dir. Araştırma grubundaki okullar ve sınıflardaki ulaşılan öğrenci sayıları Tablo 3'te sunulmuştur.

TABLO 3
Araştırma Grubundaki Öğrencilerin Bulundukları Okul, Sınıf ve Cinsiyetlerine Göre Dağılımları

Okul \ Sınıf	Lise 1	Lise 2	Lise 3	Cinsiyet		%		Toplam	
				K	E				
Kocasinan Atatürk Lisesi	124	62	63	106	143	24.6	72.6	249	734
Sümer Lisesi	178	138	169	232	253	47.9		485	
Mimarsinan End. Mes. Lisesi	66	24	18	5	103	10.7	27.4	108	277
Merkez End. Mes. Lisesi	83	44	42	8	161	16.7		169	
%	44.6	26.5	28.9	34.7	65.3	100		1011	
Toplam	451	268	292	351	660				

Tablo 3'te görüldüğü gibi araştırmadaki toplam öğrenci sayısı 1011'tür. Bunların %44.6'sını lise 1. sınıflar, %26.5'ini lise 2. sınıflar, %28.9'unu lise 3. sınıflar oluşturmaktadır. Araştırmadaki öğrencilerin %34.7'si kız, %65,3'ü erkektir. Ayrıca araştırmadaki öğrencilerin %72.6'sı genel lise öğrencisi, %27.4'ü endüstri meslek lisesi öğrencisidir.

3.2.0 VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Araştırmada veri toplama araçları olarak, araştırmanın bağımlı değişkeni olan öğrencilerin saldırganlık düzeyini belirlemek amacıyla kullanılan Kocatürk'ün (1982) geliştirdiği 'Saldırganlık Envanteri'nden yararlanılarak Tuzgöl (1998) tarafından geliştirilen 'Saldırganlık Ölçeği' (SÖ) (EK 1), bağımsız değişkeni olan psikolojik ihtiyaç düzeyini belirlemek amacıyla Deci ve Ryan (2000) tarafından geliştirilen, Kesici ve ark. (2003) tarafından Türkçeye uyarlaması yapılan 'Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği' (TPIÖ) (EK 2), araştırmacı tarafından lise öğrencilerine uyarlanarak kullanılmıştır. Araştırmada ele alınan diğer bağımsız değişkenleri belirlemek amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen Kişisel Bilgi Formu'ndan (EK 3) yararlanılmıştır.

3.2.1 SALDIRGANLIK ÖLÇEĞİ (SÖ)

Saldırganlık Ölçeği (SÖ) Tuzgöl (1998) tarafından Kocatürk (1982)'ün geliştirdiği Saldırganlık Envanteri'nden yararlanılarak geliştirilmiştir. Saldırganlık Ölçeği lise öğrencilerinde açık, gizli, fiziksel, sözel ve dolaylı saldırganlıkla ilgili davranışları ölçmeye yöneliktir.

Tuzgöl (1998) tarafından uyarlanan, Saldırganlık Ölçeği 45 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte 30 saldırgan içerikli olan ve 15 saldırgan içerikli olmayan madde vardır. Ölçekteki saldırgan içerikli olmayan ifadelerin madde numaraları şunlardır: 2, 4, 8, 10, 13, 16, 24, 28, 33, 35, 37, 38, 39, 40, 44. Diğer maddeler saldırgan içerikli maddelerdir. Ayrıca 9 madde geçerlik puanı elde etmek üzere biri durumun, o kişi için geçerli olduğunu, diğeri olmadığını ifade edecek şekilde iki defa sorulmuştur. Ölçekteki

geçerlik maddelerinin numaraları şöyledir: (4;20), (18;24), (10;26), (22;33), (8;36), (14;37), (19;39), (23;40), (34;44).

3.2.1.1 Saldırganlık Ölçeği'nin Puanlanması ve Yorumlanması

Ölçek 5'li derecelendirilmiş cevaplama sistemine sahiptir. Ölçekte bireylerin kendi duygu ve davranışlarını içeren maddeler yer almaktadır. Birey okuduğu ifadenin kendine ne derece uygun olduğunu belirtmek için (5) Her Zaman, (4) Sıklıkla, (3) Arasıra, (2) Nadiren, (1) Hiçbir Zaman şeklindeki seçeneklerden birini işaretlemektedir. Ölçekten alınabilecek en düşük puan 45, en yüksek puan ise 225'tir. Ölçekte 13 madde negatif ifade olduğundan puanlamaları da tersine çevrilerek yapılmaktadır. Tersine çevrilen sayılar ve diğerlerinin toplamı kişinin saldırganlık puanını oluşturmaktadır. Aritmetik ortalamanın üstündeki puanlar yüksek saldırganlık düzeyini, altındaki puanlar düşük saldırganlık düzeyini temsil etmektedir (Tuzgöl, 1998).

3.2.1.2 Saldırganlık Ölçeği'nin Güvenilirliği

Saldırganlık Ölçeği, Tuzgöl (1998) tarafından 15 öğrenciden oluşan bir gruba iki hafta ara ile uygulanmış ve Pearson Momentler Çarpım Korelasyonu katsayısı r : 0.75 olarak elde edilmiştir. Ölçeğin Cronbach α güvenilirliği hesaplanmış ve 0.71 bulunmuştur. Pearson Momentler Çarpım Korelasyonu katsayısı tekrar hesaplanmış ve 0.85 bulunmuştur. Bu değerler ölçeğin kullanılabilir olduğunu göstermektedir.

3.2.1.3 Saldırganlık Ölçeği'nin Geçerliği

Tuzgöl (1998) tarafından uyarlanan, Saldırganlık Ölçeği için yapılan geçerlilik çalışmasında, araştırmacının çalıştığı lisede derslere giren 20 öğretmenle görüşülmüştür. Öğretmenlerin saldırgan davranışlar gözlemledikleri öğrencilerin isimleri belirlenmiştir. Ancak öğretmenler, saldırgan öğrenci ile dersin akışını bozan ilgisiz ya da aşırı hareketli öğrencileri karıştırmamaları konusunda uyarılmış, “saldırganlık”tan ne kastedildiği açıklanmıştır. Böylece en az üç öğretmenin “saldırgan” olarak tanımladığı 45 öğrenci belirlenmiş ve bu öğrencilere ölçek uygulanmıştır. Daha önce uygulama yapılan 45

kişilik saldırgan olarak tanımlanmamış bir grup ile saldırgan davranışları olduğu kabul edilen grubun puan ortalamaları arasında t testi uygulanmış ve t değeri 3.25 ($\alpha = 0.05$) olarak saptanmıştır. Böylece ölçeğin saldırgan davranışları ölçtüğü yönünde karar verilmiştir.

3.2.2 TEMEL PSİKOLOJİK İHTİYAÇLAR ÖLÇEĞİ (TPIÖ)

Bireylerin psikolojik ihtiyaçlarını belirlemek amacıyla Deci ve Ryan (2000) tarafından geliştirilen, Kesici ve ark. (2003) tarafından Türkçe'ye, uyarlaması yapılan ölçek, üç alt ölçek için orijinal formunda 21 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte, A) Özerklik İhtiyacı, B) Yeterlik İhtiyacı ve C) İlişki İhtiyacı alt ölçekleri bulunmaktadır.

3.2.2.1 Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlanması

Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği'nin (TPIÖ) orijinal İngilizce metni (Basic Psychological Needs Scale) Kesici ve ark. (2003) tarafından İngilizce eğitim görmüş Psikolojik Danışma ve Rehberlik alanından dört uzmana verilmiştir. Araştırmacı ve diğer dört uzman ölçeğe ilişkin ayrı ayrı birer Türkçe form oluşturmuşlardır. Elde edilen bu çevirilerin maddeleri karşılaştırılmış ve aynı çeviriye sahip maddeler belirlenmiştir. Bu maddelere, çevirilerinde fikir birliği sağlanamayan maddelerin farklı çevirileri de katılmış ve çeviri bu haliyle İngilizce bölümünden üç öğretim elemanına verilerek, İngilizce'ye çevirtilmiştir. İngilizce çeviriler orijinal ölçekle karşılaştırılmış ve benzerliklerine göre her maddeyi en iyi temsil eden çeviriye yer verilmiştir. Ölçek son halini almadan önce İngilizce ve Türkçe tüm formlar ölçme değerlendirme uzmanları ile Kesici ve ark. (2003) tarafından incelenmiş ve çeviriler arasında büyük bir tutarlık olduğu görülmüştür. Ortaya çıkan en son Türkçe form, Türk Dili ve Edebiyatı ve Türkçe Öğretmenliği bölümlerindeki üç öğretim elemanına incelettirilerek Türkçe ifadeler üzerinde son düzeltmeler yapılmıştır. Uzman görüşlerine dayalı olarak bu formun kullanılmasına karar verilmiştir. Ölçek üç alt boyuttan oluşmaktadır. Bireyin bir boyuta giren maddelerden aldığı puanlar toplanarak, her bir birey için üç alt boyutta ölçek puanı elde edilmektedir. Bu üç boyut sırasıyla: A) Özerklik İhtiyacı, B) Yeterlik İhtiyacı, C) İlişki İhtiyacı alt boyutlarıdır (Kesici ve ark., 2003)

Ölçek formu, 2002 -2003 Eğitim- Öğretim yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ve Fen Bilimleri Enstitülerinde tezsiz yüksek lisans eğitimi gören öğretmen adayı 118 kadın, 68 erkek olmak üzere toplam 186 öğrenciye uygulanmıştır. Uygulamadan elde edilen veriler üzerinden, her bir alt boyutun ortalama, standart sapma, madde kalan ve madde toplam faktörlerin katsayıları belirlenmiştir. Her bir alt boyut içerisindeki maddeler için aritmetik ortalama ve standart sapma hesaplanmış, madde kalan ve madde toplam analizleri yapılmıştır. Analizler sonucu tüm maddelerin kendi boyut kalan ve toplam puanları ile olan korelasyonu 0.22 ile 0.56 arasında değiştiği bulunmuştur. Tüm maddeler için 0.05 manidarlık düzeyinde anlamlı bir ilişki bulunmaktadır.

3.2.2.2 Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği'nin Puanlanması ve Yorumlanması

Bireylerin çeşitli alanlara yönelik ihtiyaçları nasıl sunulmakta ve bireylerin bu durumu ne sıklıkla arzuladıklarını ölçek üzerinde belirtmeleri istenmektedir. Orijinalinde yedili dereceleme tipi kullanılan ölçek, Türkçe'ye uyarlanırken beşli dereceleme tipi tercih edilmiştir (Kesici ve ark., 2003). Olumlu yöndeki ifadeleri içeren ölçek maddeleri: Çok Doğru:5, Doğru:4, Biraz Doğru:3, Doğru Değil:2, Hiç Doğru Değil:1 şeklinde puanlanmaktadır. Bireyin bir boyuta giren maddelerden aldığı puanlar toplanarak, her bir birey için üç alt boyutta ölçek puanı elde edilmektedir.

Kuramsal olarak her bir madde için puanlama 1 ile 5 arasında değiştiği için ölçeğin özerklik alt boyutunda toplam puan en yüksek 35, en düşük 7'dir. Yeterlik ihtiyacı alt boyutunda toplam puan en yüksek 30, en düşük 6'dır. İlişki ihtiyacı alt boyutunda ise toplam puan en yüksek 40, en düşük 8'dir. Bireyin her alt ölçekten aldığı puan arttıkça, daha fazla özerklik, ilişki ve yeterlik ihtiyacı hissettiği kabul edilmektedir (Kesici ve ark., 2003).

3.2.2.3 Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği'nin Güvenilirliği

Kesici ve ark. (2003)'nin ölçeği üniversite öğrencilerine uyarlama çalışmasında, ölçeğin güvenilirliği iç tutarlık yöntemi ile hesaplanmıştır. Yapılan çalışmada Cronbach Alpha güvenilirlik ölçütü kullanılmıştır. Hesaplanan güvenilirlik katsayıları ölçeğin tüm alt boyutları için sırasıyla şöyledir: özerklik ihtiyacı 0.73, yeterlik ihtiyacı 0.60, ilişki ihtiyacı 0.73'tür. Ölçeğin toplam güvenilirlik katsayısı 0.76 olarak bulunmuştur.

3.2.2.4 Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği'nin Geçerliliği

Kesici ve ark. (2003) ölçeğin geçerliğini sağlamak amacıyla cümle alt boyut ve ölçeğin bütünü ile ilgili uzman görüşlerine başvurmuşlardır. Bunun yanında ölçeği bir dış geçerlik ölçütüne göre test etmek amacıyla aynı örneklem grubuna Kuzgun (1984)'un Türkçe'ye uyarladığı Edwards Kişisel Tercih Envanteri uygulanmıştır. Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği'nin üç alt boyutu ile Edwards Kişisel Tercih Envanteri puanları arasında Spearman Brown Sıra Farkları Korelasyon Katsayısı hesaplanmıştır. Analiz sonuçlarına göre; Edwards Kişisel Tercih Envanterinin başarıma alt boyutu ile Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeğinin yeterlik alt boyutu arasında olan korelasyon 0.39 ($p < 0.05$), Edwards Kişisel Tercih Envanterinin özerklik alt boyutuyla Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeğinin özerklik alt boyutu arasında olan korelasyon 0.58 ($p < 0.05$), Edwards Kişisel Tercih Envanterinin yakınlık alt boyutu ile Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeğinin ilişki alt boyutu arasında olan korelasyon 0.36 ($p < 0.05$) bulunmuştur. Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeğinin 3 alt boyutu da Edwards Kişisel Tercih Envanteri ile anlamlı bir ilişki göstermiştir ($p < 0.05$).

3.2.2.5 Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği Lise Formu

Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği üniversite öğrencilerine yöneliktir. Ölçek bu çalışma için araştırmacı tarafından lise öğrencilerine uyarlanmıştır. Ölçeği lise öğrencilerine uyarlamak amacıyla Kayseri İl Merkezinde bulunan Atatürk Ticaret Meslek Lisesi'nde öğrenim görmekte olan 95 (61 erkek ve 34 kız) lise 1. sınıf, 41 (27 erkek ve 14 kız) lise 2. sınıf ve 40 (24 erkek ve 16 kız) lise 3. sınıf öğrencisi olmak üzere toplam 176

öğrenciye uygulanmıştır. Uygulamadan sonraki kontrollere bağlı olarak yedi öğrencinin formu işleme alınmamıştır. Kalan 169 öğrencinin verilerinin analizi işlemine geçilmiş, istatistiksel analiz için SPSS 15.0 for Windows paket programı kullanılmıştır. Ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır.

3.2.2.6 Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği Lise Formunun Puanlanması ve Yorumlanması

Araştırmacı tarafından lise öğrencilerine uyarlanan ölçeğin 4 maddesi çıkarılmıştır. Maddelerden 3'ü faktör analizinde 1. faktörde yük değeri vermediği için, 1 madde ise güvenilirliği düşürdüğü için ölçekten çıkarılmıştır. Yapılan faktör analizinde ölçek temelde üç ihtiyacı ölçmeye yönelik olarak geliştirildiği için faktör sınırlamasına gidilmiştir (Büyüköztürk, 2006). Buna bağlı olarak ölçekteki 7 madde (4, 7, 10, 12, 14, 16 ve 17. maddeler) İlişki İhtiyacı, 6 madde (1, 3, 5, 9, 11 ve 13. maddeler) Yeterlik İhtiyacı ve 4 madde (2, 6, 8 ve 15. maddeler) Özerklik İhtiyacı alt boyutunda bulunmaktadır. Alt boyutlardaki madde sayılarına paralel olarak ilişki ihtiyacı alt boyutundan alınabilecek en yüksek puan 35 en düşük puan ise 7, yeterlik ihtiyacı alt boyutundan alınabilecek en yüksek puan 30 en düşük puan ise 6 ve özerklik ihtiyacı alt boyutundan alınabilecek en yüksek puan 20 en düşük puan ise 4'tür.

3.2.2.7 Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği Lise Formunun Güvenilirliği

Araştırmacı tarafından ölçeğin lise öğrencilerine uyarlama çalışmasında ölçeğin Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı hesaplanmıştır. Hesaplanan güvenilirlik katsayıları ölçeğin tüm alt boyutları için sırasıyla şöyledir: ilişki ihtiyacı 0.77, yeterlik ihtiyacı 0.64 ve özerklik ihtiyacı 0.69'dur. Ölçeğin toplam güvenilirlik katsayısı 0.82 olarak bulunmuştur. Bu değerler ölçeğin üniversite öğrencileri için yapılan çalışmalarında elde edilen değerlerden daha yüksektir. Alanyazında beşli dereceleme ölçeklerine ilişkin güvenilirlik çalışmalarında 0.60 ile 0.70 düzeyindeki katsayıların yeterli olduğu ileri sürülmektedir (Cronbach, 1990). Bu açıdan ölçeğin genelinden ve alt ölçeklerinden elde edilen güvenilirlik katsayısının yeterli olduğu söylenebilir.

3.2.2.8 Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği Lise Formunun Geçerliliği

Araştırmacı tarafından lise öğrencilerine uyarlanan ölçeğin geçerlik çalışmasında ölçeğin yapı-kavram geçerliği (Özgüven, 1999) incelenmiştir. Ölçeğin 169 lise öğrencisi üzerinde yapılan uygulama verileri SPSS 15.0'e girilmiştir. Öncelikle verilerin faktör analizi için uygun olup olmadığı Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ve Barlett's Sphericity Testi ile incelenmiştir (Büyüköztürk, 2006; Yıldırım, 2004). Verilerin faktör analizine uygunluğu belirlendikten sonra ölçeğin faktör yapısı ve yapı geçerliği incelenmiştir. Analizlerde faktörlerin her bir değişken üzerindeki ortak faktör varyansı, maddelerin faktör yükleri, açıklanan varyans oranları ve çizgi grafiği incelenmiştir. Maddelerin faktör yükleri en az .30 olarak seçilmiştir. Birbiriyle ilişkili olan maddelerin birlikte bir faktör oluşturması ve faktörlerin daha kolay yorumlanabilmesi için 'varimaks' eksen döndürme tekniği seçilmiştir. Ölçek orijinal formunda üç alt boyuttan oluştuğu için ölçeğin faktör analizinde faktör sınırlaması yoluna gidilmiş (Büyüköztürk, 2006) ve yapılan analizde üç faktörle sınırlama yapılmıştır.

Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeğine ilişkin ilk analizde, KMO katsayısı .81 ve Barlett's Testi anlamlı çıkmıştır. Ölçekten, dört madde çıkarıldıktan sonra, yapılan analizde ise KMO katsayısı .84'e yükselmiş ve Barlett's Testi (EK 4) ise anlamlı çıkmıştır. Faktörlerin her bir değişken üzerindeki ortak faktör varyansı dört madde çıkarılmadan yapılan ilk analizde .30 ile .83 (EK 5) arasında değiştiği gözlenirken; maddeler çıkarıldıktan sonra .39 ile .72 (EK 6) arasında değiştiği görülmüştür. Analizde ölçeğin üç faktörünün toplam varyansın %42.30'unu açıklarken; sadece birinci faktörün açıkladığı varyans oranının %27.17 (EK 7) olduğu gözlenmiştir. İlk analizde maddelerin faktör yüklerinin birinci faktörde .30 ile .67 arasında değiştiği gözlenirken; son analizde .39 ile .72 arasında değiştiği gözlenmiştir. Son yapılan analizde varimax eksen döndürme tekniği (EK 8) sonrasında birinci faktörün yedi maddeden (4, 7, 10, 12, 14,16), ikinci faktörün altı maddeden (1, 3, 5, 9, 13, 15), üçüncü faktörün dört maddeden (2, 6, 8,15) oluştuğu belirlenmiştir.

Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeğinin çizgi grafiği (scree plot) (EK 9) incelendiğinde birinci faktörden sonra hızlı bir düşüş olduğu görülür. Ortak faktör varyansına ilişkin değerler ve birinci faktördeki yük değerleri incelendiğinde ise ölçeğin genel bir faktörü gösteriyor olmakla birlikte, üç faktöre sahip olduğu görülmektedir.

3.2.3 KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Araştırmada kullanılan ‘Kişisel Bilgi Formu’ araştırmanın bağımsız değişkenleri olan cinsiyet, okul türü, algılanan anne tutumu, algılanan baba tutumu, yaşamın çoğunun geçirildiği yerleşim birimi, ailede şiddetin uygulanma durumu, öğrenim görülen okuldan memnuniyet düzeyi ve serbest zamanlardaki etkinliğin türüne ilişkin veri toplamak amacıyla, araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Bireylerin serbest zaman etkinliklerinin sayısının fazla olması nedeniyle etkinlikler, bireylerin aktif (televizyon izleme, müzik aleti çalma, internet kafeye gitme, arkadaşlarla gezme, spor yapma ve kahvehaneye gitme) ve pasif (uyumak, kitap okumak, müzik aleti çalma) olduğu (Schwilgin, 1972; Akt. Mansuroğlu, 2002) serbest zaman etkinlikleri biçiminde gruplanarak işleme alınmıştır. Form hazırlanırken konuyla ilgili daha önceki araştırmalara ve uzman görüşlerine başvurulmuştur.

3.3.0 VERİ TOPLAMA İŞLEMİ

Araştırmada izlenen işlem yolu aşağıda sunulmuştur. Araştırma 2006- 2007 eğitim öğretim yılında Kayseri İl Merkezindeki iki genel ve iki endüstri meslek lisesi olmak üzere dört lisede yapılmıştır. Araştırma için Kayseri İl Milli Eğitim Müdürlüğü’nden gerekli izinler alınmış ve ilgili okul müdürleri ile görüşülerek kendilerinden uygulamalara ilişkin izin ve görüş alınmıştır. Öğrenciler gönüllülük esasına göre araştırmanın amaçlarından haberdar edilerek araştırmaya alınmıştır. Araştırmanın uygulaması iki hafta içerisinde tamamlanmıştır.

Uygulamaya katılan öğrencilerin, veri toplama araçlarını cevaplarken içten olmalarını sağlamak amacıyla araştırmanın önemi, araştırmacı tarafından uygulama sınıflarda açıklanmış ve gerekli güdüleme sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca doğru cevaplamanın

gerçekleşmesi için, yönergeler açıklanmış, özellikle anlaşılmayan yerlerin sorulması istenmiştir. Öğrencilerin ölçekleri dürüst bir şekilde ve içtenlikle yanıtlamalarını sağlamak amacıyla isim yazma zorunluluğu getirilmemiştir. Ancak eğer isim ya da rumuz yazan olursa onlara istedikleri takdirde araştırmanın sonuçları hakkında bilgi verilebileceği belirtilmiştir.

3.4.0 VERİLERİN ANALİZİ

Araştırmanın bağımlı değişkeni saldırganlık düzeyi, bağımsız değişkeni ise psikolojik ihtiyaç (ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacı) düzeyi, cinsiyet, okul türü, algılanan anne tutumu, algılanan baba tutumu, yaşamın çoğunun geçirildiği yerleşim yeri, ailede şiddet uygulanma durumu, öğrenim görülen okuldan memnuniyet düzeyi ve serbest (boş) zamanlarda yapılan etkinliğin türü'dür.

Veri toplama işleminden sonra, öncelikle Saldırganlık Ölçeği, Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği'nin puanları ve Kişisel Bilgi Formu'nda yer alan bağımsız değişkenlere ait bilgiler her birey için bilgisayarda SPSS 15.0'e girilmiştir. Serbest zamanlarda yapılan etkinlik değişkeninde bulunan etkinliklerin bazılarının az bazılarının ise çok işaretlenmesine bağlı olarak, bu etkinlikler aktif ve pasif serbest zaman etkinlikleri (Schwilgin, 1972; Akt. Mansuroğlu, 2002) şeklinde iki gruba ayrılmış ve buna göre SPSS 15.0'e girilmiştir. Bu aşamadan sonra verilerin analizinde öncelikle ölçeklerden elde edilen puanların ve kişisel bilgi formuna verilen yanıtların değişkenlere göre dağılımı, grupların ortalamaları ve standart sapmaları belirlenmiştir.

Araştırmada ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyaçları alt, orta ve üst düzey şeklinde üç düzey olarak ele alınmıştır. Öğrencilerin ihtiyaçlarının bu üç düzeyine göre saldırganlık puan ortalamasına bakılmıştır. İlişki, yeterlik ve özerklik ihtiyaçlarını üç düzey şeklinde sınıflandırmak için tüm öğrencilerin bu ihtiyaçları için aritmetik ortalamaları ve standart sapmaları bulunmuştur. Daha sonra her ihtiyaç alanının aritmetik ortalamasına, o ihtiyaç alanının standart sapmasının yarısı eklenmiş ve ihtiyaç alanının orta düzeyinin üst sınırı belirlenmiştir. Aynı ihtiyaç alanının ortalamasından yarım standart sapma çıkarılmış ve o ihtiyaç alanının orta düzeyinin alt sınırı belirlenmiştir. Orta düzeyin üst sınırının

üzerindeki puanlar üst düzey, alt sınırının altındaki puanlar ise alt düzeyinin göstergesi olarak kabul edilmiştir. Böylece her öğrencinin bir ihtiyaç alanından aldığı puan kaç ise alt, orta ve üst düzey şeklinde sınıflandırılmıştır.

Varyansların homojenliği Levene Testi ile kontrol edildikten sonra araştırma kapsamında yanıt aranan sorulara bağlı olarak gruplar arasındaki farklar iki yönlü varyans analizi (Büyüköztürk, 2006) ile karşılaştırılmıştır. İki yönlü varyans analizi sonucunda F değeri anlamlı bulunan değişkenlere ilişkin grupların ortalamaları arasındaki farklar ise Scheffe Testi ile test edilmiştir. İki faktörün bağımlı değişken üzerindeki ortak etkisinin anlamlı olduğu durumda; sözkonusu etkinin hangi ikili alt grupların ortalama puanları arasındaki farka bağlı olduğunu belirlemek için gözeneklerin kodlandığı yeni bir değişken oluşturulmuş ve bu faktör temelinde gözenek ortalamaları karşılaştırılmıştır (Büyüköztürk, 2006). Araştırmada hata payı .05 olarak alınmıştır.

BÖLÜM IV

BULGULAR

Bu bölümde araştırmanın alt problemlerine ilişkin elde edilen verilerin istatistiksel analizleri sonucunda ulaşılan bulgular sunulmuştur. Bulguların sunumunda, alt probleme ilişkin değişkene göre saldırganlık ölçeği puanlarının aritmetik ortalaması, standart sapması ve frekans değerleri sunulmuş ve daha sonra da iki yönlü varyans analizi sonuçları verilmiştir. Varyans analizi sonucunda F değerinin anlamlı çıktığı durumlarda, grupların ortalamaları arasındaki farkın kaynağını belirlemek amacıyla, ele alınan değişkene ilişkin t testi ya da Scheffe testi sonuçları sunulmuştur.

4.1.0 Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyaçları) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Cinsiyete Göre Saldırganlık Düzeyleri

Bu başlık altında psikolojik ihtiyaç (ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacı) düzeyleri farklı lise öğrencilerinin cinsiyetlerine göre saldırganlık düzeyleri arasındaki farklara ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Psikolojik ihtiyaç (ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacı) düzeyleri farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri arasında cinsiyete göre fark olup olmadığını test etmek amacıyla iki yönlü varyans analizi uygulanmıştır.

TABLO 4

Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyaçları) Düzeyleri Farklı Lise

Öğrencilerinin Cinsiyetlerine Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin $\bar{X}$, S ve n Değerleri

P.İht. Cinsiyet		İlişki İhtiyacı			Yeterlik İhtiyacı			Özerklik İhtiyacı			Toplam
		Alt D.	Orta D.	Üst D.	Alt D.	Orta D.	Üst D.	Alt D.	Orta D.	Üst D.	
Kız	$\bar{X}$	134.3	129.2	130.2	133.7	129.9	129.3	134.3	130.7	128.8	130.8
	S	13.2	12.6	11.0	13.3	12.0	11.1	12.8	12.5	11.2	12.3
	n	86	135	131	98	171	83	74	154	124	352
Erkek	$\bar{X}$	135.0	134.0	133.8	135.5	133.1	135.3	133.9	133.5	135.5	134.3
	S	12.7	12.2	12.9	12.1	12.3	13.7	11.7	12.9	12.7	12.6
	n	200	290	169	193	336	130	152	295	212	659

Tablo 4 incelendiğinde lise öğrencilerinin Saldırganlık Ölçeği'nden aldıkları puan ortalamalarının ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyaç düzeyleri ve cinsiyete göre değiştiği görülmektedir. İlişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacının her üç düzeyinde kız ve erkek öğrencilerin saldırganlık puan ortalamaları arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Gruplar arası ortalama farklarının istatistiksel olarak da anlamlı olup olmadığını kontrol etmek amacıyla iki yönlü varyans analizi uygulanmış ve sonuçları Tablo 5'te sunulmuştur.

TABLO 5
Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyacı) Düzeyleri Farklı Lise
Öğrencilerinin Cinsiyete Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin İki Yönlü Varyans
Analizi Sonuçları

Psikolojik İhtiyaçlar	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p
İlişki İhtiyacı	Cinsiyet	2037.4	1	2037.4	13.1	.000*
	İl. İh. Düzeyi	1444.5	2	722.3	4.5	.010*
	İl.İh. D. x Cinsiyet	605.6	2	301.8	1.9	.143
	Hata	155945.6	1005	155.1		
	Toplam	18068817.0	1011			
Yeterlik İhtiyacı	Cinsiyet	2798.2	1	2798.2	18.1	.000*
	Yt. İh. Düzeyi	1553.9	2	777.0	5.0	.007*
	Yt.İh. D.x Cinsiyet	532.0	2	266.0	1.7	.180
	Hata	155504.3	1005	154.7		
	Toplam	18068817.0	1011			
Özerklik İhtiyacı	Cinsiyet	1914.7	1	1914.7	12.4	.000*
	Öz. İh. Düzeyi	599.8	2	299.9	1.9	.145
	Öz.İh.D.x Cinsiyet	1598.8	2	799.4	5.2	.006*
	Hata	155617.9	1005	154.8		
	Toplam	160225.3	1011			

Tablo 5'te görüldüğü gibi cinsiyet değişkeninin öğrencilerin saldırganlık puanları üzerindeki temel etkisi anlamlı bulunmuştur. Farkın kaynağını anlamak için Tablo

4'teki ortalamalar incelendiğinde erkek öğrencilerin saldırganlık puan ortalaması ($\bar{X} = 134.3$), kız öğrencilerin saldırganlık puanı ortalamasına ($\bar{X} = 130.8$) göre daha yüksektir. Başka bir ifade ile erkeklerin saldırganlık düzeyi, kızların saldırganlık düzeyinden anlamlı derecede yüksektir.

Ayrıca ilişki ve yeterlik ihtiyacı düzeyi değişkenlerinin saldırganlık puanı üzerindeki temel etkileri anlamlı bulunurken; özerklik ihtiyacı düzeyi değişkeninin saldırganlık düzeyi üzerindeki temel etkisi anlamlı bulunmamıştır. Bir başka ifade ile ilişki ve yeterlik ihtiyacı düzeyine göre öğrencilerin saldırganlık puanları arasında anlamlı farklılık bulunurken; özerklik ihtiyacı düzeyine göre öğrencilerin saldırganlık puanlarında anlamlı farklılık bulunmamıştır. İlişki ve yeterlik ihtiyacı düzeyi değişkenlerinin saldırganlık düzeyine temel etkisinin kaynağını belirlemek amacıyla her iki değişken için ayrı ayrı Scheffe Testi uygulanmıştır. Sonuçları Tablo 6 ve 7'de sunulmuştur.

TABLO 6
Lise Öğrencilerinin İlişki İhtiyacı Düzeyine Göre Saldırganlık Puanlarının Scheffe Çoklu Karşılaştırma Testi İle Karşılaştırılması

İlişki İhtiyacı Düzeyi	$\bar{X}$	Alt Düzey	Orta Düzey	Üst Düzey
Alt Düzey	134.8		*	*
Orta Düzey	132.5	*		
Üst Düzey	132.3	*		

Tablo 6'da görüldüğü gibi ilişki ihtiyacı alt düzey olan öğrencilerin saldırganlık puan ortalamaları ($\bar{X} = 134.8$), ilişki ihtiyacı orta düzey ($\bar{X} = 132.5$) ve üst düzey olan öğrencilerin saldırganlık puan ortalamalarından ($\bar{X} = 132.3$) anlamlı derecede yüksektir.

TABLO 7
Lise Öğrencilerinin Yeterlik İhtiyacı Düzeyine Göre Saldırganlık Puanlarının
Scheffe Çoklu Karşılaştırma Testi İle Karşılaştırılması

Yeterlik İhtiyacı Düzeyi	$\bar{X}$	Alt Düzey	Orta Düzey	Üst Düzey
Alt Düzey	134.9		*	
Orta Düzey	133.0	*		
Üst Düzey	132.1			

Tablo 7’de görüldüğü gibi yeterlik ihtiyacı düzeyi, alt düzey olan öğrencilerin saldırganlık puan ortalamaları ($\bar{X}=134.9$), yeterlik ihtiyacı orta düzey olan öğrencilerin saldırganlık puan ortalamalarından ($\bar{X}=133.0$) anlamlı derecede yüksektir.

Tablo 5’te görülen bir diğer sonuca göre cinsiyet değişkeni ile ilişki ve yeterlik ihtiyacı düzeyi değişkenlerinin lise öğrencilerinin saldırganlık puanları üzerindeki ortak etkileri anlamlı bulunmamıştır. Ancak cinsiyet ile özerklik ihtiyacı düzeyi değişkenlerinin öğrencilerin saldırganlık puanı üzerindeki ortak etkisi anlamlı bulunmuştur. Buna göre özerklik ihtiyacı düzeyi alt, orta ve üst düzey olan, kız ve erkek öğrencilerin saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. Özerklik ihtiyacı düzeyi ve kız veya erkek olma durumunun ortak etkisine bağlı olarak ortaya çıkan saldırganlık puan ortalamaları arasındaki farklılıkların hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla öncelikle gözeneklerin kodlandığı yeni bir değişken oluşturulmuş ve bu faktör temelinde gözenek ortalamaları karşılaştırılmış, başka bir ifade ile tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda ortaya çıkan tablolar ve sonuçlar aşağıda sunulmuştur.

TABLO 8

Gözeneklerin Tanımı ve Gözeneklerde Yer Alan Öğrencilerin n , $\bar{X}$ ve S Değerleri

Gözenekler		n	$\bar{X}$	S
11.00	Kız/ Alt Düzey Özerklik İhtiyacı	74	134.4	12.8
12.00	Erkek/ Alt Düzey Özerklik İhtiyacı	152	133.9	11.1
21.00	Kız /Orta Düzey Özerklik İhtiyacı	154	130.7	12.5
22.00	Erkek /Orta Düz. Özerklik İhtiyacı	295	133.6	13.1
31.00	Kız /Üst Düzey Özerklik İhtiyacı	124	128.9	11.3
32.00	Erkek /Üst Düzey Özerklik İhtiyacı	212	135.5	12.8
Toplam		1011	133.1	12.6

Tablo 8’de görüldüğü gibi, özerklik ihtiyacı düzeyi farklı, kız ve erkek öğrencilerin saldırganlık puan ortalamaları, her grupta yer alan öğrenci sayısı ve standart sapma değerleri verilmiştir.

TABLO 9

Gözeneklerde Yer Alan Öğrencilerin Saldırganlık Puanlarına Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplararası	4607.3	5	921.5	5.951	.000*
Gruplariçi	155617.9	1005	154.8		
Toplam	160225.3	1010			

Varyans analizi sonucunda F değeri anlamlı bulunmuş ve farkın kaynağını belirlemek amacıyla Scheffe Çoklu Karşılaştırma Testi uygulanmıştır. Scheffe Testi sonuçları Tablo 10’da verilmiştir.

TABLO 10
Scheffe Çoklu Karşılaştırma Testi Sonuçları

(I)	(J)	Ortalama Farkları (I-J)	Standart Hata	p
12.00	11.00	-,43723	1,76386	1,000
	21.00	3,16789	1,42274	,422
	22.00	,34458	1,24242	1,000
	31.00	5,05666*	1,50580	,047
	32.00	-1,60539	1,32254	,916
21.00	11.00	-3,60512	1,76010	,522
	12.00	-3,16789	1,42274	,422
	22.00	-2,82331	1,23708	,392
	31.00	1,88877	1,50141	,903
	32.00	-4,77328*	1,31753	,023
22.00	11.00	-,78181	1,61783	,999
	12.00	-,34458	1,24242	1,000
	21.00	2,82331	1,23708	,392
	31.00	4,71208*	1,33178	,029
	32.00	-1,94997	1,12040	,696
31.00	11.00	-5,49390	1,82790	,109
	12.00	-5,05666*	1,50580	,047
	21.00	-1,88877	1,50141	,903
	22.00	-4,71208*	1,33178	,029
	32.00	-6,66205*	1,40682	,000
32.00	11.00	1,16815	1,68014	,993
	12.00	1,60539	1,32254	,916
	21.00	4,77328*	1,31753	,023
	22.00	1,94997	1,12040	,696
	31.00	6,66205*	1,40682	,000

Tablo 8’de de görüldüğü gibi; özerklik ihtiyacı alt düzey olan erkek öğrencilerin saldırganlık düzeyi ($\bar{X}=133.9$), özerklik ihtiyacı orta düzey olan kız öğrencilerin saldırganlık düzeyi ($\bar{X}=128.9$)’den, özerklik ihtiyacı üst düzey olan erkek öğrencilerin saldırganlık düzeyi ($\bar{X}=135.5$), özerklik ihtiyacı orta düzey olan kız öğrencilerin saldırganlık düzeyi ($\bar{X}=130.7$)’den, özerklik ihtiyacı orta düzey olan erkek öğrencilerin saldırganlık düzeyi ($\bar{X}=133.6$), özerklik ihtiyacı üst düzey olan kız öğrencilerin saldırganlık düzeyi ($\bar{X}=128.9$)’den ve özerklik ihtiyacı üst düzey olan

erkek öğrencilerin saldırganlık düzeyi ($\bar{X}=135.5$) ise özerklik ihtiyacı üst düzey olan kız öğrencilerin saldırganlık düzeyi ($\bar{X}=128.9$)’den anlamlı derecede yüksektir.

4.2.0 Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyaçları) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Öğrenim Gördükleri Okul Türüne Göre Saldırganlık Düzeyleri

Bu başlık altında psikolojik ihtiyaç (ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacı) düzeyleri farklı lise öğrencilerinin öğrenim gördükleri okul türüne göre saldırganlık düzeyleri arasındaki farklara ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Psikolojik ihtiyaç (ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacı) düzeyleri farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri arasında öğrenim gördükleri okul türüne göre fark olup olmadığını test etmek amacıyla iki yönlü varyans analizi uygulanmıştır.

TABLO 11
Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyaçları) Düzeyleri Farklı
Lise Öğrencilerinin Öğrenim Gördükleri Okul Türüne Göre Saldırganlık
Puanlarına İlişkin $\bar{X}$, S ve n Değerleri

P.İht. Okul Türü		İlişki İhtiyacı			Yeterlik İhtiyacı		Özerklik İhtiyacı				Toplam
		Alt D.	Orta D.	Üst D.	Alt D.	Orta D.	Üst D.	Alt D.	Orta D.	Üst D.	
Genel Lise	$\overline{X}$	134.7	132.0	132.1	134.4	131.6	133.2	133.1	133.0	132.3	132.8
	S	12.9	12.6	12.4	12.9	12.3	13.1	11.3	13.3	12.8	12.7
	n	203	297	235	203	358	174	158	319	258	735
E. M. Lisesi	$\overline{X}$	134.9	133.6	133.1	136.0	133.0	132.0	136.3	131.7	135.4	133.8
	S	12.7	12.3	11.5	11.6	12.2	13.1	12.3	11.9	12.11	12.2
	n	83	128	65	88	149	39	68	130	78	276

Tablo 11 incelendiğinde lise öğrencilerinin Saldırganlık Ölçeği’nden aldıkları puan ortalamalarının ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyaç düzeyleri ve öğrenim görülen okulun türüne göre değiştiği görülmektedir. İlişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacının her üç düzeyinde genel lise ve endüstri meslek lisesi öğrencilerinin saldırganlık puan

ortalamaları arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Gruplar arası ortalama farklarının istatistiksel olarak da anlamlı olup olmadığını kontrol etmek amacıyla iki yönlü varyans analizi uygulanmış ve sonuçları Tablo 12’de sunulmuştur.

TABLO 12
Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyacı) Düzeyleri Farklı
Lise Öğrencilerinin Öğrenim Gördükleri Okul Türüne Göre Saldırganlık
Puanlarına İlişkin İki Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Psikolojik İhtiyaçlar	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p
İlişki İhtiyacı	Okul Türü	150.6	1	150.6	.95	.329
	İl. İh. Düzeyi	733.6	2	366.8	2.3	.099
	İl.İh. D. xOkul Trü	77.9	2	38.9	.25	.781
	Hata	158779.7	1005	157.9		
	Toplam	18068817.0	1011			
Yeterlik İhtiyacı	Okul Türü	58.6	1	58.6	.37	.542
	Yt. İh. Düzeyi	1343.6	2	671.8	4.3	.014*
	Yt. İh. D.xOkul Trü	190.3	2	95.1	.60	.547
	Hata	158339.0	1005	157.5		
	Toplam	18068817.0	1011			
Özerklik İhtiyacı	Okul Türü	491.2	1	491.2	3.1	.078
	Öz. İh. Düzeyi	794.4	2	397.1	2.5	.081
	Öz.İh.D.xOkul Trü	959.9	2	479.9	3.0	.067
	Hata	158724.7	1005	157.9		
	Toplam	18068817.0	1011			

Tablo 12’de görüldüğü gibi öğrenim görülen okul türü değişkeninin lise öğrencilerinin saldırganlık puanları üzerindeki temel etkisi anlamlı bulunmamıştır. Başka bir ifade ile genel lisede ve endüstri meslek lisesinde öğrenim gören öğrencilerin saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. İlişki ihtiyacı ve özerklik ihtiyacı düzeyi değişkenlerinin öğrencilerin saldırganlık puanları üzerindeki temel etkisi anlamlı, yeterlik ihtiyacı düzeyi değişkeninin öğrencilerin saldırganlık puanları

üzerindeki temel etkisi anlamlı bulunmuştur. Ayrıca okul türü değişkeni ile ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacı düzeyi değişkenlerinin saldırganlık puanları üzerindeki ortak etkileri anlamlı bulunmamıştır.

4.3.0 Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyaçları) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Algıladıkları Anne Tutumuna Göre Saldırganlık Düzeyleri

Bu başlık altında psikolojik ihtiyaç (ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacı) düzeyleri farklı lise öğrencilerinin algıladıkları anne tutumuna göre saldırganlık düzeyleri arasındaki farklılara ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Psikolojik ihtiyaç (ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacı) düzeyleri farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri arasında algılanan anne tutumuna göre fark olup olmadığını test etmek amacıyla iki yönlü varyans analizi uygulanmıştır.

TABLO 13

Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyaçları) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Algılanan Anne Tutumuna Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin $\bar{X}$, S ve n Değerleri

P.İht. Algılanan Anne Tutumu		İlişki İhtiyacı			Yeterlik İhtiyacı			Özerklik İhtiyacı			Toplam
		Alt D.	Orta D.	Üst D.	Alt D.	Orta D.	Üst D.	Alt D.	Orta D.	Üst D.	
Otoriter/ Baskıcı	$\bar{X}$	133.5	133.8	129.5	135.6	131.0	134.2	134.0	133.9	131.3	133.1
	S	12.1	13.7	11.8	13.1	11.8	14.7	11.9	13.8	12.4	12.8
	N	63	60	17	52	69	19	45	53	42	140
Aşırı Korumacı	$\bar{X}$	138.5	132.5	136.9	136.9	134.0	136.9	136.7	133.3	138.6	135.5
	S	12.6	14.0	12.4	12.6	13.8	13.7	10.5	13.8	14.8	13.4
	N	68	90	51	71	100	38	57	102	50	209
İlgisiz/ Aşırı Serbest	$\bar{X}$	140.1	132.1	135.3	140.8	131.7	142.7	142.5	131.8	136.8	135.8
	S	18.3	9.2	6.8	14.9	12.7	6.7	16.8	12.3	8.0	13.7
	N	17	19	6	14	24	4	12	22	8	42
Demokratik/ Anlayışlı	$\bar{X}$	132.8	132.1	131.3	133.1	131.7	131.6	131.8	132.1	132.0	132.5
	S	12.0	11.9	12.1	11.9	11.8	12.5	10.9	12.5	12.0	12.0
	N	138	256	226	154	314	152	112	272	236	620

Tablo 13 incelendiğinde lise öğrencilerinin Saldırganlık Ölçeği'nden aldıkları puan ortalamalarının ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyaç düzeyleri ve algıladıkları anne tutumuna göre değiştiği görülmektedir. İlişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacının her üç düzeyinde annesini otoriter/ baskıcı, aşırı koruyucu, ilgisiz/ aşırı serbest ve demokratik/ anlayışlı olarak algılayan öğrencilerin saldırganlık puan ortalamaları arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Gruplar arası ortalama farklarının istatistiksel olarak da anlamlı olup olmadığını kontrol etmek amacıyla iki yönlü varyans analizi uygulanmış ve sonuçları Tablo 14'te sunulmuştur.

TABLO 14

Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyacı) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Algıladıkları Anne Tutumuna Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin İki Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Psikolojik İhtiyaçlar	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p
İlişki İhtiyacı	Al. Anne Tutumu	2480.9	3	826.9	5.3	.001*
	İl. İh. Düzeyi	1201.0	2	600.5	3.8	.021*
	İl.İh. D. xAl. An. Tut.	1709.1	6	284.8	1.8	.090
	Hata	155410.1	999	155.5		
	Toplam	18068817.0	1011			
Yeterlik İhtiyacı	Al. Anne Tutumu	2643.6	3	881.2	5.6	.001*
	Yt. İh. Düzeyi	2064.3	2	1032.1	6.6	.001*
	Yt. İh. D. xAl. An. Tut.	1004.1	6	167.3	1.0	.376
	Hata	155965.7	999	155.8		
	Toplam	18068817.0	1011			
Özerklik İhtiyacı	Al. Anne Tutumu	3063.1	3	1021.0	6.5	.000*
	Öz. İh. Düzeyi	945.1	2	472.5	3.0	.051
	Öz.İh. D. x Al. An. Tut.	1911.7	6	318.6	2.0	.060
	Hata	155788.8	999	155.9		
	Toplam	18068817.0	1011			

Tablo 14’te görüldüğü gibi algılanan anne tutumu değişkeninin öğrencilerin saldırganlık puan ortalamaları üzerindeki temel etkisi anlamlı bulunmuştur. Başka bir ifade ile annelerini otoriter/ baskıcı, aşırı koruyucu, ilgisiz/ aşırı serbest ve demokratik/ anlayışlı olarak algılayan öğrencilerin saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Psikolojik ihtiyaç düzeylerinin saldırganlık puanı üzerindeki etkilerine bakıldığında ise ilişki ve yeterlik ihtiyacı düzeyi değişkenlerinin saldırganlık puanları üzerindeki temel etkileri anlamlı bulunmuştur. Buna göre ilişki ve yeterlik ihtiyaç düzeyleri farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Ancak özerklik ihtiyacı düzeyi değişkeninin öğrencilerin saldırganlık puanları üzerindeki temel etkisi anlamlı bulunmamıştır. Buna göre özerklik ihtiyacı düzeyi farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Ayrıca algılanan anne tutumu değişkeni ile ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacı düzeyi değişkenlerinin öğrencilerin saldırganlık puan ortalamaları üzerindeki ortak etkileri anlamlı bulunmamıştır. Buna göre psikolojik ihtiyaç düzeyleri farklı, annelerini otoriter/ baskıcı, aşırı koruyucu, ilgisiz/ aşırı serbest ve demokratik/ anlayışlı olarak algılayan öğrencilerin saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Algılanan anne tutumu değişkeninin saldırganlık düzeyine temel etkisinin kaynağını belirlemek için Scheffe Testi uygulanmıştır. Sonuçları Tablo 15’te sunulmuştur.

TABLO 15

**Lise Öğrencilerinin Algıladıkları Anne Tutumuna Saldırganlık Puanlarının
Scheffe Testi İle Karşılaştırılması**

Algılanan Anne Tutumu	$\bar{X}$	Otoriter/ Baskıcı	Aşırı Koruyucu	İlgisiz/ Aşırı Serbest	Demokratik/ Anlayışlı
Otoriter/ Baskıcı	133.1				
Aşırı Koruyucu	135.5				*
İlgisiz/ Aşırı Serbest	135.8				
Demokratik/ Anlayışlı	132.0		*		

Tablo 15’te görüldüğü gibi annesini aşırı koruyucu olarak algılayan öğrencilerin saldırganlık düzeyi ($\bar{X}=135.5$), annesini demokratik/ anlayışlı olarak algılayan öğrencilerin saldırganlık düzeyi ($\bar{X}=132.0$)’den anlamlı derecede yüksektir.

4.4.0 Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyaçları) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Algıladıkları Baba Tutumuna Göre Saldırganlık Düzeyleri

Bu başlık altında psikolojik ihtiyaç (ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacı) düzeyleri farklı lise öğrencilerinin algıladıkları baba tutumuna göre saldırganlık düzeyleri arasındaki farklılara ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Psikolojik ihtiyaç (ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacı) düzeyleri farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri arasında algılanan baba tutumuna göre fark olup olmadığını test etmek amacıyla iki yönlü varyans analizi uygulanmıştır.

TABLO 16

Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyaçları) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Algılanan Baba Tutumuna Göre Saldırganlık

Puanlarına İlişkin $\bar{X}$, S ve n Değerleri

P.İht.	Algılanan Baba Tutumu	İlişki İhtiyacı			Yeterlik İhtiyacı			Özerklik İhtiyacı			Toplam
		Alt D.	Orta D.	Üst D.	Alt D.	Orta D.	Üst D.	Alt D.	Orta D.	Üst D.	
Otoriter/ Baskıcı	$\bar{X}$	134.1	131.2	134.8	136.6	130.5	133.8	133.2	132.1	134.8	133.2
	S	12.2	11.9	12.0	12.0	10.9	13.9	11.8	12.7	11.3	12.1
	n	75	67	34	61	87	25	57	75	44	176
Aşırı Koruyucu	$\bar{X}$	138.5	133.6	134.0	136.5	133.7	137.0	137.1	133.4	136.6	135.1
	S	14.9	13.6	11.5	13.5	13.6	13.2	13.0	13.2	14.1	13.5
	n	51	68	55	56	91	27	35	84	54	174
İlgisiz/ Aşırı Serbest	$\bar{X}$	134.5	136.5	130.1	134.9	135.1	132.5	134.3	134.5	137.0	134.9
	S	14.1	12.6	5.7	13.2	13.1	.7	12.4	13.1	13.5	12.8
	n	28	27	6	28	31	2	20	29	12	61
Demokra- tik/ Anlayışlı	$\bar{X}$	133.8	132.1	131.5	133.5	131.7	132.1	133.4	132.2	131.6	132.2
	S	11.9	12.3	12.6	12.2	12.1	12.9	11.1	12.9	12.3	12.3
	n	132	263	205	146	298	156	114	260	226	600

Tablo 16’da görüldüğü gibi lise öğrencilerinin Saldırganlık Ölçeği’nden aldıkları puan ortalamalarının ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyaç düzeyleri ve algıladıkları baba tutumuna göre değişmektedir. İlişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacının her üç düzeyinde babasını otoriter/ baskıcı, aşırı koruyucu, ilgisiz/ aşırı serbest ve demokratik/ anlayışlı

olarak algılayan öğrencilerin saldırganlık puan ortalamaları arasında farklılıklar bulunmaktadır. Gruplar arası ortalama farklarının istatistiksel olarak da anlamlı olup olmadığını kontrol etmek amacıyla iki yönlü varyans analizi uygulanmış ve sonuçları Tablo 17’de sunulmuştur.

TABLO 17
Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyacı) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Algıladıkları Baba Tutumuna Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin İki Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Psikolojik İhtiyaçlar	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p
İlişki İhtiyacı	Al. Baba Tutumu	1118.1	3	372.7	2.3	.069
	İl. İh. Düzeyi	544.9	2	272.4	1.7	.177
	İl.İh. D. xAl. Baba. Tut.	940.5	6	156.7	1.0	.425
	Hata	156972.2	999	157.1		
	Toplam	18068817.0	1011			
Yeterlik İhtiyacı	Al. Baba Tutumu	1231.3	3	410.4	2.6	.050*
	Yt. İh. Düzeyi	812.6	2	406.3	2.5	.076
	Yt. İh. D. xAl. Baba. Tut.	742.0	6	123.6	0.8	.579
	Hata	156786.5	999	156.9		
	Toplam	18068817.0	1011			
Özerklik İhtiyacı	Al. Baba Tutumu	1476.1	3	492.0	3.1	.026*
	Öz. İh. Düzeyi	388.0	2	194.0	1.2	.293
	Öz.İh. D. x Al. Baba Tut.	711.7	6	118.6	0.7	.609
	Hata	157837.1	999	157.9		
	Toplam	18068817.0	1011			

Tablo 17’de görüldüğü gibi algılanan baba tutumu değişkeninin öğrencilerin saldırganlık puanları üzerindeki temel etkisi anlamlı bulunmuştur. Başka bir ifade ile babalarını otoriter/ baskıcı, aşırı koruyucu, ilgisiz/ aşırı serbest ve demokratik/ anlayışlı olarak algılayan öğrencilerin saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Psikolojik ihtiyaç düzeylerinin saldırganlık puanı üzerindeki etkilerine

bakıldığında ise ilişki ve özerklik ihtiyacı düzeyi değişkenlerinin saldırganlık puanları üzerindeki temel etkileri anlamlı değildir; ancak yeterlik ihtiyacı düzeyi değişkeninin saldırganlık puanı üzerindeki temel etkisi anlamlıdır. Ayrıca algılanan baba tutumu değişkeni ile ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacı düzeyi değişkenlerinin saldırganlık puanları üzerindeki ortak etkileri anlamlı bulunmamıştır. Buna göre psikolojik ihtiyaç düzeyleri farklı, babalarını otoriter/ baskıcı, aşırı koruyucu, ilgisiz/ aşırı serbest ve demokratik/ anlayışlı olarak algılayan öğrencilerin saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

TABLO 18

Lise Öğrencilerinin Algıladıkları Baba Tutumuna Göre Saldırganlık Puanlarının Scheffe Çoklu Karşılaştırma Testi İle Karşılaştırılması

Algılanan Baba Tutumu	$\bar{X}$	Otoriter/ Baskıcı	Aşırı Koruyucu	İlgisiz/ Aşırı Serbest	Demokratik/ Anlayışlı
Otoriter/ Baskıcı	133.2				
Aşırı Koruyucu	135.1				
İlgisiz/ Aşırı Serbest	134.9				*
Demokratik/ Anlayışlı	132.2	*			

Tablo 16’da görüldüğü gibi babasını ilgisiz/ aşırı serbest olarak algılayan öğrencilerin saldırganlık düzeyi ($\bar{X}=134.9$), babasını demokratik/ anlayışlı olarak algılayan öğrencilerin saldırganlık düzeyi ($\bar{X}=132.3$)’den anlamlı derecede yüksektir.

4.5.0 Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyaçları) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Yaşamlarının Çoğunu Geçirdikleri Yerleşim Yerine Göre Saldırganlık Düzeyleri

Bu başlık altında psikolojik ihtiyaç (ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacı) düzeyleri farklı lise öğrencilerinin yaşamlarının çoğunu geçirdikleri yerleşim yerine göre saldırganlık düzeyleri arasındaki farklılara ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Psikolojik ihtiyaç (ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacı) düzeyleri farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri arasında yaşamın çoğunun geçirildiği yerleşim yerine göre fark olup olmadığını test etmek amacıyla iki yönlü varyans analizi uygulanmıştır.

TABLO 19
Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyaçları) Düzeyleri Farklı
Lise Öğrencilerinin Yaşamlarının Çoğunu Geçirdikleri Yerleşim Yerine
Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin $\bar{X}$, S ve n Değerleri

P.İht. Yaşamın Çoğunun Geçirildiği Yer		İlişki İhtiyacı			Yeterlik İhtiyacı			Özerklik İhtiyacı			Toplam
		Alt D.	Orta D.	Üst D.	Alt D.	Orta D.	Üst D.	Alt D.	Orta D.	Üst D.	
Köy/ Kasaba	$\bar{X}$	131.9	131.7	129.2	133.3	131.3	126.9	132.6	130.2	132.3	131.3
	S	11.7	10.3	8.8	10.1	11.1	7.7	11.0	10.2	10.8	10.5
	n	44	65	20	39	74	16	39	64	26	129
Küçük Şehir	$\bar{X}$	134.1	130.8	133.0	134.9	130.4	132.6	134.4	130.6	133.6	132.6
	S	10.9	14.9	15.1	10.8	15.1	13.7	11.9	12.9	15.5	13.8
	n	30	24	12	29	28	9	23	27	16	66
Büyük Şehir	$\bar{X}$	136.3	132.6	133.0	135.2	133.1	132.8	134.4	133.3	133.7	133.7
	S	13.0	12.1	11.6	13.1	11.8	12.4	11.6	13.3	11.3	12.3
	n	133	210	157	147	251	102	100	224	176	500
Çok Büyük Şehir	$\bar{X}$	134.1	133.0	131.8	134.9	131.0	134.3	134.2	132.9	132.1	132.9
	S	13.7	13.8	13.3	13.5	13.1	14.3	12.4	13.3	14.5	13.6
	n	79	126	211	76	54	86	64	134	118	316

Tablo 19 incelendiğinde lise öğrencilerinin Saldırganlık Ölçeği'nden aldıkları puan ortalamalarının ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyaç düzeyleri ve yaşamlarının çoğunu geçirdikleri yerleşim yerine göre değiştiği görülmektedir. İlişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacının her üç düzeyinde yaşamının çoğunu köyde/ kasabada, küçük şehirlerde, büyük şehirlerde ve çok büyük şehirlerde geçiren öğrencilerin saldırganlık puan ortalamaları arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Gruplar arası ortalama farklarının istatistiksel olarak da anlamlı olup olmadığını kontrol etmek amacıyla iki yönlü varyans analizi uygulanmış ve sonuçları Tablo 20'de sunulmuştur.

TABLO 20
Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyacı) Düzeyleri Farklı
Lise Öğrencilerinin Yaşamlarının Çoğunu Geçirdikleri Yerleşim Yerine Göre
Saldırganlık Puanlarına İlişkin İki Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Psikolojik İhtiyaçlar	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p
İlişki İhtiyacı	Yerleşim Yeri	850.1	3	283.3	1.8	.147
	İl. İh. Düzeyi	611.8	2	305.9	1.9	.145
	İl. İh. Düzeyi x Yer. Yeri	449.3	6	74.9	0.5	.828
	Hata	157866.3	999	158.0		
	Toplam	18068817.0	1011			
Yeterlik İhtiyacı	Yerleşim Yeri	817.0	3	272.3	1.7	.159
	Yt. İh. Düzeyi	1219.6	2	609.1	3.9	.021*
	Yt. İh. D. x Yer. Yeri	852.7	6	142.1	0.9	.492
	Hata	157.2	999	157.4		
	Toplam	18068817.0	1011			
Özerklik İhtiyacı	Yerleşim Yeri	440.5	3	146.8	0.9	.429
	Öz. İh. Düzeyi	478.4	2	239.2	1.5	.223
	Öz.İh. D. x Yer. Yeri	268.7	6	44.8	0.3	.946
	Hata	158977.4	999	159.1		
	Toplam	18068817.0	1011			

Tablo 20’de görüldüğü gibi yaşamın çoğunun geçirildiği yerleşim yeri değişkeninin öğrencilerin saldırganlık puanları üzerindeki temel etkisi anlamlı bulunmamıştır. Başka bir ifade ile yaşamının çoğunu köyde/ kasabada, küçük şehirlerde, büyük şehirlerde ve çok büyük şehirlerde geçiren öğrencilerin saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Psikolojik ihtiyaç düzeylerinin saldırganlık puanı üzerindeki etkilerine bakıldığında ise ilişki ve özerklik ihtiyacı düzeyi değişkenlerinin öğrencilerin saldırganlık puanları üzerindeki temel etkileri anlamlı bulunmazken; yeterlik ihtiyacı düzeyi değişkeninin öğrencilerin saldırganlık puanı üzerindeki temel etkisi anlamlı bulunmuştur. Ayrıca yaşamın çoğunun geçirildiği yerleşim yeri değişkeni ile ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacı düzeyi değişkenlerinin, öğrencilerin saldırganlık puanları

üzerindeki ortak etkileri anlamlı bulunmamıştır. Buna göre psikolojik ihtiyaç düzeyleri farklı ve yaşamının çoğunu köyde/ kasabada, küçük şehirlerde, büyük şehirlerde ve çok büyük şehirlerde geçiren öğrencilerin saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

4.6.0 Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyaçları) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Ailelerinde Şiddet Uygulanma Durumuna Göre Saldırganlık Düzeyleri

Bu başlık altında psikolojik ihtiyaç (ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacı) düzeyleri farklı lise öğrencilerinin ailelerinde şiddet uygulanma durumuna göre saldırganlık düzeyleri arasındaki farklılıklara ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Psikolojik ihtiyaç (ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacı) düzeyleri farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri arasında ailede şiddet uygulanıp- uygulanmama durumuna göre fark olup olmadığını test etmek amacıyla iki yönlü varyans analizi uygulanmıştır.

TABLO 21
Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyaçları) Düzeyleri Farklı
Lise Öğrencilerinin Ailelerinde Şiddet Uygulanma Durumuna Göre
Saldırganlık Puanlarına İlişkin $\bar{X}$, S ve n Değerleri

P.İht. Ailede Şiddet Durumu		İlişki İhtiyacı			Yeterlik İhtiyacı			Özerklik İhtiyacı			Toplam
		Alt D.	Orta D.	Üst D.	Alt D.	Orta D.	Üst D.	Alt D.	Orta D.	Üst D.	
Uygulanır	$\bar{X}$	136.1	133.4	134.7	136.7	133.	136.6	136.7	134.5	133.1	134.8
	S	13.7	11.1	11.4	13.1	11.9	11.1	11.9	12.7	12.2	12.4
	n	112	96	49	94	131	32	74	121	62	257
Uygulanmaz	$\bar{X}$	133.9	132.2	131.8	134.0	131.7	132.3	132.7	131.9	133.0	132.5
	S	12.2	12.9	12.3	12.2	12.4	13.3	11.4	12.9	12.8	12.6
	n	174	329	251	197	376	181	152	328	274	754

Tablo 21 incelendiğinde lise öğrencilerinin Saldırganlık Ölçeği'nden aldıkları puan ortalamalarının ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyaç düzeyleri ve ailelerinde şiddet

uygulanma durumuna göre değiştiği görülmektedir. İlişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacının her üç düzeyinde ailesinde şiddet uygulanan ve uygulanmayan öğrencilerin saldırganlık puan ortalamaları arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Gruplar arası ortalama farklarının istatistiksel olarak da anlamlı olup olmadığını kontrol etmek amacıyla iki yönlü varyans analizi uygulanmış ve sonuçları Tablo 22’de sunulmuştur.

TABLO 22
Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyacı) Düzeyleri Farklı Lise
Öğrencilerinin Ailelerinde Şiddet Uygulanma Durumuna Göre
Saldırganlık Puanlarına İlişkin İki Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Psikolojik İhtiyaçlar	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p
İlişki İhtiyacı	Ailede Şiddet	738.1	1	738.1	4.6	.031*
	İl. İh. Düzeyi	730.4	2	365.2	2.3	.099
	İl. İh. Düz. x Ailede Şiddet	80.0	2	40.0	0.2	.776
	Hata	158298.8	1005	157.5		
	Toplam	18068817.0	1011			
Yeterlik İhtiyacı	Ailede Şiddet	1083.3	1	1083.3	6.9	.009*
	Yt. İh. Düzeyi	1471.8	2	735.9	4.6	.009*
	Yt. İh. D. x Ailede Şiddet	219.1	2	109.5	0.7	.498
	Hata	157622.6	1005	156.8		
	Toplam	18068817.0	1011			
Özerklik İhtiyacı	Ailede Şiddet	870.5	1	870.5	5.5	.019*
	Öz. İh. Düzeyi	368.2	2	184.1	1.1	.312
	Öz.İh. D. x Ailede Şiddet	407.1	2	203.5	1.3	.276
	Hata	158497.7	1005	157.7		
	Toplam	18068817.0	1011			

Tablo 22’de görüldüğü gibi ailede şiddet uygulanma durumu değişkeninin öğrencilerin saldırganlık puanları üzerindeki temel etkisi anlamlı bulunmuştur. Başka bir ifade ile ailesinde şiddet uygulanan ve uygulanmayan lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Psikolojik ihtiyaç düzeylerinin öğrencilerin

saldırganlık puanı üzerindeki etkilerine bakıldığında ise ilişki ve özerklik ihtiyacı düzeyi değişkenlerinin öğrencilerin saldırganlık puanları üzerindeki temel etkileri anlamlı bulunmazken; yeterlik ihtiyacı düzeyi değişkeninin öğrencilerin saldırganlık puanı üzerindeki temel etkisi anlamlı bulunmuştur. Ayrıca ailede şiddet uygulanma durumu değişkeni ile ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacı düzeyi değişkenlerinin saldırganlık puanları üzerindeki ortak etkileri anlamlı bulunmamıştır. Buna göre psikolojik ihtiyaç düzeyleri farklı, ailesinde şiddet uygulanan ve uygulanmayan lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Tablo 22’de görüldüğü gibi ailede şiddet uygulanıp- uygulanmaması değişkeninin öğrencilerin saldırganlık düzeyi üzerindeki temel etkisi anlamlı bulunmuştur. Tablo 21’de görüldüğü gibi ailesinde şiddet uygulanan öğrencilerin saldırganlık puanı ortalaması ($\bar{X}=134.8$), ailesinde şiddet uygulanmayan öğrencilerin saldırganlık puan ortalaması ($\bar{X}=132.4$)’dan anlamlı derecede yüksektir. Görüldüğü gibi ailesinde şiddet uygulanan öğrencilerin saldırganlık puan ortalamaları ailesinde şiddet uygulanmayan öğrencilere göre daha yüksektir. Başka bir ifade ile ailesinde şiddet uygulanan öğrencilerin saldırganlık düzeyi, ailesinde şiddet uygulanmayanlardan daha yüksektir.

4.7.0 Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyaçları) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Öğrenim Gördükleri Okuldan Memnuniyet Düzeylerine Göre Saldırganlık Düzeyleri

Bu başlık altında psikolojik ihtiyaç (ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacı) düzeyleri farklı lise öğrencilerinin öğrenim gördükleri okuldan memnuniyet düzeylerine göre saldırganlık düzeyleri arasındaki farklara ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Psikolojik ihtiyaç (ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacı) düzeyleri farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri arasında öğrenim görülen okuldan memnuniyet düzeyine göre fark olup- olmadığını test etmek amacıyla iki yönlü varyans analizi uygulanmıştır.

TABLO 23
Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyaçları) Düzeyleri Farklı
Lise Öğrencilerinin Öğrenim Gördükleri Okuldan Memnuniyet Düzeylerine Göre
Saldırganlık Puanlarına İlişkin $\bar{X}$, S ve n Değerleri

P.İht.	Okuldan Memnuniyet Düzeyi	İlişki İhtiyacı			Yeterlik İhtiyacı			Özerklik İhtiyacı			Toplam
		Alt D.	Orta D.	Üst D.	Alt D.	Orta D.	Üst D.	Alt D.	Orta D.	Üst D.	
Memnun	$\bar{X}$	133.0	129.9	131.4	131.5	130.9	131.3	131.7	134.3	136.3	131.1
	S	12.0	12.9	11.9	13.4	11.6	12.1	10.7	10.6	14.0	12.4
	n	88	158	138	130	212	89	71	97	58	384
Kısmen Memnun	$\bar{X}$	135.3	132.8	132.9	135.0	132.8	133.2	131.1	132.8	135.0	133.5
	S	12.2	11.4	12.6	11.4	12.3	12.2	13.2	12.7	12.3	12.0
	n	123	189	119	130	212	89	159	213	77	431
Memnun Değil	$\bar{X}$	135.9	136.8	133.5	138.9	132.9	136.5	131.0	134.1	136.1	135.8
	S	14.7	13.1	12.3	12.4	13.8	14.0	12.2	11.6	14.8	13.6
	n	75	78	43	72	89	35	154	121	61	196

Tablo 23 incelendiğinde lise öğrencilerinin Saldırganlık Ölçeği'nden aldıkları puan ortalamalarının ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyaç düzeyleri ve öğrenim gördükleri okuldan memnuniyet düzeylerine göre değiştiği görülmektedir. İlişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacının her üç düzeyinde öğrenim gördükleri okuldan memnun olan, kısmen memnun olan ve memnun olmayan öğrencilerin saldırganlık puan ortalamaları arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Gruplar arası ortalama farklarının istatistiksel olarak da anlamlı olup olmadığını kontrol etmek amacıyla iki yönlü varyans analizi uygulanmış ve sonuçları Tablo 24'te sunulmuştur.

TABLO 24
Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyacı) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Öğrenim Gördükleri Okuldan Memnuniyet Düzeylerine Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin İki Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Psikolojik İhtiyaçlar	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p
İlişki İhtiyacı	Okuldan Mem. Düz.	2106.6	2	1053.3	6.8	.001*
	İl. İh. Düzeyi	666.1	2	333.0	2.1	.118
	İl. İh. D. xOk. Mem. Düz.	641.3	4	160.3	1.0	.390
	Hata	155872.1	1002	155.5		
	Toplam	18068817.0	1011			
Yeterlik İhtiyacı	Okuldan Mem. Düz.	2769.1	2	1384.5	8.9	.000*
	Yt. İh. Düzeyi	1450.2	2	725.1	4.6	.000*
	Yt. İh. D.xOk. Mem. Düz.	788.4	4	197.1	1.3	.010*
	Hata	155399.3	1002	155.1		
	Toplam	18068817.0	1011			
Özerklik İhtiyacı	Okuldan Mem. Düz.	2728.9	2	1364.5	8.7	.000*
	Öz. İh. Düzeyi	209.7	2	104.9	.7	.512
	Öz.İh. D.xOk. Mem. Düz.	92.2	4	23.7	.1	.964
	Hata	156970.2	1002	156.6		
	Toplam	18068817.0	1011			

Tablo 24’te görüldüğü gibi öğrenim görülen okuldan memnuniyet düzeyi değişkeninin öğrencilerin saldırganlık puanları üzerindeki temel etkisi anlamlı bulunmuştur. Başka bir ifade ile öğrenim gördüğü okuldan memnun olan, kısmen memnun olan ve memnun olmayan öğrencilerin saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Psikolojik ihtiyaç düzeylerinin saldırganlık puanı üzerindeki etkilerine bakıldığında ise ilişki ve özerklik ihtiyacı düzeyi değişkenlerinin öğrencilerin saldırganlık puanları üzerindeki temel etkileri anlamlı bulunmazken; yeterlik ihtiyacı düzeyi değişkeninin öğrencilerin saldırganlık puanı üzerindeki temel etkisi anlamlı bulunmuştur. Ayrıca öğrenim görülen okuldan memnuniyet düzeyi değişkeni ile ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacı düzeyi değişkenlerinin öğrencilerin saldırganlık puanları üzerindeki ortak

etkilerine bakıldığında ise öğrenim görülen okuldan memnuniyet düzeyi ile yeterli ihtiyacı düzeyi değişkenlerinin öğrencilerin saldırganlık puanı üzerindeki ortak etkisi anlamlı bulunmuştur. Buna göre yeterli ihtiyacı düzeyleri farklı, öğrenim gördüğü okuldan memnun olan, kısmen memnun olan ve memnun olmayan öğrencilerin saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Ancak öğrenim görülen okuldan memnuniyet düzeyi ile ilişki ve özerklik ihtiyacı düzeyi değişkenlerinin öğrencilerinin saldırganlık puanı üzerindeki ortak etkileri anlamlı bulunmamıştır.

Öğrenim görülen okuldan memnuniyet düzeyine göre öğrencilerin saldırganlık düzeyinde anlamlı farklılık bulunmuştur. Farkın kaynağını belirlemek amacıyla Scheffe testi uygulanmıştır. Sonuçları Tablo 25’te sunulmuştur.

TABLO 25
Lise Öğrencilerinin Öğrenim Gördükleri Okuldan Memnuniyet
Düzeylerine Göre Saldırganlık Puanlarının Scheffe Çoklu Karşılaştırma
Testi İle Karşılaştırılması

Ok. Mem. Düz	$\bar{X}$	Memnun	Kısmen Memnun	Memnun Değil
Memnun	131.2			*
Kısmen Memnun	133.6			
Memnun Değil	135.8	*		

Tablo 25’te görüldüğü gibi öğrenim gördüğü okuldan memnun olmayan öğrencilerin saldırganlık düzeyi ($\bar{X}=135.8$), öğrenim gördüğü okuldan memnun olan öğrencilerin saldırganlık düzeyi ($\bar{X}=131.2$)’den anlamlı derecede yüksektir.

Tablo 24’te görülen bir diğer sonuç ise öğrenim görülen okuldan memnuniyet düzeyi değişkeni ile yeterli ihtiyacı düzeyi değişkeninin lise öğrencilerinin saldırganlık puanı üzerindeki ortak etkisi anlamlı bulunmuştur. Yeterlik ihtiyacı düzeyi ve öğrenim görülen okuldan memnuniyet düzeyi değişkenlerinin ortak etkisine bağlı olarak ortaya çıkan puan ortalamaları arasındaki farklılıkların hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek amacıyla öncelikle gözeneklerin kodlandığı yeni bir değişken oluşturulmuş ve bu faktör temelinde gözenek ortalamaları karşılaştırılmış, başka bir ifade ile tek

yönlü varyans analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda ortaya çıkan tablolar ve sonuçlar aşağıda sunulmuştur.

TABLO 26

Gözeneklerin Tanımı ve Gözeneklerde Yer Alan Öğrencilerin n , $\bar{X}$ ve S Değerleri

Gözenekler		n	$\bar{X}$	S
11.00	Memnun/ Alt Düz. Yet. İhtiyacı	89	131.5	13.4
12.00	Kıs. Mem/ Alt Düz. Yet. İhtiyacı	130	135.0	11.4
13.00	Mem. Değil/ Alt Düz. Yet. İhtiyacı	72	138.9	12.4
21.00	Memnun/ Orta Düz. Yet. İhtiyacı	206	130.9	11.6
22.00	Kıs. Mem/ Orta Düz. Yet. İhtiyacı	212	132.8	12.3
23.00	Mem. Değil/ Orta Düz. Yet. İhtiyacı	89	132.9	13.9
31.00	Memnun/ Üst Düz. Yet. İhtiyacı	89	131.4	13.4
32.00	Kıs. Mem/ Üst Düz. Yet. İhtiyacı	89	133.2	12.1
33.00	Mem. Değil/ Üst Düz. Yet. İhtiyacı	35	136.6	14.0
Toplam		1011	133.1	12.6

Tablo 26’da görüldüğü gibi yeterlik ihtiyacı düzeyi farklı, öğrenim gördüğü okuldan memnun, kısmen memnun ve memnun olmayan öğrencilerin saldırganlık puan ortalamaları, her grupta yer alan öğrenci sayısı ve standart sapma değerleri verilmiştir.

TABLO 27

Gözeneklerde Yer Alan Öğrencilerin Saldırganlık Puanlarına Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplararası	4825,9	8	603.2	3.890	.000*
Gruplariçi	155399,4	1002	155.1		
Toplam	160225,3	1010			

Varyans analizi sonucunda F değeri anlamlı bulunmuş ve farkın kaynağını belirlemek amacıyla Scheffe Çoklu Karşılaştırma Testi uygulanmıştır. Scheffe Testi sonuçları Tablo 28’de sunulmuştur.

TABLO 28
Scheffe Çoklu Karşılaştırma Testi Sonuçları

(I)	(J)	Ortalama Farkları (I-J)	Standart Hata	p
13.00	11.00	7,45272	1,97398	,077
	12. 00	3,95833	1,82948	,791
	21.00	8,00688*	1,70496	,005
	22.00	6,12814	1,69870	,113
	23.00	6,03699	1,97398	,315
	31.00	7,58755	1,97398	,065
	32.00	5,69991	1,97398	,402
	33.00	2,38690	2,56615	,999
21.00	11.00	-,55416	1,57969	1,000
	12.00	-4,04854	1,39494	,394
	13.00	-8,00688*	1,70496	,005
	22.00	-1,87873	1,21836	,967
	23.00	-1,96989	1,57969	,992
	31.00	-,41933	1,57969	1,000
	32.00	-2,30697	1,57969	,977
	33.00	-5,61997	2,27684	,637

Tablo 28’de tüm gözeneklerin Scheffe Çoklu Karşılaştırma Testi sonuçları çok yer kapladığı için verilmemiştir. Sadece anlamlı farklılık gösteren gözeneklerin değerleri sunulmuştur. Tabloda görüldüğü gibi; yeterli ihtiyacı alt düzey olan ve öğrenim gördüğü okuldan memnun olmayan öğrencilerin saldırganlık düzeyi ($\bar{X}=138.9$), yeterli ihtiyacı orta düzeyde olan ve öğrenim gördüğü okuldan memnun olan öğrencilerin saldırganlık düzeyi ($\bar{X}=130.9$)’den daha yüksektir.

4.8.0 Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyaçları) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Serbest Zamanlarında Yapmayı Tercih Ettikleri Etkinliğin Türüne Göre Saldırganlık Düzeyleri

Bu başlık altında psikolojik ihtiyaç (ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacı) düzeyleri farklı lise öğrencilerinin serbest zamanlarında yapmayı tercih ettikleri etkinliğin türüne göre saldırganlık düzeyleri arasındaki farklara ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Psikolojik ihtiyaç (ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacı) düzeyleri farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri arasında serbest zamanlarda yapmayı tercih ettikleri etkinliğin türüne göre fark olup olmadığını test etmek amacıyla iki yönlü varyans analizi uygulanmıştır.

TABLO 29

Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyaçları) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Serbest Zamanlarında Yapmayı Tercih Ettikleri

Etkinliğin Türüne Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin $\bar{X}$, S ve n Değerleri

P.İht. Serbest Zaman Etk. Türü		İlişki İhtiyacı			Yeterlik İhtiyacı			Özerklik İhtiyacı			Toplam
		Alt D.	Orta D.	Üst D.	Alt D.	Orta D.	Üst D.	Alt D.	Orta D.	Üst D.	
Bireyin Pasif Olduğu Etk.	$\bar{X}$	133.3	131.4	132.9	134.7	130.9	133.0	132.8	132.1	132.6	132.4
	S	11.9	12.9	12.8	12.3	12.5	12.9	11.5	13.5	12.2	12.6
	n	152	233	200	160	290	135	127	260	198	585
Bireyin Aktif Olduğu Etk.	$\bar{X}$	136.4	133.7	131.0	135.1	133.6	133.0	135.7	133.2	133.7	133.9
	S	13.7	11.9	11.1	12.8	11.9	13.3	11.8	12.1	13.3	12.4
	n	134	192	100	131	217	78	99	189	138	426

Tablo 29 incelendiğinde lise öğrencilerinin Saldırganlık Ölçeği'nden aldıkları puan ortalamalarının ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacı düzeyleri ve serbest zamanlarında yapmayı tercih ettikleri etkinliğin türüne göre değiştiği görülmektedir. İlişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacının her üç düzeyinde serbest zamanlarında, bireyin pasif olduğu ve bireyin aktif olduğu etkinliği yapmayı tercih eden öğrencilerin saldırganlık puan ortalamaları arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Gruplar arası ortalama

farklarının istatistiksel olarak da anlamlı olup olmadığını kontrol etmek amacıyla iki yönlü varyans analizi uygulanmış ve sonuçları Tablo 30’da sunulmuştur.

TABLO 30
Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyacı) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Serbest Zamanlarında Yapmayı Tercih Ettikleri Etkinliğin Türüne Göre Saldırganlık Puanlarına İlişkin İki Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Psikolojik İhtiyaçlar	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p
İlişki İhtiyacı	Ser. Zam. Et. Türü	310.3	1	310.3	1.9	.160
	İl. İh. Düzeyi	1357.3	2	678.6	4.3	.013*
	İl. İh. D. x Ser. Zam. Et. T	1051.6	2	525.8	3.3	.035*
	Hata	157547.3	1005	156.7		
	Toplam	18068817.0	1011			
Yeterlik İhtiyacı	Ser. Zam. Et. Türü	214.9	1	214.9	1.4	.242
	Yt. İh. Düzeyi	1290.1	2	645.0	4.1	.017*
	Yt. İh. D.xSer. Zam. Et. T	383.4	2	191.7	1.2	.295
	Hata	157843.8	1005	157.1		
	Toplam	18068817.0	1011			
Özerklik İhtiyacı	Ser. Zam. Et. Türü	633.8	1	633.8	4.0	.066
	Öz. İh. Düzeyi	351.5	2	175.7	1.1	.330
	Öz.İh. D.xSer. Zam. Et. T	132.9	2	66.4	.4	.685
	Hata	159231.1	1005	158.4		
	Toplam	18068817.0	1011			

Tablo 30’da görüldüğü gibi serbest zamanlarda yapılan etkinliğin türü değişkeninin öğrencilerin saldırganlık puanları üzerindeki temel etkisi anlamlı bulunmamıştır. Başka bir ifade ile öğrencilerin saldırganlık düzeyleri arasında serbest zamanlarda yapmayı tercih ettikleri etkinliğin türüne göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Psikolojik ihtiyaç düzeylerinin saldırganlık puanı üzerindeki etkilerine bakıldığında ise özerklik ihtiyacı düzeyi değişkeninin öğrencilerin saldırganlık puanları üzerindeki temel etkisi anlamlı bulunmazken; ilişki ve yeterlik ihtiyacı düzeyi değişkenlerinin öğrencilerin

saldırganlık puanı üzerindeki temel etkisi anlamlı bulunmuştur. Ayrıca serbest zamanlarda yapılan etkinliğin türü ile ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacı düzeyi değişkenlerinin öğrencilerin saldırganlık puanları üzerindeki ortak etkilerine bakıldığında ise; serbest zamanlarda yapılan etkinliğin türü ile yeterlik ve özerklik ihtiyacı düzeyi değişkenlerinin öğrencilerin saldırganlık puanı üzerindeki ortak etkileri anlamlı bulunmamıştır. Ancak serbest zamanlarda yapılan etkinliğin türü ile ilişki ihtiyacı düzeyi değişkenlerinin öğrencilerin saldırganlık puanı üzerindeki ortak etkisi anlamlı bulunmuştur. Buna göre ilişki ihtiyacı düzeyleri farklı, serbest zamanlarında bireyin pasif olduğu ve bireyin aktif olduğu serbest zaman etkinliklerini yapmayı tercih eden öğrencilerin saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. İlişki ihtiyacı düzeyi ve serbest zamanlarda yapılan etkinliğin türü değişkenlerinin ortak etkisine bağlı olarak ortaya çıkan puan ortalamaları arasındaki farklılıkların hangi gruptan kaynaklandığını belirlemek amacıyla öncelikle gözeneklerin kodlandığı yeni bir değişken oluşturulmuş ve bu faktör temelinde gözenek ortalamaları karşılaştırılmış, başka bir ifade ile tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır. Analiz sonucunda ortaya çıkan tablolar ve sonuçlar aşağıda sunulmuştur.

TABLO 31

Gözeneklerin Tanımı ve Gözeneklerde Yer Alan Öğrencilerin n , $\bar{X}$ ve S Değerleri

Gözenekler		n	$\bar{X}$	S
11.00	Bireyin Pasif Olduğu Etkinlikler / Alt Düz. İlişki İht.	152	133,3	11.8
12.00	Bireyin Aktif Olduğu Etkinlikler / Alt Düz. İlişki İht.	134	136,4	13.7
21.00	Bireyin Pasif Olduğu Etkinlikler / Orta Düz. İlişki İht.	233	131,4	12.9
22.00	Bireyin Aktif Olduğu Etkinlikler / Orta Düz. İlişki İht.	192	133,7	11.9
31.00	Bireyin Pasif Olduğu Etkinlikler / Üst Düz. İlişki İht.	200	132,9	12.8
32.00	Bireyin Aktif Olduğu Etkinlikler / Üst Düz. İlişki İht.	100	131,0	11.0
Toplam		1011	133,0	12.6

Tablo 31’de görüldüğü gibi ilişki ihtiyacı düzeyi farklı, serbest zamanlarında bireyin pasif olduğu etkinlikleri ve bireyin aktif olduğu etkinlikleri yapmayı tercih eden

öğrencilerin saldırganlık puan ortalamaları, her grupta yer alan öğrenci sayısı ve standart sapma değerleri verilmiştir.

TABLO 32
Gözeneklerde Yer Alan Öğrencilerin Saldırganlık Puanlarına Göre Tek Yönlü
Varyans Analizi Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Serbestlik Derecesi	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplararası	2677,9	5	535,589	3,417	,005*
Gruplarıçi	157547,3	1005	156,763		
Toplam	160225,3	1010			

Varyans analizi sonucunda F değeri anlamlı bulunmuş ve farkın kaynağını belirlemek amacıyla Scheffe Çoklu Karşılaştırma Testi uygulanmıştır. Scheffe Testi sonuçları Tablo 33’de verilmiştir.

TABLO 33
Scheffe Çoklu Karşılaştırma Testi Sonuçları

(I)	(J)	Ortalama Farkları (I-J)	Standart Hata	p
12,00	11,00	3,12716	1,48365	,488
	21,00	5,00346*	1,35745	,019
	22,00	2,70748	1,40938	,595
	31,00	3,49769	1,39775	,282
	32,00	5,46269	1,65454	,054
21,00	11,00	-1,87630	1,30543	,840
	12,00	-5,00346*	1,35745	,019
	22,00	-2,29598	1,22036	,618
	31,00	-1,50577	1,20691	,906
	32,00	,45923	1,49681	1,000

Tablo 33’te tüm gözeneklerin Scheffe Çoklu Karşılaştırma Testi sonuçlarına göre sadece aralarında anlamlı farklılık bulunan gözenekler verilmiştir. Tabloda görüldüğü gibi; ilişki ihtiyacı alt düzey olan ve bireyin aktif olduğu etkinlikleri serbest zamanlarında yapmayı tercih eden öğrencilerin saldırganlık düzeyi ($\bar{X}=136.5$), ilişki ihtiyacı orta düzeyde olan ve bireyin pasif olduğu etkinlikleri serbest zamanlarında yapmayı tercih eden öğrencilerin saldırganlık düzeyi ($\bar{X}=131.4$)’nden daha yüksektir.

BÖLÜM V

TARTIŞMA VE YORUM

Bu bölümde psikolojik ihtiyaç (ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacı) düzeyleri farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerine ilişkin elde edilen bulguların tartışma ve yorumuna yer verilmiştir. Bulguların tartışma ve yorumu alt problemlerdeki sıraya göre sunulmuştur.

5.1.0 Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyacı) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Cinsiyetlerine Göre Saldırganlık Düzeylerine İlişkin Bulguların Tartışma ve Yorumu

Araştırmada psikolojik ihtiyaç (ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacı) düzeyleri farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin, cinsiyetlerine göre farklılık gösterip göstermediği bir alt problem olarak ele alınmıştır. Elde edilen bulgular, öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin ilişki, yeterlik ihtiyacı düzeyine ve cinsiyete göre değiştiğini ancak özerklik ihtiyacı düzeyine göre değişmediğini ortaya koymaktadır. Ayrıca öğrencilerin saldırganlık düzeyleri üzerinde özerklik ihtiyacı düzeyi ve cinsiyetin ortak etkisinin anlamlı olduğu bulunmuştur. Başka bir ifade ile öğrencilerin saldırganlık düzeyinin özerklik ihtiyacının düzeyi ve kız ya da erkek olma durumuna göre değiştiği bulunmuştur.

Araştırma bulgularına göre ilişki ihtiyacı alt düzeyde olan öğrencilerin saldırganlık düzeyi, orta düzeyde ve üst düzeyde ilişki ihtiyacı olan öğrencilerin saldırganlık düzeyinden yüksektir. Alanyazında, ilişki ihtiyacının bireyin hayatta kalması, gelişmesi ve diğerleriyle kaynaşması için temel besin kaynağı (Deci ve ark., 2001) olduğu belirtilmektedir. Yakın ilişki kuramayan bireylerin mutsuz olduğu ve bu mutsuzluğu gidermek için mantık dışı hareketlere başvurdıkları (Glasser, 2003), ilişki ihtiyaçları engellendiği için kendilerini zorla kabul ettirmek amacıyla (Ozan ve Tanrıdağ, 2002) saldırganlığa yöneldikleri belirtilmektedir. Bu bilgilerin ışığında ilişki ihtiyacını üst düzeyde hisseden öğrencilerin saldırganlık düzeyinin yüksek çıkması beklenebilir ancak

araştırmadan elde edilen sonuca göre ilişki ihtiyacını alt düzeyde hissedenlerin saldırganlık düzeyi yüksek çıkmıştır. Bunun nedeni ise ergenlik döneminde arkadaşlık ilişkilerinin önem kazanmasıyla yeterince ilişki kurabilen ve ilişki ihtiyacını alt düzeyde hisseden öğrenciler, içinde bulunduğu arkadaş grubunun kendisine sağladığı fiziksel, sosyal ve psikolojik güce güvenerek daha saldırgan davranışlara yönelmelerine bağlanabilir. Ancak yeterince ilişki kuramayan, güçlü bir arkadaş grubu olamayan, ergenler saldırgan davranışlardan uzak durabilirler. Aynı zamanda ilişki ihtiyacı üst düzeyde olan öğrenciler, çevreye karşı saldırganca davrandıkları takdirde, ilişki kuracak kimseyi bulamamaktan korktukları için saldırgan davranışlardan uzak durabilirler. Ancak ilişki ihtiyacı alt düzeyde olan öğrenciler, bu şekilde bir korkusu olmadığı için saldırgan davranışlar sergileyebilirler. Bu nedenle, ilişki ihtiyacı alt düzeyde olan öğrencilerin saldırganlık düzeyi, ilişki ihtiyacı üst düzeyde olan öğrencilerin saldırganlık düzeyinden yüksek çıkmış olabilir.

Araştırmada yeterlik ihtiyacı düzeyi alt düzeyde olan öğrencilerin saldırganlık düzeyinin, yeterlik ihtiyacı orta düzeyde olan öğrencilerin saldırganlık düzeyinden anlamlı derecede yüksek olduğu görülmektedir. Alanyazında yeterlik ihtiyacının insana özgü olduğu ve bireyin bu ihtiyacını birçok şeyi kaybetme pahasına da olsa karşılama çabası içine girdiği belirtilmektedir (Glasser, 2003). Bu bilginin ışığında yeterlik ihtiyacı üst düzeyde olan bireylerin ihtiyacının engellenmesine bağlı olarak saldırganlık düzeyinin yüksek çıkması beklenebilir; ancak araştırma sonucuna göre yeterlik ihtiyacını alt düzeyde hisseden öğrencilerin saldırganlık düzeyi daha yüksektir. Bu sonuç, ergenlik döneminde olan ergenlerin kendilerini farklı konularda gereğinden fazla yeterli hissetmelerine bağlı olarak saldırganlık gibi, diğerlerinin üzerinde egemenlik kurmaya yönelik davranışlara yoğun bir şekilde yönelmelerine bağlanabilir.

Ergenlik döneminde bulunan lise öğrencileri benmerkezci bir yapıdadırlar. Benmerkezci düşüncelerinin etkisiyle, başlarına hiçbir şey gelmeyeceğini, en güçlü olduklarını, herkesten üstün olduklarını, dünyanın merkezinde kendilerinin bulunduğunu zannederler. Başka bir ifade ile lise öğrencileri kendilerini gereğinden fazla yeterli görebilirler. Kendilerini her konuda yeterli gören öğrenci, diğerlerini dövebileceğini, onları ezebileceğini düşünüp, saldırganca davranabilir.

Araştırmada özerklik ihtiyacı düzeyine göre öğrencilerin saldırganlık düzeyinin değişmediği bulunmuştur. Alanyazında ergenlerin içinde bulundukları dönem gereği özerklik ihtiyacını yoğun bir şekilde hissettikleri ve özerklik ihtiyaçları karşılanmadığında öfkelenedikleri belirtilmektedir (Akduman, Akduman ve Alkan, 2005). Bu bilgilerin ışığında öğrencilerin üst düzey özerklik ihtiyacı hissetmeleri durumunda öfkelenmeleri ve saldırgan davranışlara başvurmaları beklenebilir. Ancak araştırmada özerklik düzeyine göre öğrencilerin saldırganlık düzeyinde anlamlı bir farklılık bulunmamıştır.

Alanyazındaki araştırmaların büyük bir bölümü cinsiyet ile saldırganlık düzeyi arasında anlamlı bir ilişki ortaya koymuştur. Araştırma bulguları genel olarak erkeklerin kızlara göre daha saldırgan olduğu yönündedir (Arıcak, 1995; Efilti, 2006; Gümüş, 2000; Güner, 1995; Güner, 2006; Kayseri Rehberlik Araştırma Merkezi, 2007; Kurtyılmaz, 2005; Moses, 1998; Tok, 2001; Tuzgöl, 1998). Belirtilen araştırmaların bulguları bu araştırmanın bulgularıyla paraleldir. Buna karşın bazı araştırmalarda kızların erkeklere göre daha saldırgan olduğu bulunurken (Doğan, 2001); bazı araştırmalarda ise, cinsiyet ile saldırganlık düzeyi arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır (Ağlamaz, 2006; Hatunoğlu, 1994; Yalçın, 2004). Belirtilen araştırmaların bulguları bu araştırmanın bulguları ile ters yöndedir.

Türk toplumunda erkek ve kız çocuklara roller yüklenirken erkeklerin tepkilerini saldırganca ifade etmesine izin verilirken; kızların saldırgan tepkileri pek onaylanmamaktadır. Aynı zamanda erkeklerin fiziksel olarak kadınlara göre daha güçlü olmaları ve güçlerini diğerlerini alt etmek için kullanmaları ve gerektiğinde ihtiyaçlarını karşılamak için fiziksel güce başvurmaları erkek öğrencilerin saldırganlık düzeyinin kız öğrencilere göre yüksek çıkmasının nedenleri olabilir.

Araştırmada, özerklik ihtiyacı düzeyi ve cinsiyetin öğrencilerin saldırganlık düzeyi üzerindeki ortak etkisi anlamlı bulunmuştur. Bu sonuç, kız ve erkek öğrencilerin özerklik ihtiyacı düzeyine göre saldırganlık düzeyinin anlamlı derecede farklı olduğunu göstermektedir. Kız ve erkek lise öğrencileri hissettikleri özerkliğe bağlı olarak

saldırganlık davranışına başvurabilmektedirler. Bunun nedeni toplumumuzda kız ve erkek çocuklara benzer düzeyde özgürlük sağlanmaması, başka bir ifade ile öğrencilerin özgürlüğü istedikleri gibi yaşamalarına aynı şekilde izin verilmemesi olabilir. Kız ve erkek öğrencilere özgürlük konusunda sağlanan bu koşullar ise öğrencilerin saldırganlık düzeyine farklı yansıtabilir.

Araştırmada, özerklik ihtiyacı düzeyi ve cinsiyetin öğrencilerin saldırganlık düzeyi üzerindeki ortak etkisinin anlamlı bulunmasının nedeni, kız ve erkek öğrencilerin özerkliklerinin engellenmesine ya da desteklenmesine farklı tepkiler geliştirmeleridir. Başka bir ifade ile erkek öğrenciler özerkliği engellenince, kız öğrencilerden daha farklı tepkiler gösterebilirler. Bu tepki farkı saldırganlık davranışında da olabilir. Özerkliğin engellenmesi ya da desteklenmesi kız ve erkek öğrenciler tarafından farklı değerlendirildiği için saldırganlık düzeyinde farklılık bulunmuş olabilir.

5.2.0 Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyacı) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Öğrenim Gördükleri Okul Türüne Göre Saldırganlık Düzeylerine İlişkin Bulguların Tartışma ve Yorumu

Araştırmada psikolojik ihtiyaç (ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacı) düzeyleri farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin, öğrenim görülen okul türüne göre farklılık gösterip göstermediği bir alt problem olarak ele alınmıştır. Elde edilen bulgulara göre; lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri üzerinde yeterlik ihtiyacı düzeyi değişkeninin temel etkisi anlamlıyken; ilişki, özerklik ihtiyacı düzeyi ve öğrenim görülen okul türü değişkenlerinin temel etkisi anlamlı değildir. Ayrıca öğrencilerin saldırganlık düzeyleri üzerinde ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacı düzeyi değişkenleri ve öğrenim görülen okul türü değişkeninin ortak etkisinin anlamlı olmadığı bulunmuştur.

Okul türü kapsamındaki iki gruptan birini genel lise öğrencileri, diğerini ise endüstri meslek lisesi öğrencileri oluşturmaktadır. Okul türünün, öğrencilerin saldırganlık düzeyiyle ilişkisinin incelenmek istenmesinin nedeni; genel lise ve endüstri meslek lisesi ilköğretimden sonra sınav şartı aramadan öğrenci almaktadır. Alanyazında, okul türüne göre öğrencilerin saldırganlık düzeyinin değiştiğini gösteren araştırmalar

mevcuttur (Ağlamaz, 2006; Tuzgöl, 1998). Ancak Ağlamaz (2006)'ın araştırmasında endüstri meslek ve ticaret meslek lisesi öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin yüksek olduğu başka bir ifade ile bu liselerde öğrenim gören öğrencilerin arasında saldırganlık düzeyi açısından benzerlik olduğu bulunmuştur. Bu çalışmada psikolojik ihtiyaç düzeyi bağımsız değişkeni açısından farklı okul türünde eğitim gören öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin değişip değişmeyeceği düşünülmüştür.

Bu çalışmadan elde edilen sonuca göre lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyinin öğrenim görülen okul türüne göre değişmemesi, bu okulların liselere girişte sınav koşulu aramamasından kaynaklanabilir; çünkü akademik yetenekler açısından iki grup birbirine benzemektedir. Buna bağlı olarak sorunlarının çözümlerinde de birbirlerine benzer çözüm yollarına başvuracakları söylenebilir. Sorunlar karşısında benzer çözüm yollarına başvurmaları saldırganlık düzeyleri arasında anlamlı bir farklılığın bulunmamasının nedeni olabilir.

5.3.0 Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyacı) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Algıladıkları Anne Tutumuna Göre Saldırganlık Düzeylerine İlişkin Bulguların Tartışma ve Yorumu

Araştırmada psikolojik ihtiyaç (ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacı) düzeyleri farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin, algılanan anne tutumuna göre farklılık gösterip göstermediği bir alt problem olarak ele alınmıştır. Elde edilen bulgulara göre; lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri üzerinde ilişki ve yeterlik ihtiyacı düzeyi ve algılanan anne tutumu değişkenlerinin temel etkileri anlamlıyken; özerklik ihtiyacı düzeyi değişkeninin temel etkisi anlamlı değildir. Ayrıca öğrencilerin saldırganlık düzeyleri üzerinde ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacı düzeyi değişkenleri ve algılanan anne tutumu değişkenlerinin ortak etkisinin anlamlı olmadığı bulunmuştur.

Alanyazın incelendiğinde, çalışmalarda algılanan anne ve baba tutumu tek değişken şeklinde birlikte ele alındığı görülmektedir. Ancak bu çalışmada algılanan anne tutumu ve baba tutumu ayrı değişkenler şeklinde ele alınmıştır. Bunun nedeni ise annelerin ve babaların çocuklarına aynı şekilde davranmamasıdır. Ebeveynler

çocuklarına aynı şekilde davranmadıkları için çocukların anne ve babalarından algıladıkları tutumunda farklı olacağı düşünülmüştür.

Alanyazında algılanan anne- baba tutumu ve saldırganlığın birlikte ele alındığı araştırmaların bazılarında algılanan anne- baba tutumuna göre saldırganlık düzeyinin değiştiği (Hatunoğlu, 1994; Nicholas ve Beiber, 1996; Petit, 1997); bazılarında ise algılanan anne- baba tutumuna göre saldırganlık düzeyinin değişmediği görülmektedir (Tuzgöl, 1998; Yalçın, 2004). Kayseri Rehberlik Araştırma Merkezi (2007)'nin araştırmasında algılanan anne tutumuna göre öğrencilerin saldırganlık düzeyinin anlamlı düzeyde farklılaştığı bulunmuştur. Hatunoğlu (1994), Nicholas ve Beiber (1996), Petit (1997) ve Kayseri Rehberlik Araştırma Merkezi (2007)'nin araştırmaları bu araştırmanın bulgularını destekler niteliktedir.

Bu çalışmada, annelerini aşırı koruyucu olarak algılayan lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyi, annelerini demokratik/ anlayışlı olarak algılayan öğrencilerin saldırganlık düzeyinden anlamlı derecede yüksek çıkmıştır. Bu sonuç, annesini aşırı koruyucu olarak algılayan öğrencilerin kendilerini yeterince ifade edememeleri, kendi istedikleri gibi davranamamalarına bağlanabilir, çünkü sürekli aşırı korunan birey, demokratik şartlarda yaşayan bireylere göre daha fazla sıkılabilir. Demokratik şartlarda yaşayan çocuklar kendileriyle ilgili kararları alıp uygulayabilirken; aşırı korunan çocuklar kendi kararlarını almakta ve uygulamakta özgür değildirler. Buna bağlı olarak da kendi hayatlarını istedikleri gibi düzenlemek için saldırganlığa daha fazla başvurma isteği duyabilir. Ayrıca annesini demokratik tutumda algılayan öğrenciler annelerinden, sorunlara demokratik çözümler bulmayı öğrenmişlerdir. Başka bir ifade ile annelerin kendilerine olumlu model olduğu için saldırganlık yerine olumlu davranışlara yöneldikleri söylenebilir.

5.4.0 Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyacı) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Algıladıkları Baba Tutumuna Göre Saldırganlık Düzeylerine İlişkin Bulguların Tartışma ve Yorumu

Araştırmada psikolojik ihtiyaç (ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacı) düzeyleri farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin, algılanan baba tutumuna göre farklılık gösterip göstermediği bir alt problem olarak ele alınmıştır. Elde edilen bulgulara göre; lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri üzerinde ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacı düzeyi değişkenlerinin temel etkileri anlamlı değildir. Ancak algılanan baba tutumu değişkeninin öğrencilerin saldırganlık düzeyi üzerindeki temel etkisi anlamlıdır. Ayrıca öğrencilerin saldırganlık düzeyleri üzerinde ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacı düzeyi değişkenleri ile algılanan baba tutumu değişkeninin ortak etkisinin anlamlı olmadığı bulunmuştur.

Araştırmadan elde edilen sonuca göre, babasını ilgisiz/ aşırı serbest tutumda algılayan öğrencilerin saldırganlık düzeyi, babasını demokratik/ anlayışlı tutumda algılayan öğrencilerin saldırganlık düzeyinden anlamlı derecede yüksektir. Alanyazında algılanan anne- baba tutumu ve saldırganlığın birlikte ele alındığı araştırmaların bazılarında algılanan anne- baba tutumuna göre saldırganlık düzeyinin değiştiği (Hatunoğlu, 1994; Nicholas ve Beiber, 1996; Petit, 1997); bazılarında ise algılanan anne- baba tutumuna göre saldırganlık düzeyinin değişmediği görülmektedir (Tuzgöl, 1998; Yalçın, 2004). Kayseri Rehberlik Araştırma Merkezi (2007)'nin araştırmasında algılanan baba tutumuna göre öğrencilerin saldırganlık düzeyinin anlamlı düzeyde farklılaştığı bulunmuştur. Hatunoğlu (1994), Nicholas ve Beiber (1996), Petit (1997) ve Kayseri Rehberlik Araştırma Merkezi (2007)'nin araştırmaları bu araştırmanın bulgularını destekler niteliktedir. Bu araştırmada, babalarını ilgisiz/ aşırı serbest olarak algılayan lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyi, babalarını demokratik/ anlayışlı olarak algılayan öğrencilerin saldırganlık düzeyinden anlamlı derecede yüksek çıkmıştır. Babasını ilgisiz tutumda algılayan öğrencilerin saldırganlık düzeyinin yüksek çıkmasının nedeni, babasının ilgisizliğine bağlı olarak öğrencilerin olumsuz arkadaş gruplarına katılmasına bağlanabilir. Bu arkadaş gruplarında öğrenci, grubun üyesi olarak kabul edilmek ve grupta kalmak için grubun normlarına uymalıdır. Çoğu grubun normları içerisinde

başkalarına zarar vermek, onları dövmek ve saldırmak bulunur. Öğrenci içinde bulunduğu grubun etkisiyle saldırganlığa yönelebilir. Ergenler özerk olmak istedikleri kadar kendi yaşamlarını kolaylaştıracak sınırlara da ihtiyaç duyarlar. Bu nedenle, ilgisiz bir baba yerine otoriter bir babayı bile tercih edebilirler.

Babasını ilgisiz/ aşırı serbest tutumda algılayan öğrencilerin saldırganlık düzeyinin yüksek çıkmasının nedeni, babanın çocuğuna öfkesini uygun ifade etme yollarını ve problem çözme yollarını yeterince öğretmemesinden kaynaklanabilir. Ancak babasını demokratik/ anlayışlı tutumda algılayan öğrencilerin saldırganlık düzeylerinin düşük çıkmasının nedeni babanın çocuğuna olumlu model olmasına, çocuğuna uygun öfke ifade etme ve problem çözme becerilerini öğretmesine bağlanabilir. Ayrıca demokratik tutumda olan babalar ev ortamında ve dışarıda çocuğuyla arkadaş gibi ilişki kurduğu için çocuk da olumsuz arkadaş gruplarına yönelmemekte ve saldırgan davranışlardan uzak durabilmektedir. Ayrıca babası demokratik tutumda olan bir çocuk, bir başka çocuk ya da bir gruptan tehdit aldığında bunu babasıyla ve ailesinin diğer üyeleriyle kolaylıkla paylaşabilir ve bu soruna saldırgan davranışlardan uzak çözümler bulunabilir. Ancak babası ilgisiz olan çocuklar bu sorunlarını çözmede başarılı olamayabilirler çünkü onlara uygun çözüm yolunu gösterecek bir babaya sahip değillerdir.

Babalar aynı zamanda çocuklarının önemli bir rol modelidir. Başka bir ifadeyle, demokratik tutum sergileyen babaların çocukları da demokratik davranış özellikleri gösterebilir saldırganlıktan uzak durabilir. Babalarını demokratik/ anlayışlı tutumda algılayan öğrencilerin saldırganlık düzeyinin; babalarını ilgisiz/ aşırı serbest tutumda algılayan öğrencilerin saldırganlık düzeyinin düşük çıkması Bu nedenlere bağlanabilir. Babanın ilgisiz tutumu özellikle erkek çocuklar için yıpratıcı olabilir, çünkü babaları onlar için toplumsal görev ve sorumluluklarını öğrenecekleri öğretmenlerdir. Ancak baba ilgisizse çocuk bu ilgisizliğe tepki olarak da saldırgan davranışlara başvurabilir.

5.5.0 Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyacı) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Yaşamlarının Çoğunu Geçirdikleri Yerleşim Yerine Göre Saldırganlık Düzeylerine İlişkin Bulguların Tartışma ve Yorumu

Araştırmada psikolojik ihtiyaç (ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacı) düzeyleri farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin, yaşamın çoğunun geçirildiği yerleşim yerine göre farklılık gösterip göstermediği bir alt problem olarak ele alınmıştır. Elde edilen bulgulara göre; lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri üzerinde ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacı düzeyi değişkenleri ve yaşamın çoğunun geçirildiği yerleşim yeri değişkenlerinin ortak etkisi anlamlı çıkmamıştır. Ayrıca lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri üzerinde ilişki, özerklik ihtiyacı düzeyi ve yaşamın çoğunun geçirildiği yerleşim yeri değişkenlerinin temel etkilerinin anlamlı olmadığı bulunmuştur. Ancak yeterlik ihtiyacı düzeyi değişkeninin öğrencilerin saldırganlık düzeyi üzerindeki temel etkisinin anlamlı çıkmıştır.

Alanyazın incelendiğinde yaşanan yerleşim yeri ve saldırganlığı birlikte ele alan araştırmalarda öğrencilerin saldırganlık düzeyinin ve saldırganlık tepkilerinin yaşanan yerleşim yerine göre değiştiği görülmektedir (Kayseri Rehberlik Araştırma Merkezi, 2007; Savaşır, 1978; Tok, 2001). Ancak bu araştırmada öğrencilerin saldırganlık düzeyinin yaşamın çoğunun geçirildiği yerleşim yerine göre değişmediği bulunmuştur. Bunun nedeni ise ergenler için arkadaş gruplarının önemli olması olabilir. Başka bir ifade ile öğrenci yaşamının çoğunu ister köyde ister büyükşehirde geçirsin, içine girdiği ortamda arkadaş edinmişse yaşamını geçirdiği yerden ziyade arkadaşlarının bulunduğu yere bağlanır. Ergen için arkadaşlarının bulunduğu ortam yaşamın çoğunun geçirildiği yerleşim yerinden çok daha çekici ve anlamlıdır. Ergen yeni bir çevreye kolayca alışabilmekte bu çevre ile bütünleşebilmektedir. Bu özelliklerine bağlı ergen, içinde bulunduğu okulun yerleşim merkezinin özelliklerini kolayca kabullenir. Bu nedenle, yaşamın çoğunun geçirildiği yerleşim yerine göre öğrencilerin saldırganlık düzeyinde farklılık ortaya çıkmamış olabilir.

5.6.0 Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyacı) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Ailelerinde Şiddet Uygulanma Durumuna Göre Saldırganlık Düzeylerine İlişkin Bulguların Tartışma ve Yorumu

Araştırmada psikolojik ihtiyaç (ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacı) düzeyleri farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin, ailede şiddet uygulanma durumuna göre

farklılık gösterip göstermediği bir alt problem olarak ele alınmıştır. Elde edilen bulgulara göre; lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri üzerinde ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacı düzeyi değişkenleri ve ailede şiddet uygulanma durumu değişkenlerinin ortak etkisinin anlamlı olmadığı bulunmuştur. Ayrıca lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri üzerinde ilişki, özerklik ihtiyacı düzeyi değişkenlerinin temel etkilerinin anlamlı olmadığı bulunmuştur. Ancak yeterlik ihtiyacı düzeyi ve ailede şiddet uygulanma durumu değişkenlerinin öğrencilerin saldırganlık düzeyi üzerindeki temel etkisinin anlamlı olduğu bulunmuştur.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, ailesinde şiddet uygulanan lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyi ailesinde şiddet uygulanmayan öğrencilerin saldırganlık düzeyine göre anlamlı derecede yüksektir. Alanyazın incelendiğinde bu araştırmanın bulgularını destekleyen araştırma bulguları bulunmaktadır (Erdoğan, 2006; Yalçın, 2004).

Özgüven (2001)'e göre şiddet uygulayan ailelerde çoğunlukla çocuklar anne babasının şiddet içeren davranışlarına tanık olmaktadır. Aile içinde eşlerin birbirlerine, çocuklarına; çocukların birbirlerine saldırgan davranışlar sergilemesi aile içinde bulunan çocuğun problem çözüm yolu olarak saldırganlığı benimsemesine neden olabilir. Ayrıca anne- baba ve büyük kardeşler çocuk için model oluşturmaktadır. Bu kişilerin sergileyeceği saldırganlığı çocuk model alarak öğrenir ve gerektiğinde kullanabilir. Kendisine saldırganca davranılan çocuklar zamanla birer şiddet uygulayıcısına dönüşebilmektedir. Başka bir ifade ile kendisine şiddet uygulanan öğrenci bir zorba, bir saldırgan olabilir.

Aile içinde saldırganlık bir iletişim tarzı olabilir. Öyle eşler vardır ki kavga etmeden nerdeyse zamanlarını geçirmezler, başkaları için önemsiz olan meselelerden, büyük kavgalar çıkarabilirler. Çocuk, bu durumu bilişsel şemalarında işler. Hayatının her döneminde ya da ara sıra bu şemalardaki bilgilerin etkisiyle saldırganlığa başvurabilir. Özetle ailesinde şiddet uygulanan öğrenciler duygusal ve bilişsel olarak etkilendikleri için saldırganlık düzeyleri yüksek çıkmış olabilir.

5.7.0 Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyacı) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Öğrenim Gördükleri Okuldan Memnuniyet Düzeylerine Göre Saldırganlık Düzeylerine İlişkin Bulguların Tartışma ve Yorumu

Araştırmada psikolojik ihtiyaç (ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacı) düzeyleri farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin, öğrenim gördükleri okuldan memnuniyet düzeyine göre farklılık gösterip göstermediği bir alt problem olarak ele alınmıştır. Elde edilen bulgulara göre; lise öğrencilerinin saldırganlık puanları üzerinde ilişki ve özerklik ihtiyacı düzeyi değişkenlerinin temel etkilerinin anlamlı olmadığı bulunmuştur. Ancak yeterlik ihtiyacı düzeyi ve öğrenim görülen okuldan memnuniyet değişkenlerinin öğrencilerin saldırganlık puanı üzerindeki temel etkisinin anlamlı olduğu bulunmuştur. Ayrıca lise öğrencilerinin saldırganlık puanları üzerinde ilişki ve özerklik ihtiyacı düzeyi değişkenleri ve öğrenim görülen okuldan memnuniyet düzeyi değişkeninin ortak etkisinin anlamlı olmadığı, öğrencilerin saldırganlık puanı üzerinde yeterlik ihtiyacı düzeyi ve öğrenim görülen okuldan memnuniyet düzeyi değişkenlerinin ortak etkisi anlamlı bulunmuştur.

Araştırma sonuçlarına göre öğrenim gördüğü okuldan memnun olmayan öğrencilerin saldırganlık düzeyi, öğrenim gördüğü okuldan memnun olan öğrencilerin saldırganlık düzeyinden anlamlı derecede yüksek çıkmıştır. Alanyazın incelendiğinde bu araştırma bulgularını destekleyici araştırma bulguları bulunduğu görülür (Tok, 2001; Yalçın, 2004).

Öğrenim görülen okulda, öğrencinin okuldan memnuniyetini etkileyebilecek birçok faktör bulunmaktadır. Örneğin öğrencinin, öğretmenleriyle, arkadaşlarıyla ve okulun diğer personeliyle ilişkileri, okulun fiziki ve sosyal imkânları ve benzeri gibi faktörler öğrencinin okuldan memnuniyetini etkileyebilir. Öğrenci, içinde bulunduğu ortamdan memnun değilse olumsuz tepkiler sergileyebilir. Bu tepkilerin içinde saldırganlığı da gözlemlemek mümkün olabilir. Öğrenci saldırganlığa başvurarak içinde bulunduğu

ortamdan kaçabilir ya da içinde bulunduğu ortamı kendi istediği duruma getirmeye çalışabilir. Ancak, içinde bulunduğu ortamdan memnun olan bireyler, ortamdakileri benimsemişlerdir. Bu nedenle, genelde uyumlu davranırlar, saldırganlığa başvurmadan kaçınırlar. Ayrıca öğrenim gördüğü okuldan memnun olmayan öğrenci kendini engellenmiş hissedebilir ve saldırganca davranabilir. Bu nedenle, okulundan memnun olmayan öğrencilerin saldırganlık düzeyi, okulundan memnun olan öğrencilerin saldırganlık düzeyinden yüksek çıkmış olabilir.

Araştırmanın bir diğer bulgusuna göre, alt düzey yeterli ihtiyacı olan ve öğrenim gördüğü okuldan memnun olmayan öğrencilerin saldırganlık düzeyi, yeterli ihtiyacı orta düzeyde olan ve öğrenim gördüğü okuldan memnun olan öğrencilerin saldırganlık düzeyinden yüksek çıkmıştır. Bunun nedeni fiziki ve başka konularda yeterli hissedilen ancak okulundan memnun olmayan öğrencilerin, elinde olan gücünün ve yeterliğinin güvencesiyle içinde bulunduğu ortamdan uzaklaşmak ya da içinde bulunduğu ortamı kendi istediği ortama çevirmek için saldırganlığa başvurusu olabilir. Ancak okulundan memnun olan ve yeterli ihtiyacı orta düzeyde hissedilen öğrenciler hem psikolojik hem de sosyal olarak kendilerini iyi hissederler. Bu nedenle, saldırganlıktan uzak durabilirler.

5.8.0 Psikolojik İhtiyaç (İlişki, Yeterlik ve Özerklik İhtiyacı) Düzeyleri Farklı Lise Öğrencilerinin Serbest Zamanlarında Yapmayı Tercih Ettikleri Etkinliğin Türüne Göre Saldırganlık Düzeylerine İlişkin Bulguların Tartışma ve Yorumu

Araştırmada psikolojik ihtiyaç (ilişki, yeterlik ve özerklik ihtiyacı) düzeyleri farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin, serbest zamanlarında tercih ettiği etkinliğin türüne göre farklılık gösterip göstermediği bir alt problem olarak ele alınmıştır. Elde edilen bulgulara göre; lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri üzerinde ilişki ve yeterlik ihtiyacı düzeyi değişkenlerinin temel etkisinin anlamlı olduğu bulunmuştur. Ancak özerklik ihtiyacı düzeyi ve serbest zamanlarda yapılan etkinlik türü değişkenlerinin öğrencilerin saldırganlık düzeyi üzerindeki temel etkileri anlamlı çıkmıştır. Ayrıca lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri üzerinde yeterlik, özerklik ihtiyacı düzeyi değişkenleri ve serbest zamanlarda yapılan etkinliğin türü

değişkenlerinin ortak etkisinin anlamlı olmadığı, öğrencilerin saldırganlık düzeyi üzerinde ilişki ihtiyacı düzeyi ve serbest zamanlarda yapılan etkinliğin türü değişkenlerinin ortak etkisi anlamlı bulunmuştur.

Alanyazında serbest zamanı değerlendirme davranışları sayılabilecek olan televizyon izleme, video ve bilgisayar oyunları oynama ile saldırganlığın birlikte ele alındığı araştırmalar bulunmaktadır. Bu araştırmalarda saldırganlık düzeyi, bu etkinliği yapıp-yapmamaya göre değişmektedir (Bilgi, 2006; Çetinkaya, 1991). Çıplak (2004)'ın araştırmasında ise aktif boş zaman değerlendirme etkinliklerini tercih eden öğrencilerinin saldırganlık düzeyinin pasif boş zaman değerlendirme etkinliklerini tercih edenlerden daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre, ilişki ihtiyacı alt düzey olan ve serbest zamanlarında bireyin aktif olduğu serbest zaman etkinliklerini tercih eden öğrencilerin saldırganlık düzeyi, ilişki ihtiyacı orta düzey olan ve bireyin pasif olduğu serbest zaman etkinliklerini yapmayı tercih eden öğrencilerin saldırganlık düzeyinden anlamlı derecede yüksektir. Bireyin aktif olduğu serbest zaman etkinlikleri içinde, televizyon izleme, müzik aleti çalma, internet kafeye gitme, arkadaşlarla gezme, spor yapma ve kahvehaneye gitme bulunmaktadır. Zaten bu etkinliklerde bulunan öğrencilerin genellikle sosyal çevresi arkadaş grubu geniş olmaktadır. Arkadaş grubu geniş olduğu için ilişki ihtiyacını yoğun hissetmiyor olabilirler. Ayrıca bu etkinlikleri tercih eden öğrencilerin içinde bulundukları ya da izledikleri ve dinledikleri ortamlarda saldırgan davranışlara şahit olabilmektedirler. Bu öğrenciler zamanla izledikleri ve dinledikleri modellerin etkisiyle saldırganlığa başvurabilmektedirler. Bu nedenle, sözü edilen grubun saldırganlık düzeyi; ilişki ihtiyacını orta düzeyde hisseden ve bireyin pasif olduğu, uyumak, kitap okumak ve müzik aleti çalmak gibi serbest zaman etkinliklerini tercih eden öğrencilerden yüksek çıkmış olabilir, çünkü serbest zamanlarında kitap okuyan, müzik aleti çalan, uyumayı tercih eden öğrenciler çoğunlukla kötü arkadaş ortamından uzak durabilirler.

Arkadaşlarıyla ilişkileri iyi olan öğrenciler, bir tehlike, problem durumunda genellikle altta kalmamaya çalışırlar, çünkü yeterince güçleri ve serbest zamanlarda birlikte zaman

geçirdikleri, oyun oynadıkları arkadaşları vardır. Arkadaşlarının da yardımıyla çoğu kişiyi döveceklerini, ezeceklerini düşünürler. Ancak arkadaş ilişkileri orta düzeyde, kendine yetecek kadar iyi olan öğrenciler pasif (uyumak, kitap okumak, müzik aleti çalmak) serbest zaman etkinliklerini de yaptıkları için bir tehlike olsa ya da bir problemi olsa bunu saldırganlıkla çözümleyemeyecekleri muhtemel olduğu için saldırganlıktan uzak dururlar. Saldırganlık açısından çok fazla risk içeren ortam ve durumlardan kaçınırlar. Bu nedenle, bu iki grubun saldırganlığı arasında farklılık bulunmuş olabilir.

Bu bölümde araştırmanın bulgularına ilişkin tartışma ve yorumlar üzerinde durulmuştur.

BÖLÜM VI

VARGI VE ÖNERİLER

Araştırmada saldırganlık ile psikolojik ihtiyaçlar (ilişki, yeterlik ve özerlik ihtiyacı) ve bazı değişkenler birlikte ele alınmıştır. Bu bölümde araştırmadan elde edilen bulgulara dayalı olarak ulaşılabilecek genel sonuçlara ve önerilere yer verilmiştir. Lise öğrencilerinin psikolojik ihtiyaç (ilişki, yeterlik ve özerlik ihtiyacı) düzeylerine göre saldırganlıklarının incelenmesi sonucunda elde edilen bulgular aşağıda özetlenmiştir.

Cinsiyetin, algılanan anne tutumunun, algılanan baba tutumunun, ailede şiddet uygulanma durumunun, öğrenim görülen okuldan memnuniyet düzeyinin, ilişki ve yeterlik ihtiyacı düzeyinin öğrencilerin saldırganlık puanları üzerindeki temel etkisi anlamlı bulunmuştur. Ancak okul türünün, yaşamın çoğunun geçirildiği yerleşim yerinin, serbest zamanlarda yapılan etkinliğin türünün ve özerklik ihtiyacı düzeyinin öğrencilerin saldırganlık puanı üzerindeki temel etkisi anlamlı çıkmamıştır. Ayrıca öğrencilerin saldırganlık puanı üzerinde ilişki ihtiyacı düzeyi ile serbest zamanlarda yapılan etkinliğin türü, yeterlik ihtiyacı düzeyi ile öğrenim görülen okuldan memnuniyet düzeyi ve özerklik ihtiyacı düzeyi ile cinsiyet değişkenlerinin ortak etkisi anlamlı bulunmuştur.

Buna göre ilişki ve yeterlik ihtiyacını alt düzeyde hisseden öğrencilerin saldırganlık düzeyi, bu ihtiyaçları üst düzeyde hisseden öğrencilerin saldırganlık düzeyinden yüksektir. Erkek öğrencilerin saldırganlık düzeyi kız öğrencilerden; annesini aşırı koruyucu olarak algılayan öğrencilerin saldırganlık düzeyi, annesini demokratik/ anlayışlı olarak algılayan öğrencilerin saldırganlık düzeyinden; babasını ilgisiz/ aşırı serbest olarak algılayanların saldırganlık düzeyi, babasını demokratik/ anlayışlı olarak algılayanların saldırganlık düzeyinden; ailesinde şiddet uygulanan öğrencilerin saldırganlık düzeyi, şiddet uygulanmayanların saldırganlık düzeyinden; öğrenim

gördüğü okuldan memnun olmayan öğrencilerin saldırganlık düzeyi, öğrenim gördükleri okuldan memnun olanların saldırganlık düzeyinden yüksektir.

İlişki ihtiyacı alt düzeyde ve serbest zamanlarında televizyon izleme, müzik aleti çalma, internet kafeye gitme, arkadaşlarla gezme, spor yapma ve kahvehaneye gitme gibi aktif etkinlikleri yapan öğrencilerin saldırganlık düzeyi, ilişki ihtiyacı orta düzeyde ve serbest zamanlarında uyumak, kitap okumak, müzik aleti çalma gibi pasif etkinlikleri yapan öğrencilerin saldırganlık düzeyinden; yeterlik alt düzey olan ve öğrenim gördüğü okuldan memnun olmayan öğrencilerin saldırganlık düzeyi, yeterlik ihtiyacı orta düzeyde olan ve okulundan memnun olan öğrencilerin saldırganlık düzeyinden anlamlı derecede yüksektir. Ayrıca özerklik ihtiyacı alt düzey olan erkek öğrencilerin saldırganlık düzeyi, özerklik ihtiyacı orta düzey olan kız öğrencilerin saldırganlık düzeyinden; özerklik ihtiyacı üst düzey olan erkek öğrencilerin saldırganlık düzeyi, özerklik ihtiyacı orta düzey olan kız öğrencilerin saldırganlık düzeyinden; özerklik ihtiyacı orta düzey olan erkek öğrencilerin saldırganlık düzeyi, özerklik ihtiyacı üst düzey olan kız öğrencilerin saldırganlık düzeyinden ve özerklik ihtiyacı üst düzey olan erkek öğrencilerin saldırganlık düzeyi ise özerklik ihtiyacı üst düzey olan kız öğrencilerin saldırganlık düzeyinden daha yüksektir.

Bu bölümde sunulan öneriler iki grup altında toplanmıştır. Birinci grupta, araştırma sonucunda elde edilen bulgular doğrultusunda sunulan öneriler, ikinci grupta ise benzer konularda çalışma yapacak araştırmacılar için sunulan öneriler yer almaktadır. Araştırma bulgularına bağlı olarak sunulan ve çoğu önleyici işlevi vurgulayan öneriler şunlardır:

1. Çocuğun ihtiyaçlarının anne- baba, ailenin diğer üyeleri, öğretmen ve diğer çevresi tarafından tamamen doyurulması veya doyurulmaya çalışılması pek doğru değildir. Bu nedenle, özellikle anne- babanın ve diğer aile üyelerinin çocuğun her istediğini yapması ona yarardan çok, zarar verebilir. Bu düşünceden hareketle çocuğun ihtiyaçlarının yeterince ve zamanında karşılanmasına dikkat edilmelidir. Aile ve öğretmenlere bu konuda aydınlatıcı eğitim çalışmaları düzenlenebilir. Aileler ve öğretmenler okul

psikolojik danışmanları tarafından öğrencilerin şişirilmiş benlik algısı geliştirmemesi konusunda eğitilmelidir.

2. Veliler okul psikolojik danışmanları tarafından ergen benmerkezciliği konusunda da bilgilendirilebilir. Ergen benmerkezciliğinin öğrencilerde saldırganlık gibi riskli davranışlara neden olabileceği velilere anlatılarak, ergenlerle ilişkiler konusunda veliler eğitilebilir. Veliler çocuklarının bu özelliklerinden haberdar olurlar ve ona göre davranırlarsa, çocuklarını riskli davranışlardan koruyabilirler. Aynı zamanda çocuğun düşünce ve davranışlarını kolayca anlayabilirler.

3. Lise öğrencileri içinde bulundukları yaş gereği yakın arkadaş ilişkisi kurmak isteyebilirler. Ancak veliler çocuklarının yakın arkadaşlarından haberdar olmalı, gerekirse bu konuda okulla işbirliği yapmalıdır. Ayrıca okul psikolojik danışmanları, Ana- Baba Okulları açarak, çocuk ve ailenin arkadaşça ilişkiler kurması konusunda velilere yardımcı olabilir.

4. Okullarda saldırganlık ve şiddeti önleme çalışmalarında erkek öğrenciler ön plana alınabilir. Erkek öğrencilerin bu özellikleri konusunda öğretmenler ve aileler bilgilendirilebilir.

5. Öğrencilerin ergenlik döneminde özerklik ihtiyacını yoğun bir şekilde yaşadığı bu ihtiyaçlarının kendilerine zarar vermeyecek şekilde karşılanması konusunda aileler ve öğretmenlere yönelik eğitici çalışmalar yapılabilir.

6. Ailelere, aile içi şiddet konusunda eğitim verilebilir. Aile içi şiddetin hem eşler hem de evdeki çocuklar için zararlarına değinilebilir. Bu eğitimlerde eşlere problem çözme ve öfke kontrolüne yönelik çalışmalar yapılabilir.

7. Okulların öğrencilerin seveceği, vakit geçirmekten hoşlanacağı mekânlar haline getirilmesi gerekmektedir. Bu amaçla okullarda satranç, tenis, masa tenisi, güreş, badminton, futbol, basketbol, voleybol müsabakaları, tiyatro çalışmaları, şiir dinletileri,

okuma etkinlikleri düzenlenerek öğrencinin okulda istediği sosyal etkinliklere katılması sağlanarak, okula ilgisi artırılabilir.

8. Okullarda yapılan toplam kalite çalışmalarında öğrencilerin okuldan beklentileri belirlenebilir ve toplam kalite çalışmaları öğrencilerin beklentilerine göre planlanarak öğrencilerin içinde bulunmaktan mutluluk duyacağı bir okul ortamı oluşturulabilir.

9. Okullarda öğrenciler için serbest kürsüler kurulabilir, öğrenciler okuldan şikâyet ve beklentilerini bu kürsülerden duyurabilir.

10. Lise eğitimi öğrencilerin bir üst eğitim kurumu, bir meslek ya da sosyal yaşama hazırlanması amacıyla verilmektedir. Öğrencilerin kendilerine yönelik bir amaç belirlemeleri ve bu amaç için çalışmaları onların saldırganlık gibi olumsuz davranışlardan uzak durmalarını sağlayabilir.

Gelecekte saldırganlık konusu ile ilgili çalışacak araştırmacılar olabilir. Bu araştırmacılar için bazı öneriler sunulmuştur. Buna göre;

1. İlköğretim okullarında öğrenim gören öğrencilerin psikolojik ihtiyaç düzeylerine göre saldırganlık düzeyleri incelenebilir.

2. Anadolu Lisesi ve Fen Lisesi öğrencilerinin psikolojik ihtiyaç düzeylerine göre saldırganlık düzeyleri incelenebilir.

3. Öğrencilerin saldırganlık düzeyleri diğer psikolojik ihtiyaçlar açısından incelenebilir.

4. Öğrencilere iletişim becerileri, çatışma çözme becerileri, öfkeyi uygun ifade etme yolları konusunda eğitimler düzenlenerek bu öğrencilerin eğitimden önceki ve sonraki saldırganlık düzeyleri karşılaştırılarak incelenebilir.

5. Okullarda son bir yıldır şiddet ve saldırganlığı önlemek amacıyla “Şiddet Önleme Planları” hazırlanıp uygulanmaktadır. Bu planların uygulanabilirliği ve etkililiği konusunda bir araştırma düzenlenebilir.

6. Sınıf ve branş öğretmenlerinin tutumuyla öğrencilerin saldırganlık düzeyi arasındaki ilişki incelenebilir.

7. Saldırganlık ve psikolojik ihtiyaçlar konusunda Türkiye’de yapılan araştırmaların tamamı meta- analitik bir araştırma kapsamında incelenebilir.

Bu bölümde araştırmanın bulgularına bağlı olarak geliştirilebilecek çalışmalar konusunda ve araştırmacılara yönelik öneriler sunulmuştur.

KAYNAKÇA

- Abanoz, İ. N. (2000). Kadına yönelik şiddet ve eşitlik. *Polis Dergisi*, 22, ss. 225-227.
- Abay, E. ve Tuğlu, C. (2000). Şiddet ve agresyonun nörobiyolojisi. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 3 (1), ss. 21-25.
- Acet, M. (2001). *Futbol seyircisini fanatik ve saldırgan olmaya yönelten faktörler*. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Ağlamaz, T. (2006). *Lise öğrencilerinin saldırganlık puanlarının kendini açma davranışı, okul türü, cinsiyet, sınıf düzeyi, anne- babanın öğrenim düzeyi ve ailenin aylık gelir düzeyi açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Akduman, G. G., Akduman, B. ve Alkan, H. A. (2000). Ergenlik döneminde duygusal ve davranışsal problemler.” *Polis Dergisi*, 45, ss. 196-201.
- Akgün, S. (2005). *Akran zorbalığının anne- baba tutumları ve anne- baba ergen ilişkisi açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Akkoyun, F. (1994). *Projektif teknikler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Akman, B. Kargı, E., Özden, Z. ve Okyay, Ö. (2006). Ailelerin ve çocukların davranışlarında şiddet. “Birinci Şiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Tedbirler” Uluslararası Katılımlı Sempozyum Bildiri Özetleri Kitabı: 28-31 Mart, İstanbul.

- Aktaş, V. (2001) *Çocuklarda saldırganlık ile olumsuz niyet yükleme arasındaki ilişkiler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Altun, S. A., Güneri, O. Y. ve Baker, Ö. E. (2006). Basındaki yansımaları ile okuldaki şiddet. *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 24, ss. 12- 21.
- Ankay, A. (1992). *Ruh sağlığı ve davranış bozuklukları*. Turhan Kitabevi, 1. Basım.
- Ankay, A. (2002). *Saldırganlık ve terör*. Ankara: 1. Basım.
- Arıca, O. T. (1995). *Üniversite öğrencilerinde saldırganlık, benlik saygısı ve denetim odağı ilişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Arıcioğlu, A. (2003). *Sekizinci sınıf öğrencilerinin algıladıkları duygusal istismarın yordanması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Atkinson, R., Atkinson, R. C. ve Hilgard, E. R. (1995). *Psikolojiye giriş II*, (Çev. Kemal Atakay, Mustafa Atakay ve Aysun Yavuz). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Aytaç, S. (1997). *Çalışma yaşamında kariyer: yönetimi, planlaması, geliştirilmesi sorunları*. İstanbul: Epsilon Yayınları, 1. Baskı.
- Bandura, A. ve Walters, R. H. (1965). *Social learning and personality development*. Newyork: Holt, Rinehart and Winston Inc.
- Başoğlu, C. (1998). *Saldırganlık davranışının biyolojik belirleyicilerinin araştırılmasına yönelik bir çalışma*. Yayınlanmamış uzmanlık tezi, Gülhane Askeri Tıp Akademisi, İstanbul.
- Baymur, F. (1985). *Genel psikoloji*. İstanbul: İnkilap Kitabevi, 7. Baskı.

- Bear, D. (1991). Neurological perspectives on aggressive behaviour. *Neuropsychiatri Clin Neurosci*, 3, ss. 53-58.
- Beyhun, E. (2003). Çocuk istismarı. *Hacettepe Toplum Hekimliği Bülteni*, 1. ss. 12-17.
- Bilgi, A. (2006). *Bilgisayar oyunu oynayan oynamayan ilköğretim öğrencilerinin saldırganlık, depresyon ve yalnızlık düzeylerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Bilgin, N. (1995). *Sosyal psikolojiye giriş*. İzmir: İzmir Kitaplığı Yayınları.
- Björkqvist, K., Lagerspetz, K. M. J. ve Kaukiainen, A. (1992). Do girls manipulate and boys fight? *Aggressive Behavior*, 18, ss. 117- 127.
- Brewer, M. B. ve Crano, W. D. (1994). *Social psychology*. Minneapolis/ St. Paul: West Publishing Company.
- Bushman, B. J. (2006). Effects of warning and information labels on attraction to television violence in viewers of different ages. *Journal Applied Social Psychology*, 36 (9), ss. 2073- 2078.
- Büyüköztürk, Ş. (2004). *Veri analizi el kitabı*. Ankara: PEGEM-A Yayıncılık, 2. Baskı.
- Cengiz, E. (1994). *Anadolu Lisesi, Fen Lisesi ve Yabancı Dil Ağırlıklı Lise (Süper Lise) öğrencilerinin sosyal ve kişisel uyum düzeyleri ile psikolojik ihtiyaçlarının incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Cloninger, S. C. (2000). *Theories of personality: understanding persons*. New Jersey: Prentice Hall, Upper Saddle River, Third Edition.
- Corcora, E. F., Kavoussir, R. J. ve Cooper T. B. (1997). Central serotonin activity and aggression: inverse relationship with prolactin response to d-fenfluramine but

not CSF 5- HIAA concentration, in human subjects. *Am J Psychiatry*, 154, ss. 1430- 1435.

Cowie, H. (2006). Okullarda şiddetle ilgili eğitim eylemi (VISTA): Bütüncül okul yaklaşımı. “*Birinci Şiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Tedbirler*” *Uluslararası Katılımlı Sempozyum Bildiri Özetleri Kitabı: 28-31 Mart, İstanbul*.

Cronbach, L. J. (1990). *Essentials of psychological testing*. (5th ed.) New York: Harper Collins Publishers, Inc.

Cüceloğlu, D. (1997). *İnsan ve davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 7. Baskı.

Çelikkaleli, Ö. (2004). *Lise öğrencilerinin sosyal yetkinlik beklentisi düzeyleri ve psikolojik ihtiyaçları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin.

Çelikkaleli, Ö., Gökçakan, N. ve Çapri, B. (2005). Lise öğrencilerinin bazı psikolojik ihtiyaçlarının cinsiyet, okul türü, anne ve baba eğitim düzeyine göre incelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18 (2), ss. 245- 268.

Çelikkaleli, Ö. ve Gündoğdu, M. (2005). Eğitim Fakültesi öğrencilerinin psikolojik ihtiyaçları. *İnönü Üniversitesi Dergisi*, 6 (9), ss. 43-53.

Çetinkaya, H. (1991). *Video oyunlarının çocuklarda saldırganlığa etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Çiftpınar, B. (2003). Dil ve sözel şiddet. *Süleyman Demirel Üniversitesi Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5, ss. 45- 56.

Çinkır, Ş. (2006). Okullarda kabagüç: Türleri, etkileri ve önleme stratejileri“*Birinci Şiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek*

Tedbirler” Uluslararası Katılımlı Sempozyum Bildiri Özetleri Kitabı: 28-31 Mart, İstanbul.

Çıplak, E. (2004). *İlköğretim 2. kademe öğrencilerinin saldırgan davranışlar Gösterme düzeylerine göre boş zaman değerlendirme etkinliklerinin incelenmesi.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.

Çor, Y. (2004). Aile içi şiddet ve 4320 sayılı kanunun uygulanmasında polisin rolü. *Polis Dergisi*, 42, ss. 227- 235.

Deci, E. L., ve Ryan R. M. (2000). The ‘what’ and ‘why’ of goal pursuits human needs and the self- determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11, ss. 268- 277.

Deci, E. L., Ryan R. M., Gagne, M., Leone, D. R., Usunov, J. ve Kornazheva, B. P. (2001) Need satisfaction, motivation, and well-being in the work organizations of e former eastern bloc country: A cross-cultural study of self-determination. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 27, ss. 930- 942.

Deniz, M. E. (2006). Ergenlerde bağlanma stilleri ile çocukluk istismarları ve suçluluk- utanç arasındaki ilişki. *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 22, ss. 89-99.

Dilekmen, M. (1986). *Lise öğrencilerinin psikolojik ihtiyaçları.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

Doğan, S. (2001). *Farklı sosyo- ekonomik düzeylere mensup ergenlik çağındaki kız ve erkeklerin saldırgan davranışlarıyla ana- baba tutumları arasındaki ilişkiler.* Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.

Dodge, K. A. ve Coie, J. D. (1987). Social-information-processing factors in reactive and proactive aggression in children's peer groups. *J. Pers Social Psychology*, 53 (6), ss. 1146- 1158.

- Dollard, J., Doob, L. W., Miller, N. E., Mowrer, O. H. ve Sears, R. R. (1939). *Frustration and aggression* E. I. Megarge and J. E. Hokanson (Ed) The Dynamics of Aggression. New York: Harper and Row Pub, 1970.
- Dottl, S. L. ve Greenley, J. L. (1997). Rural- urban differences in psychiatric status and functioning among clients with severe mental illness. *Community Mental Health Journal*, 33 (4), ss. 311- 321.
- Dumains, A., Gustavo, T., Lalovic, A. ve Lesage, A. (2005) Is violent method of suicide a behaviral marker of lifetime aggression? *The American Journal of Psychiatry*, 162, ss. 1665- 1671.
- Durkin, K. (1995). *Developmental sosyal psychology: from infancy to old age*. Cambridge: Blackwel Publishers Inc.
- Dursun, S., Lagece, D., İzmir, M. ve Turgut, T. (2006). Assesment of violence and aggression in psychiatric settings: descriptive aproaches. *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*, 16 (3), ss. 179-194.
- Efilti, E. (2006). *Ortaöğretim kurumlarında okuyan öğrencilerin saldırganlık, denetim odağı ve kişilik özelliklerinin karşılaştırılmalı olarak incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Enç, M. (1980). *Ruh bilim terimleri sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- England, B. (1985). *Personality theories: an introduction*. Boston: Houghton Nifflin Company.
- Erden, M. ve Akman, Y. (2001). *Gelişim ve öğrenme*. Ankara: Arkadaş Yayınevi, Genişletilmiş 9. Baskı.

- Erdoğdu, M. Y. (2006). Suça yönlendirilen ve yönlendirilmeyen çocukların aile ilişkileri ile saldırganlık davranışlarının karşılaştırılması. *ocuk ve Ruh Sağlığı Dergisi*, 12 (3), ss. 1-12.
- Eren, A. (1994). *Lise  ğrencilerinin yalnızlık düzeyleri ve psikolojik ihtiyaçlarının incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Erol, N. (2006). Televizyondan Okula Şiddet. Ő. Erçetin (Yay. Haz.), *Eğitim ve Şiddet* içinde (ss. 41-62). Ankara: HEGEM Yayınları, 1. Baskı.
- Eron, L. D. (1994). *Theories of aggression: From Drives to Cognitions*. L. Rowel HUESMANN (Ed.), *Agresif behavior: current perspectives*. New York: Plenum Press.
- Eryılmaz, G. (2001). Aile içi Şiddet, kadın sağlığı ve hemŐirelik. *Cumhuriyet Üniversitesi HemŐirelik Yüksekokulu Dergisi*, 5 (2), ss. 19-26.
- Eskin, M. (2000). Ergen ruh sağlığı sorunları ve intihar davranışıyla ilişkileri. *Klinik Psikiyatri Dergisi*, 3 (4), ss. 228-236.
- Esterle- Hedibel, M. (2004). Gençlik eteleri. (F. Tiren, ev.). *Polis Dergisi*, ss. 38, 17-24.
- Esterle- Hedibel, M. (2002). Őehirli Gençler, Polis ve Őehirlerdeki Asayişsizlik. (Z.  zbayrak, ev.), *Polis Dergisi*, 39, ss. 45-57.
- Freedman, J. L., Sears, D. O. ve Carlsmith, j. M. (2003). *Sosyal psikoloji*. (A. Dönmez, ev.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Fromm, E. (1993). *İnsandaki yıkıcılığın kökenleri I*. (Ő. Alpest, ev.). İstanbul: Payel Yayınları.

- Fromm, E. (2000). *Sevgi ve şiddetin kaynağı*. (S. Budak, Çev.). Ankara: Öteki Yayınları.
- Fromm, E. (2004). *Yaşama sanatı* (A. Arıtan, Çev.). İstanbul: Arıtan Yayınevi.
- Geçtan, E. (1989). *Çağdaş yaşam ve normaldışı davranışlar*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 7. Baskı.
- Geçtan, E. (2000). *Psikanaliz ve sonrası*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 9. Baskı.
- Glasser, W. (2003). *Kişisel özgürlüğün psikolojisi*. (M. İzmirli, Çev.). İstanbul: Hayat Yayıncılık, 1. Baskı.
- Goleman, D. (1999). *Duygusal zeka*, (B. S. Yüksel, Çev.). İstanbul: Varlık Bilim Yayınları, 21. Baskı.
- Gültekin, Z. (2003). *Akran zorbalığını belirleme ölçeği geliştirme çalışması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Gümüş, T. (2000). *Kendini kabul düzeyleri farklı genel lise öğrencilerinin bazı değişkenlere göre saldırganlık düzeyleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Gümüşoğlu, F. “Bilgisayar oyunlarında şiddet, çocuklar ve gençler. E. Küçüker, G. Kardeş ve H. Coşkun (Yay. Haz.), “*Toplumsal Bir Sorun Olarak Şiddet*” Sempozyumu Bildirileri: 20- 21 Mayıs 2006, Ankara içinde (ss. 149-168) Ankara: Eğitim Sen.
- Güner, N. (1995). *Ergenlerin dinledikleri müzik türünün depresyon ve saldırganlık düzeyine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

- Güner, B. Ç. (2006). *Takım sporları ve bireysel sporlar yapan oyuncuların saldırganlık düzeylerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Güngör, A. (1996). *Üniversite öğrencilerinde sosyal destek, negatif yaşam olayları, öfkenin ifade edilme biçimi ile kendini suçlamanın fiziksel sağlık ve sosyal uyumla olan ilişkilerinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Gürcan, A. (2006). Aile içi şiddet. “*Toplumsal Bir Sorun Olarak Şiddet*” Sempozyumu bildirileri: 20- 21 Mayıs 2006, Ankara içinde (ss. 217-225) Ankara: Eğitim Sen.
- Gürdal, A. (1999). Ergenlik: cinsiyet ve beden için bir dönemeç. *Nöropsikiyatri Arşivi*, 36 (4), ss. 165-169.
- Gürsoy, F., Dizman, H. ve Gültekin, G. (2005). Saldırganlık kuramları. *Polis Dergisi*, 43, ss. 286- 289.
- Hatunoğlu, A. (1994). *Ana- baba tutumları ile saldırganlık arasındaki ilişkiler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Hewstone, M. ve Stroebe, W. (2001). *Introduction to social psychology: A European Perspective*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Horney, K. (1986). *Günümüzün nevrotik insanı*. (A. E. Bagatur, Çev.). İstanbul: Yaprak Yayınları, 1. Baskı.
- Hussman, L.R., Moise- Titus J., Podolski, C. L. ve Eron, L. D. (2003). Longitudinal relations between children’s exposure to tv violence and their aggressive and violent behaviour in young adulthood: 1977- 1992. *Developmental Psychology*, 39 (2), ss. 201- 221.

- Kağıtçıbaşı, Ç. (1999). *Yeni insan ve insanlar*. İstanbul: Evrim Yayınevi, 10. Baskı.
- Kapçı, E. G. (2004). İlköğretim öğrencilerinin zorbalığa maruz kalma türünün ve sıklığının depresyon, kaygı ve benlik saygısıyla ilişkisi.” *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37 (1), ss. 1-13.
- Kapudere, A. (1998). *Meslek liseleri son sınıf öğrencilerinin psikolojik ihtiyaçları ile genel uyum düzeyleri arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 14. Baskı.
- Karatay, G. ve Kesgin, M. T. “Çocuk, televizyon ve şiddet. E. Küçüker, G. Kardeş ve H. Coşkun (Yay. Haz.), “*Toplumsal Bir Sorun Olarak Şiddet*” Sempozyumu bildirileri: 20- 21 Mayıs 2006, Ankara içinde (ss. 129-148) Ankara:Eğitim Sen.
- Kaya, N. Ç. (2006) Şiddetin sosyal dinamikleri. E. Küçüker, G. Kardeş ve H. Coşkun (Yay. Haz.), “*Toplumsal Bir Sorun Olarak Şiddet*” Sempozyumu bildirileri: 20- 21 Mayıs 2006, Ankara içinde (ss. 105-120) Ankara: Eğitim Sen.
- Kayseri Rehberlik Araştırma Merkezi. (2006). *İlköğretim ikinci kademe ve ortaöğretim okullarında şiddet olayları ve madde bağımlılığı’nın yaygınlığı*. (Rapor No:1/ 2006). Kayseri.
- Kayseri Rehberlik Araştırma Merkezi. (2007). *İlköğretim ikinci kademe ve ortaöğretim okullarında öğrenim gören öğrencilerin saldırganlık düzeyleri*. (Rapor No:1/ 2007). Kayseri.
- Kendrick, D.T., Neuberg, S. L. ve Cialdini, R. B. (1999). *Social psychology*. Boston: Allyn and Bacon.

- Kesici, Ş., Üre, Ö., Bozgeyikli, H. ve Sünbül, A. M. (2003). Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeğinin geçerlik ve güvenirliği. *VII. Ulusal PDR Kongresi Bildirileri*, Malatya.
- Kısaç, İ. (1997). *Üniversite öğrencilerinin bazı değişkenlere göre sürekli öfke ve öfke ifade düzeyleri*. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Koç, M. (2004). Gelişim psikolojisi açısından ergenlik dönemi ve genel özellikleri. *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17, ss. 225- 230.
- Korkut, F. (1995). İfade Edici Saldırganlık Ölçeğinin geçerlik ve güvenirliği üzerine bir ön çalışma. *II. Eğitim Bilimleri Kongresi Bildirileri*, Ankara.
- Korkut, F. (2004). *Önleyici rehberlik*. Ankara: Anı Yayıncılık, 1. Baskı.
- Kozcu, Ş. (1985). Saldırganlığın kuramsal analizi. İzmir: *Seminer Dergisi* içinde, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Kurbanoğlu, S. S. (2004). *Kaynak gösterme el kitabı*. Ankara: Rekmay LTD. ŞTİ. Yayını.
- Kurtuluş, A. (2006) Madde bağımlılığı ve şiddet. E. Küçüker, G. Kardeş ve H. Coşkun (Yay. Haz.), “*Toplumsal Bir Sorun Olarak Şiddet*” Sempozyumu bildirileri: 20-21 Mayıs 2006, Ankara içinde (ss. 210-216) Ankara: Eğitim Sen.
- Kurtyılmaz, Y. (2005). *Öğretmen adaylarının saldırganlık düzeyleri ile akademik başarıları, iletişim ve problem çözme becerileri arasındaki ilişkiler (Anadolu Üniversitesi ve Osmangazi Üniversitesi öğrencileri üzerinde bir araştırma)*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

- Kuzgun, Y. (1984). Edwards Kişisel Tercih Envanterinin Türkiye’de güvenilirliği ve geçerliği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 17 (1-2), ss. 69-84.
- Kuzgun, Y. (1997). *Rehberlik ve psikolojik danışma*. Ankara: ÖSYM Yayınları, 5. Baskı.
- Kuzgun, Y. (2000). *Meslek danışmanlığı*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 1. Baskı.
- Lerner, H. G. (1989). *The dance of anger*, Harper and Row.
- Lorenz, K. (2002). *On aggression*. (Elektronik versiyon). books.google.com.
- Mc. Whirter, J. ve Voltan Acar, N. (2000). *Ergen ve çocukla iletişim*. Ankara: US-A Yayıncılık, 3. Baskı.
- Mansuroğlu, S. (2002) Akdeniz üniversitesi öğrencilerinin serbest zaman özellikleri ve dış mekan rekreasyon eğilimlerinin belirlenmesi. *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 15 (2), ss. 53-62.
- Michaud, Y. (1994). *Şiddet*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Baskı.
- Mihandoust, N. (1989). *Televizyonda yer alan şiddet programlarının çocuk ve gençlere etkisi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Morgan, C. T. (1991). *Psikolojiye giriş*. Ankara: Meteksan.
- Montagu, A. (1973). *Man and aggression*, Oxford University Press.
- Moses, A. (1999) Exposure to violence, depression and hostility in a sample of innercity high school youth. *Journal of Adolescence*, 22, ss. 21- 32.

- Moskowitz, H. ve Griffith, J. L. Discala, C. ve Sege, R. D. (2003). Adölesan kızların kişiler arası şiddetten kaynaklanan ciddi yaralanma ve ölümleri. *Hacettepe Toplum Hekimliği Bülteni*, 1, ss. 15-21.
- Mueller, C. W. (1983). *Enrивonmental stressors and aggressive behavior*. R. G. Geen ve E. I. Donnerstein (Ed.). *Aggression: Theoretical and Empirical Reviews*, Vol. 2. New York: Academic Pres.
- Murat, G. (2003). *Lise öğrencilerinin mesleki değer ve tercihleri ile psikolojik ihtiyaçları arasındaki ilişkiler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Myers, D. G. (1996) *Social psychology*. The McGraw-Hill Companies, Inc., New York.
- Nazlı, S. (1993). *Lise son sınıf öğrencilerinin psikolojik ihtiyaçları ile mesleki ilgi alanları arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Nelson-Jones, R. (1995). *Danışma psikolojisi kuramları*. (1982) (Editör: F. Akkoyun, Çev.). Ankara: TDFO Yayıncılık.
- Ozan, G. ve Tanrıdağ, R. (2002). Üç ayrı meslek grubunda engellenme ve saldırganlığın incelenmesi. *Polis Dergisi*, 32, ss. 17-24.
- Özcebe, H., Üner, S., Uysal, D., Soysal, S., Polat, B. ve Şeker, A. (2006). Ankara'da bir ilköğretim okulunda erken ve geç adölesanlarda şiddet algısı ve şiddet davranışı sıklığının değerlendirilmesi. "*Birinci Şiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Tedbirler*" *Uluslararası Katılımlı Sempozyum Bildiri Özetleri Kitabı: 28-31 Mart, İstanbul*.

- Özcebe, H., Süer, S. ve Çetik, H. (2006). Adölesanlarda şiddet davranışları (üç lise, Ankara). “*Birinci Şiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Tedbirler*” Uluslararası Katılımlı Sempozyum Bildiri Özetleri Kitabı: 28-31 Mart, İstanbul.
- Özen, D. Ş. (2006). Akran zorbalığına maruz kalmanın olası yordayıcıları ve cinsiyet ile yaşa bağılı değışimi. “*Birinci Şiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Tedbirler*” Uluslararası Katılımlı Sempozyum Bildiri Özetleri Kitabı: 28-31 Mart, İstanbul.
- Özgüven, İ. E. (1999). *Psikolojik testler*. Ankara: PDREM Yayınları, 3. Baskı.
- Özgüven, İ. E. (2001). *Ailede iletişim ve yaşam*. Ankara: PDREM Yayınları, 1. Baskı.
- Özmen, S. K. (2004) Aile içinde öfke ve saldırganlığın yansımaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37 (2), ss. 27-39.
- Özonder, M. C., Sağlam, S., Aksoy, E., Göktürk, G. V. ve Uluocak, Ş. (2005). *Şiddet ve taciz*. Ankara: Türk Eğitim- Sen Yayınları.
- Öztürk, İ. (1990). *Ana-baba tutumlarının üniversite öğrencilerinin bağımsızlık, duygularını anlama, yakınlık, başatlık, kendini suçlama ve saldırganlık düzeylerine etkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Öztürk, M. O. (2002). *Ruh sağlığı ve bozuklukları*. Ankara: Nobel Tıp Kitabevleri, 9. Basım.
- Pekel, N. (2004). *Akran zorbalığı grupları arasında sosyometrik statü, yalnızlık ve akademik başarı durumlarının incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

- Petit, J. A. (1997). *The effect of an anger management, program on aggressive adolescents: a cognitive- behavioral aproach*. DAI- A 59/08, p., Feb., USA: University of New Orleans.
- Pişkin, M. (2002). Okul zorbalığı: Tanımı, türleri, ilişkili olduğu faktörler ve alınabilecek önlemler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri / Educational Sciences: Theory ve Practice*, 2(2), 531-562.
- Poggenpoel, M. ve Mybrugh, C. (2002). The lived-experience of aggression in secondary schools in South Africa. *Education*, 123 (1), ss. 161-167.
- Powel, K. (2002). Developmental psychology of adolescent girls: conflicts and identity issues. *Journal of Education*, 125, ss. 77- 87.
- Rivers, I. ve Smith, P. K. (1994). Types of bullying behaviour and their correlates. *Aggressive Behavior*, 20, ss. 359- 368.
- Robinson, T. N. Wilde, M. L. Navracruz, L. C. Haydel, K. F. ve Varady, A. (2003). Televizyon ve video oyunları ile geçirilen zamanın çocukların saldırgan davranışları üzerine etkileri. *Hacettepe Toplum Hekimliği Bülteni*, 1, ss. 6- 14.
- Rochlin, Gregory. (1973). *Man's aggression*. Boston.
- Sallıoğlu, G. (2002). *Aleksitimik olan ve olmayan üniversite öğrencilerinin duygu ifade eden sözcük ve deyimlere yükledikleri duygu yoğunlukları*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Savaşır, I. (1978). Çocukta saldırganlığın gelişmesinde önemli olan faktörler. *XIII. "Ulusal Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Kongresi" Bildirileri*. Ankara: Ajan Türk, ss. 46-53.

- Senemoğlu, N. (1998). *Gelişim öğrenme ve öğretim*. Ankara: Özsen Matbaası LTD. ŞTİ.
- Sezgin, F. ve Bıyık- Ozok, D. (2006). Okulda şiddet olgusu ve Glasser'in Kontrol Kuramı. “*Birinci Şiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Tedbirler*” *Uluslararası Katılımlı Sempozyum Bildiri Özetleri Kitabı: 28-31 Mart, İstanbul*.
- Silah, M. (2001). *Çalışma Psikolojisi*. Ankara: Selim Kitabevi, 1. Baskı.
- Smith, G. G. (2005). How do computer games affect your children? *Eurasian Journal of Educational Research*, 17, ss. 72-80.
- Steven, D. J. Augelli, A. R. D. ve Hauer, A. L. (1994). *Yardım becerileri*. (Çev: Füsün Akkouyun).
- Süer, H. N. (2006). Medyadaki şiddet ve çocuklarımız. “*Birinci Şiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Tedbirler*” *Uluslararası Katılımlı Sempozyum Bildiri Özetleri Kitabı: 28-31 Mart, İstanbul*.
- Şahin, H. (2004). Saldırganlık Ölçeği geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Süleyman Demirel Üniversitesi, Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5 (3), ss. 182-191.
- Şahin, H. (2004). *Öfke denetimi eğitiminin çocuklarda gözlenen saldırgan davranışlar üzerindeki etkisi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Şahin, H. M. (2003). *Sporda şiddet ve saldırganlık*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 1. Baskı.
- Şen, İ. D. (2004). Saldırganlık. *Polis Dergisi*, 39, ss. 185-191.

- T.C. Milli Eğitim Bakanlığı (2006). *Eğitim Ortamlarında Şiddetin Önlenmesi ve Azaltılması Strateji Eylem Planı*, Ankara: Özel Eğitim, Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayını.
- Taner, Y. ve Gökler, B. (2004). Çocuk istismarı ve ihmali: psikiyatrik yönleri. *Hacettepe Tıp Dergisi*, 35, ss. 82- 86.
- Tanrıdağ, R. ve Ozan, G. (2002). Polislerin engellenme karşısındaki agresif tepkilerinin incelenmesi. *Polis Dergisi*, 31, ss. 71-75.
- Tekin, M. (2006). Sınıf öğretmenlerinin ilköğretim okullarında öğrenim gören öğrencilerin zorbalığa maruz kalmaları ile ilgili tutum ve görüşleri. “*Birinci Şiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Tedbirler*” Uluslararası Katılımlı Sempozyum Bildiri Özetleri Kitabı: 28-31 Mart, İstanbul.
- Tok, Y. (2001). *Cinsiyet rolleri ile ilgili farklı kalıp yargılara sahip üniversite öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Topbaş, M. (2004). İnsanlığın büyük bir ayıbı: çocuk istismarı. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 3 (4), ss. 76-80.
- Tuğcu, H. (1987). *Psikosomatik hastalarda psikolojik ihtiyaç örüntüsünün incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Tural, N. K. (2006). Okul kültürü içinde şiddet. E. Küçüker, G. Kardeş ve H. Coşkun (Yay. Haz.), “*Toplumsal Bir Sorun Olarak Şiddet*” Sempozyumu Bildirileri: 20-21 Mayıs 2006, Ankara içinde (ss. 13-39) Ankara: Eğitim Sen.

- Tuzgöl, M. (1998). *Ana- baba tutumları farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Uysal, M. (2006). Medya ve şiddet. “*Toplumsal Bir Sorun Olarak Şiddet*” Sempozyumu *Bildirileri: 20- 21 Mayıs 2006*, Ankara içinde (ss. 121-127) Ankara: Eğitim Sen.
- Ürküt, G. (1998). *Farklı sosyo- ekonomik ve cinsiyet gruplarındaki üniversite öğrencilerinin engellenme karşısında geliştirdikleri agresif tepkilerinin rozenzweig picture- frustration testi ile incelenmesi ve grupların agressyon yön ve türü bakımından karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Vahip, I. (2002). Evdeki şiddet ve gelişimsel boyutu: farklı bir açıdan bakış. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 13(4), ss. 312-319.
- Voltan, N. (1980). Grupta atılganlık eğitiminin bireyin atılganlık düzeyine etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, ss. 62-66.
- Voltan Acar, N. (2003). *PDR’de yirmi beş yıl (Makaleler)*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 1. Baskı.
- Yalçın, İ. (2004). *Ailelerinden algıladıkları destek düzeyleri farklı lise öğrencilerinin saldırganlık düzeyleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Yıldırım, İ. (2004). Eş destek ölçeğinin geliştirilmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3 (22), ss. 19-24.
- Yılmaz, N. (2004). *Öfke ile başa çıkma eğitiminin ve grupta psikolojik danışmanın ergenlerin öfke ile başa çıkabilmeleri üzerindeki etkileri*. Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Yoleri, S. (2001). *Lise son sınıf öğrencilerinin sosyo-ekonomik düzeylerinin psikolojik ihtiyaçları ile ilişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Yurtal, Y. ve Cenkseven, F. (2006). İlköğretim okullarında zorbalığın incelenmesi. *“Birinci Şiddet ve Okul: Okul ve Çevresinde Çocuğa Yönelik Şiddet ve Alınabilecek Tedbirler” Uluslararası Katılımlı Sempozyum bildirileri: 28-31 Mart, İstanbul*.

EKLER

- 1. Saldırganlık Ölçeği**
- 2. Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği**
- 3. Kişisel Bilgi Formu**
- 4. Temel Psikolojik ihtiyaçlar Ölçeğine İlişkin Faktör Analizi KMO ve Bartlett's Test Sonuçları**
- 5. Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeğine İlişkin Yapılan İlk Faktör Analizinde Faktörlerin Her Bir Değişken Üzerindeki Ortak Faktör Varyansı Sonuçları**
- 6. Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeğine İlişkin Yapılan Son Faktör Analizinde Faktörlerin Her Bir Değişken Üzerindeki Ortak Faktör Varyansı Sonuçları**
- 7. Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeğine İlişkin Yapılan Faktör Analizinde Faktörlerin Açıkladığı Varyans Oranları**
- 8. Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeğine İlişkin Yapılan Faktör Analizi Varimaks Eksen Döndürme Tekniği Sonuçları**
- 9. Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği Lise Formu'nun Scree Plot Grafiği**

EK: 1

SALDIRGANLIK ÖLÇEĞİ

Açıklama

Bu envanter kişilere uygun bazı etkinlikleri ya da duygusal durumları içeren ifadelerden oluşmaktadır. Bu ifadeleri tek tek okuyarak, ifadenin size ne derece uygun olduğuna karar veriniz. İfade sizin için “ **her zaman**” geçerli ise cevap kâğıdındaki (5); “**sıklıkla**” geçerli ise (4); “**ara sıra**” geçerli ise (3); “**nadiren**” geçerli ise (2); “**hiç**” geçerli değilse (1) numaralı boşluğun altına (X) işareti koyunuz. Lütfen tüm ifadelere boş bırakmadan cevap veriniz.

1. Kendime kazandığım başarı derecesine göre değer veririm.
2. Kavga ve çatışmadan kaçınırım.
9. İnsanın her durumda kendi çıkarını koruması doğaldır.
10. Başkalarının görüşümü kabul etmemeleri beni rahatsız etmez.
15. İnsanlar bencil ve acımasızdır.
21. Hatalarımı kolay kolay kabul edemem.
27. Beni kıran insanları bağışlamam.
32. Kendi görüşlerime zıt görüşleri dinlemekten hoşlanmam.
39. Gazetelerde özellikle sanat ve kültür etkinliklerine ilişkin haberleri okurum.
42. Bende hata bulanların gördüğüm hatalarını hemen yüzlerine vururum.
45. Kızdığım insanların kusurlarını bulur, çevremdekilere anlatırım.

EK: 2

TEMEL PSİKOLOJİK İHTİYAÇLAR ÖLÇEĞİ

Açıklama

Sevgili öğrenciler aşağıda sizlere 17 madde sunulmuştur. Bu maddelere kendi durumunuzu en iyi yansıtan cevabı vermeniz beklenmektedir. Kesinlikle hiç bir maddeyi boş bırakmayın. Cevaplamada gösterdiğiniz ilgi ve yardım için teşekkür ederim.

1. Hayatımı nasıl yaşayacağıma karar vermede kendimi özgür hissediyorum.
4. Yaşamımda kendimi bastırılmış biri olarak görüyorum.
8. Fikirlerimi ve düşüncelerimi ifade etmede genellikle kendimi özgür hissediyorum.
12. Günlük ilişkilerde etkileşim içinde olduğum insanlar duygularımı dikkate alırlar.
16. Sürekli etkileşim içinde olduğum insanlar beni fazla seviyor gibi görünmüyorlar.
17. İnsanlar genellikle bana karşı gayet arkadaş canlısıdır.

EK: 3

KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Acıklama

Sevgili öğrenciler;

Lise öğrencilerinin günlük yaşam içindeki ilişkileri ve bu ilişkilerin temelindeki psikolojik ihtiyaçlarını incelemek amacıyla bir araştırma yapılmaktadır. Bu amaçla hazırlanan formda 8 madde bulunmaktadır. Sizden istenen her soruyu dikkatlice okuyup, size uygun olan seçeneği daire içine almanızdır. Aşağıdaki maddere kendi durumunuzu en iyi yansıtan cevabı vermeniz araştırmanın güvenilirliği açısından önemlidir.

Lütfen bütün maddeleri cevaplayınız. Cevaplamadaki ilgi ve dikkatiniz için teşekkür ederim.

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enst.
Psikolojik Danışma ve Rehberlik Anabilim Dalı

Ekrem Sedat ŞAHİN

1. Cinsiyetiniz nedir?
a. Kız b. Erkek
2. Öğrenim gördüğünüz lisenin türü nedir?
a. Endüstri Meslek Lisesi b. Genel (Düz) Lise
3. Annenizin (anne yerine geçen kişinin) size karşı tutumu nasıldır?
a. Otoriter/ baskıcı b. Aşırı koruyucu c. İlgisiz/ aşırı serbest
d. Demokratik/ anlayışlı
4. Babanızın (baba yerine geçen kişinin) size karşı tutumu nasıldır?
a. Otoriter/ baskıcı b. Aşırı koruyucu c. İlgisiz/ aşırı serbest
d. Demokratik/ anlayışlı
5. Yaşamınızın çoğunu hangi yerleşim biriminde geçirdiniz?
a. Köyde/ kasabada (Nüfusu 10.000 ve daha az)
b. Küçük Şehirlerde (Nüfusu 10.001 ve 50.000 arası)
c. Büyük Şehirlerde (Nüfusu 50.001 ve 500.000 arası)
d. Çok büyük şehirlerde (Nüfusu 500.001 ve daha fazla)

6. Ailenizde şiddet uygulanmakta mıdır?
a. Uygulanır b. Uygulanmaz
7. Öğrenim gördünüz okulunuzdan memnun musunuz?
a. Memnunum b. Kısmen memnunum c. Memnun değilim
8. Serbest (boş) zamanlarınızda daha çok ne yapmayı tercih edersiniz?
a. Uyumak
b. Kitap okumak
c. Müzik dinlemek
d. Müzik aleti çalmak
e. Televizyon izlemek
f. İnternet kafeye gitmek
g. Arkadaşlarımla gezmek
h. Kahvehaneye gitmek
i. Spor yapmak
j. Diğer (.....)

EK: 4

**Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeğine İlişkin Yapılan İlk Faktör Analizi
KMO ve Bartlett's Test Sonuçları**

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,810
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	745,004
	df	210
	Sig.	,000

**Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeğine İlişkin Yapılan Son Faktör Analizi
KMO ve Bartlett's Test Sonuçları**

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,842
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	595,384
	df	136
	Sig.	,000

EK: 5**Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeğine İlişkin Yapılan İlk Faktör Analizinde
Faktörlerin Her Bir Değişken Üzerindeki Ortak Faktör Varyansı Sonuçları**

	Faktör					
	1	2	3	4	5	6
Madde16	,672					
Madde18	,664					
Madde21	,639					
Madde7	,637					
Madde12	,587	,418				
Madde14	,565					
Madde4	,357	,346				
Madde11		,699				
Madde5		,680				,310
Madde1	,300	,640			,315	
Madde15		,531				
Madde13	,309	,416			,362	
Madde6			,695			
Madde17			,612			
Madde9			,573		,320	
Madde19				,789		
Madde3				,751		
Madde20					-,738	
Madde10				,342	,591	
Madde8						,825
Madde2			,463			,497

EK: 6

**Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeğine İlişkin Yapılan Son Faktör Analizinde
Faktörlerin Her Bir Değişken Üzerindeki Ortak Faktör Varyansı Sonuçları**

	Faktör		
	1	2	3
Madde12	,768		
Madde18	,660		
Madde21	,647		
Madde14	,594		
Madde4	,579		
Madde1	,540		-,440
Madde11	,522		
Madde15	,498		
Madde13	,486		
Madde2	,474		,442
Madde3	,388		
Madde8	,366		,347
Madde5	,477	,536	
Madde16	,485	-,529	
Madde7	,415	-,488	
Madde6	,407		,591
Madde17	,358		,474

EK: 7

**Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeğine İlişkin Yapılan Faktör Analizinde
Faktörlerin Açıkladığı Varyans Oranları**

Component	Initial Eigenvalues			Extraction Sums of Squared Loadings			Rotation Sums of Squared Loadings		
	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %	Total	% of Variance	Cumulative %
1	4,618	27,167	27,167	4,618	27,167	27,167	2,636	15,508	15,508
2	1,303	7,662	34,829	1,303	7,662	34,829	2,620	15,410	30,918
3	1,270	7,472	42,301	1,270	7,472	42,301	1,935	11,383	42,301
4	1,130	6,649	48,949						
5	1,018	5,988	54,937						
6	,970	5,704	60,641						
7	,842	4,954	65,595						
8	,824	4,848	70,444						
9	,717	4,216	74,659						
10	,666	3,917	78,577						
11	,649	3,820	82,396						
12	,624	3,672	86,068						
13	,596	3,508	89,576						
14	,537	3,160	92,737						
15	,471	2,769	95,505						
16	,411	2,415	97,920						
17	,354	2,080	100,000						

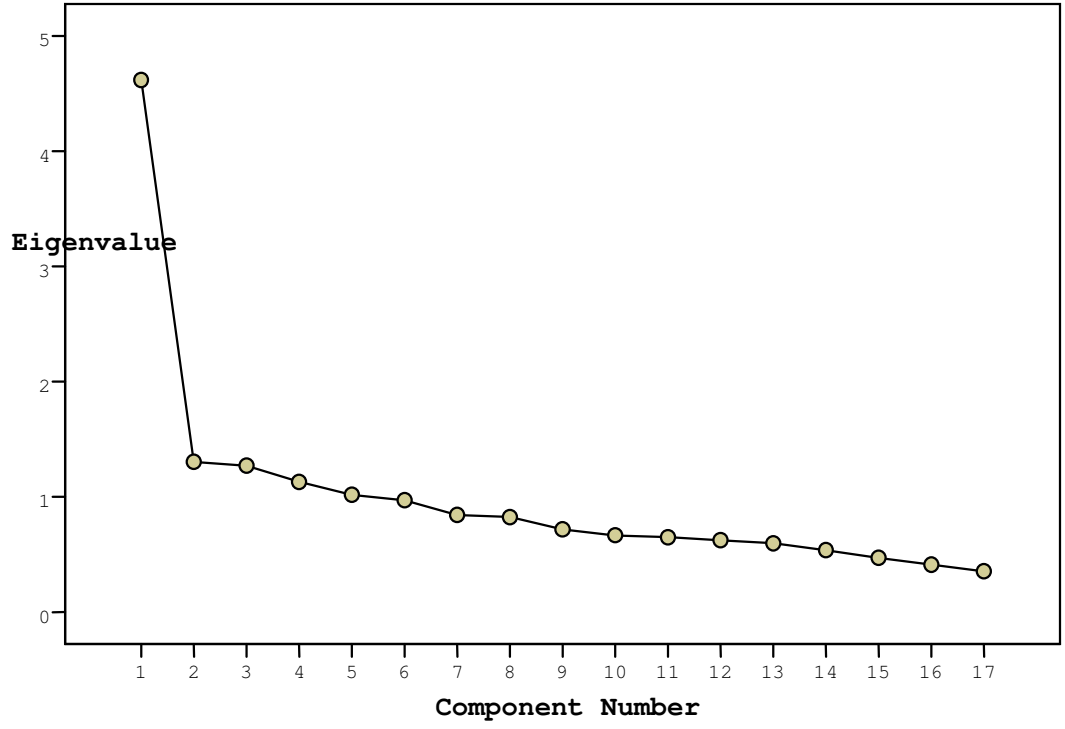
EK: 8

Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeğine İlişkin Yapılan Faktör Analizi Varimaks Eksen Döndürme Tekniği Sonuçları

	İlişki İh.	Yeterlik İh.	Özerklik İh.
Madde16	,717		
Madde7	,659		
Madde18	,630		
Madde21	,592		
Madde14	,520		
Madde12	,517		,302
Madde4	,393	,330	
Madde5		,709	
Madde1		,698	
Madde11		,605	
Madde13		,548	
Madde15		,453	
Madde3		,339	
Madde6			,677
Madde2			,637
Madde17			,612
Madde8			,507

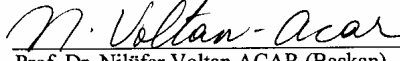
EK: 9

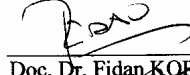
**Temel Psikolojik İhtiyaçlar Ölçeği
Lise Formu'nun Scree Plot Grafiği**

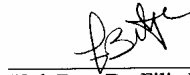
KABUL VE ONAY

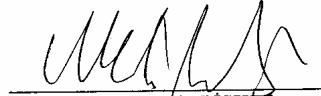
Ekrem Sedat ŞAHİN tarafından hazırlanan "Psikolojik İhtiyaçları Farklı Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeyleri" başlıklı bu çalışma, 14.12.2007 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Nilüfer Voltan ACAR (Başkan)

Doç. Dr. Fidan KORKUT (Danışman)

Doç. Dr. Tuncay ERGENE

Yrd. Doç. Dr. Filiz BİLGE

Yrd. Doç. Dr. Metin PIŞKIN

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. İrfan ÇAKIN
Enstitü Müdürü